

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**NİJERYA'DA YORUBA
KABİLESİ'NİN AİLE YAPISI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Jeleel ODEKUNLE

BURSA-2007

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**NIJERYA'DA YORUBA
KABİLESİ'NİN AİLE YAPISI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Hazırlayan
Jeleel ODEKUNLE**

**Danışman
Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN**

BURSA-2007

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 700521009 numaralı Jeleel ODEKUNLE'nin hazırladığı "Nijerya'da Yoruba Kabilesinin Aile Yapısı" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 30 / 7 / 2007 günü 15.00-16.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN
Uludağ Üniversitesi
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Abdurrahman KURT
Uludağ Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. İsmail GÜLER
Uludağ Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Mustafa AYTAÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

...../...../ 2007

ÖZET

NİJERYA'DA YORUBA KABİLESİ'NİN AİLE YAPISI

JELEEL ODEKUNLE

(Yüksek Lisans Tezi)

Yoruba Kabilesi; Afrika'nın tarihi çok eskilere dayanan ve zengin bir kültürü olan kabilesi olup aynı zamanda diğer Afrika kabileleri içinde önemli bir yere sahiptir. Yoruba Kabilesi; geleneksel Yoruba Kabilesi ve Batı eğitimi, sanayileşme ve gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan modern Yoruba Kabilesi olarak iki ana grupta değerlendirilebilir.

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nin halkları arasında geleneksel dini anlayış yer almaktadır. Genelde çok tanrı inancına sahiptirler ama bütün bu tanrılar arasında en büyük olarak kabul edilen yüce bir tanrı (olorun) vardır. İnançlarına göre diğer küçük tanrılar kendilerini bu yüce Tanrı'ya götürecek ya da başka bir ifadeyle kendilerini bu yüce Tanrı'nın önünde temsil edecektir. Bundan başka çeşitli halk inançları ve tabular bulunur ki, bunlar aileden aileye göre değişmektedir. Bu inançlar her ailenin üyelerinin kültürleri, davranışları, düşünceleri ve yaşam tarzlarını derin bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca geleneksel Yoruba Kabilesi'nde aile kelimesi son derece önemlidir ve aile söz konusu olunca çok hassas olmaktadır. Ailenin temeli evlilik olduğu için, evliliğe de büyük önem vermektedirler. Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde birden fazla eşli evlilik yaygın olduğundan geniş aile yapısı daha çok yer almaktadır.

Modern Yoruba Kabilesi ise geleneksel dini reddedip artık İslam ve Hıristiyanlık dinini benimsemektedir. Bu yeni benimsenen iki din, modern Yoruba halklarının kültürleri, düşünceleri ve yaşam tarzlarını tamamen etkilemektedir. Eskisi gibi hayatlarında aile çok önemli yeri tutmaktadır. Ancak modern Yoruba Kabilesi'nde tek eşli evlilik bulunabildiği gibi, çok eşli evlilik de bulunmaktadır. Yani modern Yoruba Kabilesi'nde hem çekirdek hem de geniş aile yapısı bulunmaktadır. Çekirdek aile yapısına daha çok Yoruba Hıristiyanları arasında, geniş aile yapısına Yoruba Müslümanları arasında daha çok rastlanmaktadır.

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nden modern Yoruba Kabilesi'ne geldikçe önemli farklılıklar görülmektedir. Bunun en büyük sebebi, geleneksel inançların, kültür

kalıplarının günümüzde etkisini kaybetmesidir. Başka bir ifadeyle, bunların günümüze kadar zamanla değişmesi ya da tamamen yok olmasıdır. Başka bir sebep olarak da yeni benimsenen dinlerin (İslam ve Hıristiyanlık) halkların üzerindeki etkileri söylenebilir. Batı eğitimi, sanayileşme ve teknolojinin ortaya çıkması, halklar arasında çok önemli bir yer tutarak onları ciddi bir şekilde etkilemesi bu değişimin önemli nedenlerindedir.

Son olarak geleneksel Yoruba Kabilesine göre modern Yoruba Kabilesi'nde boşanmalara daha çok rastlandığını söylemek gerekecektir. Ancak yine de modern Yoruba kabilesinde aile merkezi kurum olma özelliğini sürdürmektedir.

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN

Jüri Üyeleri: Yard. Doç. Dr. Vejdi BİLGİN

Doç. Dr. Abdurrahman KURT

Doç. Dr. İsmail GÜLER

Anahtar Kelimeler:

1. Yoruba Kabilesi
2. Geleneksel
3. Modern
4. Aile Yapısı
5. Evlilik
6. Boşanma
7. Nijerya

ABSTRACT
THE YORUBA FAMILY STRUCTURE IN NIGERIA
JELEEL ODEKUNLE
(Master Thesis)

The Yoruba tribe has a very old and rich history. Also all African tribes are very rich in culture but Yoruba Tribe owns the most important culture among them all. Yoruba Tribe can be treated in two forms; The Traditional Yoruba Tribe and The Modern Yoruba Tribe that is formed from the existence of western education, industrialization and advance technology.

The traditional religion is the religion being practised by the traditional Yoruba people. They have believe in many gods but there is one among these other gods that is believed as the greatest (olorun). According to Yoruba believes, the other small gods will take them to and represent them in front of that greatest God. These small gods are; Şango, Obatala, Orunmila, Ogun, e.t.c. Apart from this, they believe in some superstitions and forbiddens acts but all these believes change from one family to another. These believes really affect their cultures, deeds, thoughts and even their life style. Also the word family is very important among the Traditional Yoruba Tribe. So far marriage is the basic root of the family, marriage too is very important among them. Polygamous family structure is the most common type of family structure as far as polygamous marriage is the most common type of marriage among them.

The Modern Yoruba Tribe has accepted two new religions (Islam and Christianity) and no more interested in the traditional religion. These two new accepted religions really affect the cultures, thought, deeds and even the life style of the modern Yoruba people. Just like the monogamous marriage can be found among the modern Youba tribe, polygamous marriage too can be found. That is, the nuclear family structure can be found among Modern Yoruba Tribe as well as extended family structure. The nuclear family structure is common among the Yoruba christians while the extended family structure is common among the Yoruba muslims.

There are many changes that has occured between The Traditional Yoruba Tribe's era and The Modern Yoruba Tribe's era. One reason for this is that the

traditional believes, cultures and deeds has lost their effects on Yoruba people with time. In another word, it is either they have changed or no more existing. Another reason is that the two new accepted religions (Islam and Christianity) has big effects on Yoruba people of nowadays. The other reason is the existence of western education, industrialization and technology and their effects on Yoruba people.

Finally, compare to Traditional Yoruba Tribe, divorce is much more common among The Modern Yoruba Tribe so far the factors for divorce are much more common among The Modern Yoruba People.

Advisor: Vejdi BİLGİN, Ph. D., Assistant Professor of Sociology of Religion

Jurors: Vejdi BİLGİN, Ph. D., Assistant Professor of Sociology of Religion

Abdurrahman KURT, Ph. D., Associate Professor of Sociology of Religion

İsmail Güler, Ph. D., Associate Professor of Classic Islamic Sciences

Key Words:

1. Yoruba Tribe
2. Traditional
3. Modern
4. Family Structure
5. Marriage
6. Divorce
7. Nigeria

ÖNSÖZ

Çalışmamız, Federal Nijerya Cumhuriyeti'nde yer alan Yoruba Kabilesi'nin aile yapısını konu edinmektedir. Önce Nijerya genel olarak tanıtılacak, sonra da Yoruba Kabilesi yakından incelenecektir.

Çalışmamız, giriş kısmından ayrı olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında Nijerya ve Yoruba Kabilesi hakkında genel bir tanıtım yapılacak, sonra Nijerya üzerindeki sömürge ve İngiliz etkisinden bahsedilecek ve sonra gelenek, İslam ve modernliğin kısırcasında Yoruba Kabilesi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Birinci bölümün ikinci kısmında ise; Yoruba Kabilesi'nin aile oluşumu araştırılarak, kız isteme, ailenin kuruluşundan önceki geleneksel ve modern uygulamalar detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

İkinci bölümün birinci kısmında geleneksel yapıdan günümüze Yoruba aile tipolojisi değerlendirilerek, geleneksel geniş ve poligam aile, bileşim aile, geleneksel Yoruba kabilesinde aileye dışarıdan katılan unsurlar, modern çekirdek aile ve son olarak modernitenin geleneksel evlilik üzerindeki etkisi araştırılacaktır. İkinci bölümün ikinci kısmında ise Yoruba kabilesi'nde aile içi ilişkiler ve rol paylaşımı araştırılacak ve onun altında alt başlıklar olarak ailenin reisi (bale), evin kadını (iyaale), evin diğer erkekleri (okunrin ile), kadınları (obinrin ile) ve çocuklarının (omoole) rolleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Üçüncü ve son bölümde de Yoruba Kabilesi'nde ailenin parçalanması konusu üzerinde durulacaktır. Bu bölümün birinci kısmında boşanmaya katkıda bulunan sosyal faktörlere göz atılacak, ikinci kısmında boşanma nedenleri, üçüncü kısmında ise boşanmanın sonuçları araştırılacaktır.

Bu çalışma ile ilgili istediğimiz her şeyi mümkün kıldığı için öncelikle Allah'a şükrediyorum. Ondan sonra bu çalışmamda bana hem maddi hem de manevi desteği sağlayan aileme, özellikle babama, Chief Missioner Ansar-ud-Deen Society of Nigeria, Alhaj Dr. Yunus Odekunle'ye, ağabeyim Mr. Lukmon Odekunle'ye, her zaman ilham kaynağım olan annem Alhaja Muinat Odekunle'ye ve Bukola Onigbinde'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca Abeokuta Federal College of Education Araştırma Merkezine,

Simon Adebo Kütüphanesine, F.C.E. Yoruba Dili Edebiyat Bölümü Başkanı Prof. Dr. N.O. Şodipe'ye, F.C.E. Sosyoloji Bölümü Başkanına, Deliverance Gospel Church International Kilisenin Papazı Sunday Ajibade'ye, Grade One Customary Court Mahkemenin Hâkimler Alhaji Hon. Lati J.O. Sidiq, Chief H.K Adeşina ve Prince H.O. Oyekan'a, Ilugun Belediyesi'nin toplum önderi Chief Owolabi Yusuf'a, University of Ibadan Kütüphanesi'ne, Ogun-State Kütüphanesi'ne ve orada çalışan bütün görevlilere, metnin Türkçesini okuma ve düzeltme nezaketi gösteren çok sevdiğim ağabeyim Osman Dikmen'e çok teşekkür ederim. Dahası, bu çalışmayı ilk baştan beraber planladığımız hocam Yard. Doç. Dr. Salih Pay'a şükranlarımı ve memnuniyetimi sunarım. Son olarak bu çalışma hakkında değerli katkı ve fikirlerini aldığım ve bana her konuda destek veren, yardımcı olan danışman hocam Yard. Doç. Dr. Vejdi Bilgin'e saygılarımı, sevgilerimi ve teşekkürlerimi iletirim.

Jeel ODEKUNLE

Bursa, 2007

İÇİNDEKİLER

<i>ÖNSÖZ</i>	<i>VI</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>1</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

NİJERYA, YORUBA VE YORUBA AİLESİ

I) GENEL BİR TANITIM	5
a) Nijerya	5
b) Yoruba	9
c) Sömürge ve İngiliz Etkisi	11
d) Nijerya’da İslam	13
II) YORUBA KABİLESİ’NDE AİLENİN OLUŞUMU	15
a) Kız İsteme	17
b) Tanrılara Başvurma	22
c) Nişan Töreni	24
d) Düğün (Igbeyawo) ve Nikâh	28
e) Hamilelik, Doğum ve İsim Kültürü	33

İKİNCİ BÖLÜM YORUBA

KABİLESİNDE AİLE TİPLERİ VE AİLE İÇİ ROLLER

I) GELENEKSELDEN GÜNÜMÜZE YORUBA AİLE TİPOLOJİSİ.....	44
a) Geleneksel Geniş ve poligam Aile	44
b) Bileşim Aile.....	47
c) Geleneksel Yoruba Kabilesi’nde Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar	48
d) Modern Çekirdek Aile ve Çözülen Aile	50
e) Modern Yoruba Kabilesi’nde Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar	52
f) Modernitenin Geleneksel Evlilik Üzerindeki Etkisi	53
II) YORUBA KABİLESİ’NDE AİLE İÇİ İLİŞKİLER VE ROL PAYLAŞIMI	56
a) Ailenin Reisi (Baale)	59
b) Evin Kadını (Iyaale)	61
c) Evin Diğer Erkekleri (Okunrın Ile), Kadınları (Obınrın Ile) ve Çocuklar (Omọọle)	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**AİLEDE PARÇALANMA: BOŞANMA**

I) BOŞANMAYA KATKIDA BULUNAN SOSYAL FAKTÖRLER	67
II) BOŞANMA NEDENLERİ.....	70
a) İletişimsizlik ve Kişilik Çatışması	71
b) Kısırlık / Çocuksuzluk.....	72
c) Poligami	73
d) Sorumluluk Üstlenme Problemi	74
e) Toplumsal Telkinler.....	75
f) Yoksulluk	76
g) Cinsel Problemler	77
III) BOŞANMA SONUÇLARI	78
a) Eşlere Yönelik Sonuçlar	79
b) Çocuklara Yönelik Sonuçlar.....	80
SONUÇ.....	82
BİBLİYOGRAFYA.....	84

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.tz.	: Adı Geçen Tez
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Ltd.	: Limited/Şirket
s.	: Sayfa
v.dğr.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları, yayınevi

GİRİŞ

Tezimizin konusu olan Yoruba Kabilesi, sadece Nijerya'nın değil, bütün Afrika'nın en köklü ve kültürel yönden en zengin kabilelerinden biridir. Kökeni XII. yüzyıla kadar gider ve bilinen sekiz asırlık tarihinde güçlü gelenek ve göreneklere sahiptir.

Geleneksel Yoruba Kabilesinde merkezde orişa isimli tek bir Tanrının bulunduğu geleneksel dini anlayış vardır. Ancak bu Tanrının yanında kendilerini bu yüce Tanrı'ya götürecek ya da başka bir ifadeyle kendilerini bu yüce Tanrı'nın önünde temsil edecek küçük tanrılara da tapmaktadırlar. Geleneksel inanç aileden aileye göre de detaylanan pek çok uygulamaya sahiptir. Yoruba inancı her ailenin kültürünü, davranışlarını, düşüncelerini ve yaşam tarzını derin bir şekilde etkiler. Yoruba insanı herşeyini, örneğin çalışma, evlilik, yemek, misafirlik, yolculuk ve benzeri şeyleri çok önem verilen bu geleneklere göre yapar. Köküne ve geleneklerine bu kadar bağlı olan Yoruba Kabilesinin günümüzde büyük bir değişime uğradığı tespit edilmiştir. Hatta bazı araştırmacılara göre, Yoruba Kabilesi sadece değişikliğe uğramamış, tamamen farklılaşmıştır. Bu değişimin seyrini ve sebeplerini tespit etmek için de bir çok yerli ve yabancı araştırmacı inceleme yapmaktadır.

Araştırmacılar, bu problemi daha rahat anlaşılır hale getirebilmek için Yoruba Kabilesini ikiye ayırmaktadırlar: Geleneksel Yoruba Kabilesi ve Modern Yoruba Kabilesi. Yapılan araştırmalara göre, Yoruba Kabilesi XVIII. yüzyıla kadar kendi geleneğini sürdürmeyi başarmıştır. Ama daha sonra, Batı ülkelerinin ülke coğrafyasına girmesiyle birlikte Yoruba Kabilesi yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bir başka ifadeyle Yoruba Kabilesi'nin değişiminin en büyük sebebi Batı etkisidir. Sömürgeleşme, Batı eğitimi, sanayileşme ve teknolojinin ortaya çıkması ve bunun Yoruba toplumunu ciddi biçimde etkilemesi değişimin büyük ölçekli olmasına sebep olmuştur. Yoruba Kabilesinin değişimindeki bir başka faktör ise yeni dinlerin (İslam ve Hıristyanlık) benimsenmesidir. Ancak değişim ne kadar büyük olsa da bir toplumun bütünüyle değişimi çok zor olduğundan, geleneksel ve modern Yoruba ayrımı esasında Weberci bir ideal tip ayrımıdır. Toplumda hala geleneksel yaşam tarzlarının izlerini ve etkilerini görmek pekâlâ mümkündür. Örneğin, yeni dinler benimsenirken bile, onlarla

ilgili bazı tedavi usulleri devam etmiştir. Hatta hala Orişalara tapınan bir kesim de söz konusudur.

Çalışmamızın temel problematiğini köklü Yoruba kabilesinin gelenek ve modernlik arasındaki konumu oluşturmaktadır. Bunu da özelde Yoruba geleneğinin en önemli taşıyıcısı olan aile örneğinde inceleyeceğiz. Buna göre problem cümlemizi şöyle kurabiliriz: *Son iki yüzyıl içinde hızla modernleşen ve bu süreç içerisinde Hıristiyanlığın yanında İslam'la da tanışan Yoruba toplumunun temel birimi olan ailede ne gibi değişimler olmaktadır ve söz konusu sürecin Yoruba ailesine etkileri nelerdir?*

Bu çalışmada birkaç amacımız vardır ve bunlar aynı zamanda çalışmamızın önemini artırmaktadır. Her şeyden önce elinizdeki araştırma, Yoruba ailesini bir bütün olarak ele alan ilk çalışmadır. Yoruba Kabilesi'nin Afrika'nın en önemli kabilelerinden biri olması hakkında birçok araştırma yapılmasına sebep olmuştur. Kabilenin farklı yönleri hem yerli hem de yabancı araştırmacıların konusu olmuş ve pek çok kitap kaleme alınmıştır. Aile yapısı hakkında da aile tipleri, ailenin kurulması, Yoruba kadınlarının toplumdaki rolleri, boşanma gibi alanlarda müstakil araştırmalar yapılmıştır. Bizim çalışmamızın amacı ise, bütün bu çalışmalarını bir bütün olarak bir araya getirmek, yeni ve önemli bilgiler eklemek ve araştırmacılara bazı yeni noktaları sunabilmektir.

Araştırmamız Yoruba kabilesini bir bütün olarak ele alan ilk çalışma olması hasebiyle önemli olduğu gibi, geçmişteki tarihi ortaklıklarına rağmen bugün Afrika ile ilişkisi asgari düzeye inen Türkiye'de yapılan ilk çalışmalardan biri olması açısından da önem arz etmektedir. Çok zengin bir tarihe sahip olan Türkiye, Osmanlı Döneminde Kuzey Afrika ülkelerine kadar yayılmış, ancak Osmanlı'nın yıkılmasından sonra bugünkü Anadolu toprakları içinde Afrika coğrafyası ile olan irtibatını büyük ölçüde kaybetmiştir. Dolayısıyla bugünkü Türklerin, gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, Afrika hakkındaki bilgileri yok denecek kadar azdır. Bu yüzden çalışmamızın Türk bilimine katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

Araştırmamız literatür incelemesi, gözlem ve mülakata dayanmaktadır. Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz geniş bir literatürün yanında, özellikle N. D. Fadipe'nin, *The*

Sociology of The Yoruba'sı, J. S. Eades'in *The Yoruba Today*'i, P. Glick ve K. Millls'in *Marriage Patterns And Living Arrangements*'i, B. A. Adekoya'nın *A Successful Marriage, All it Takes and The Societal Affects*'i, C. L. Adeoye'nin *Aşa Ati İşe Yoruba* ve *İgbagbo Ati Esin Yoruba* isimli eseleri sıklıkla başvurduğumuz temel kaynaklardır. Ancak, yukarıda söylediğimiz gibi bir bütün olarak Yoruba ailesini ele alan müstakil bir araştırmaya rastlayamadık.

Mülakatlarımıza öncelikle ilgili bölümlerdeki üniversite hocalarından ön bilgi almakla başladık. Daha sonra onların yönlendirmeleriyle Yorubanın çeşitli yerlerdeki toplum önderleri olan genellikle yaşlı erkeklerle mülakatlar yaptık. Bunlardan Ilugun Belediyesi'nin toplum önderi Chief Owolabi Yusuf, İbadan Üniversitesi emekli profesörlerinden B. A. Fadipe ve F.C.E. Yoruba Dili Edebiyat Bölümü Başkanı Prof. Dr. N. O. Şodipe özellikle çok yardımcı oldular. Toplum önderleri (Baale) bir bölgenin resmi anlamda en yetkili kişileri olmasa da, toplumca en fazla saygı gösterilen, bir nevi eski kralların devamı sayılan (Belediye başkanları önemli kararlarda onlara danışmak zorundadır) yaşlı insanlardır. Yoruba kültürünü yaşlı erkeklerin daha iyi bildiğine inanıldığı için mülakatlarımızı bu kişilerle yaptık.

Ayrıca yeri geldikçe Kilise görevlileri ile görüşmelerimiz oldu. Örneğin Deliverance Gospel Church International Kilisenin papazıyla yaptığımız mülakatta, evlilik, aile ve boşanma hakkında hıristiyanların inançları ve düşünceleri, hıristiyanlıkta evlilik prosedürünün neler olduğu ve boşanmanın nasıl gerçekleştiğini birebir öğrenme imkânı bulduk.

Bunun yanında boşanma konusunda mahkemelerdeki duruşmaları takip ederek ailenin parçalanma nedenlerini tespit etmeye çalıştık. Katıldığımız boşanma mahkemelerinden biri Alhaji Hon. Lati J.o. Sidiq'in hâkimliğini yaptığı Grade One Customary mahkemesidir. Duruşmaların birinde Gbenga Josaya adlı bir kişi, eşi Muti Josaya'nın kendisini başka bir erkekle, hem de kendi evi ve kendi yatak odasında aldattığı gerekçesiyle boşanmak istediğini söylemişti. Başka bir duruşmada Morufat Ajibola adlı bir kadın, kocası Ganiyu Ajibola'nın kendisine sürekli şiddet uyguladığını gerekçe göstererek boşanmak istediğini söylemişti.

Çalışmamızın evrenini Yoruba ailesi oluşturmaktadır. Ancak Yoruba kabilesi büyük bir kabile olduğu ve büyük kısmı Nijerya'da, küçük kısmı da Benin Cumhuriyeti'nde yaşadığı için konuyu sınırlandırma ihtiyacı hissettik. Buna göre çalışmamız Nijerya toprakları içindeki Lagos, Oyo ve Ogun şehirlerindeki Müslüman Yoruba ailesi ile sınırlıdır. Çalışmamızın sonuçları genelleştirilirken bu sınırlılık göz önünde tutulmalıdır.

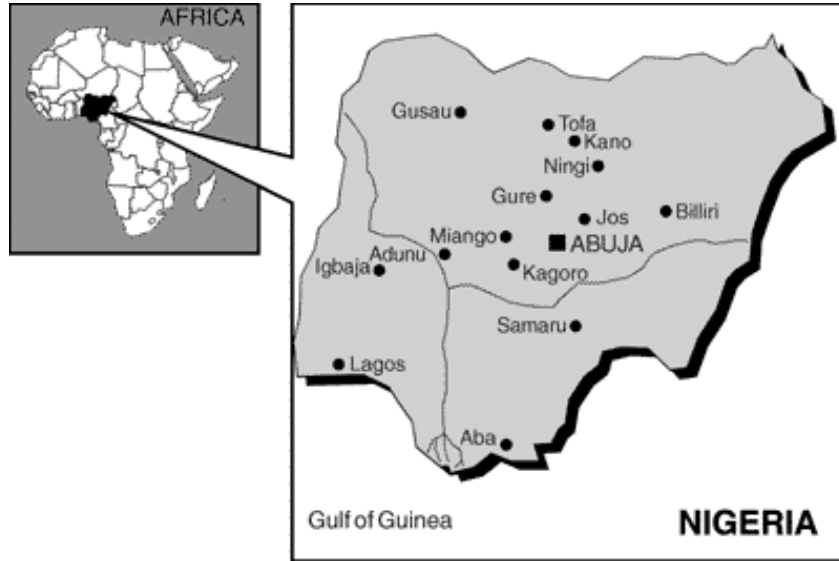
BİRİNCİ BÖLÜM

NİJERYA, YORUBA VE YORUBA AİLESİ

I) GENEL BİR TANITIM

a) Nijerya

Federal Nijerya Cumhuriyeti, Afrika'da en fazla nüfusa sahip ülke olarak, Ekvator'un biraz güneyinde olmak üzere kıtanın batı kıyısı içinde yer alır. Yaklaşık olarak 4 derece kuzey ve 14 derece kuzey enlemleri ve 3 derece batı ve 15 derece batı enlemleri arasında uzanmaktadır¹. Batıda Benin ve Nijer, doğuda Kamerun, kuzeyde Nijer ve Çad ile sınırları paylaşmaktadır. Güney sınırını içinde Gine körfezinin doğu bölümünün yer aldığı 800 km uzunluğundaki Atlantik kıyı hattı oluşturmaktadır².

Nijerya'nın Afrika kıtası içindeki yeri ve genel haritası

Nijerya'da iklim, bütün yıl boyunca yüksek sıcaklık derecelerinde olmak üzere tropikaldir. Uzunlukları kuzeyden güneye doğru değişmek üzere kuru ve yağmurlu olarak iki mevsim vardır. Kuru mevsim esnasında (Kasım-Nisan) kuru toz yüklü kuzey

¹ Odanye, Dele, *A Handbook of History of Nigeria*, Holad Press Ltd, Ibadan, 1994, s. 10.

² Aranson, D. R., *The City is Our Farm*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, s. 346.

doğu yönündeki rüzgârlar Sahra'dan ülke boyunca esmektedir. Nem yüklü Batı yönündeki rüzgârlar yağmurlu mevsim (Mayıs-Ekim) esnasında yağmur getirerek kıyıda esmektedir. Güneydoğu'da kıyı boyunca yıllık ortalama yağış miktarı 4000mm olup kuzeydoğu'da 500 mm'ye kadar düşmektedir³. Sıcaklık dereceleri gündüzleri 36 derece olup kuru mevsim esnasında Kuzey'de geceleri 22 derecenin altına düşmektedir. Jos ve Biu platosunda ve Adamawa dağlık bölgelerinde sıcaklık derecesi kuzeyde buraları çevreleyen sahaların sıcaklık derecelerinden daha düşüktür.

Nijerya'nın değişik topografisinin ve ona özgü ikliminin bir yansıması olarak ülke çok zengin ve çeşitli bitkilerle ve hayvanlarla ödüllendirilmiştir. Ülkede dört tane bitki kuşağı vardır⁴.

1) Yağmur ormanı: Yağmurun çok yağdığı bu bölgede olan kentler; Oyo, Ogun, Osun, Edo, Imo, Anambra, Abia ve Enugu'dur.

2) Kıyıdaki Mangrov Bataklığı: Buralarda da yağmur çok yağmaktadır ve toprağın büyük bölümü bataklıktır. Bu bölgede bulunan kentler; Rivers, Delta, Akwa Ibom ve Lagos'tur.

3) Gine Savanası: Yağmur ormanı ile Savana arasında yer alır. Bu bölgede bulunan kentler; Kwara, Plateau, Niger, Benue, Taraba, Kogi ve Adamawa'dır.

4) En Kuzey'deki Sahel Savanası. Bu bölgede nadirden yağmur yağmaktadır ve yeşillik çok azdır. Burada bulunan bölgeler; Şokoto, Kaduna, Katsına, Bauchi, Kebbi, Yobe, Bornu, Jigawa ve Kano'dur.

³ Embassy of Nigeria, "Nigeria at a Glance", *Facts About Nigeria*, Embassy Press Ltd, Ankara, 2001, s.3.

⁴ Shaw, T., "Archaeology and Nigeria's", *Inaugural Lectures*, University Ibadan, 2006.

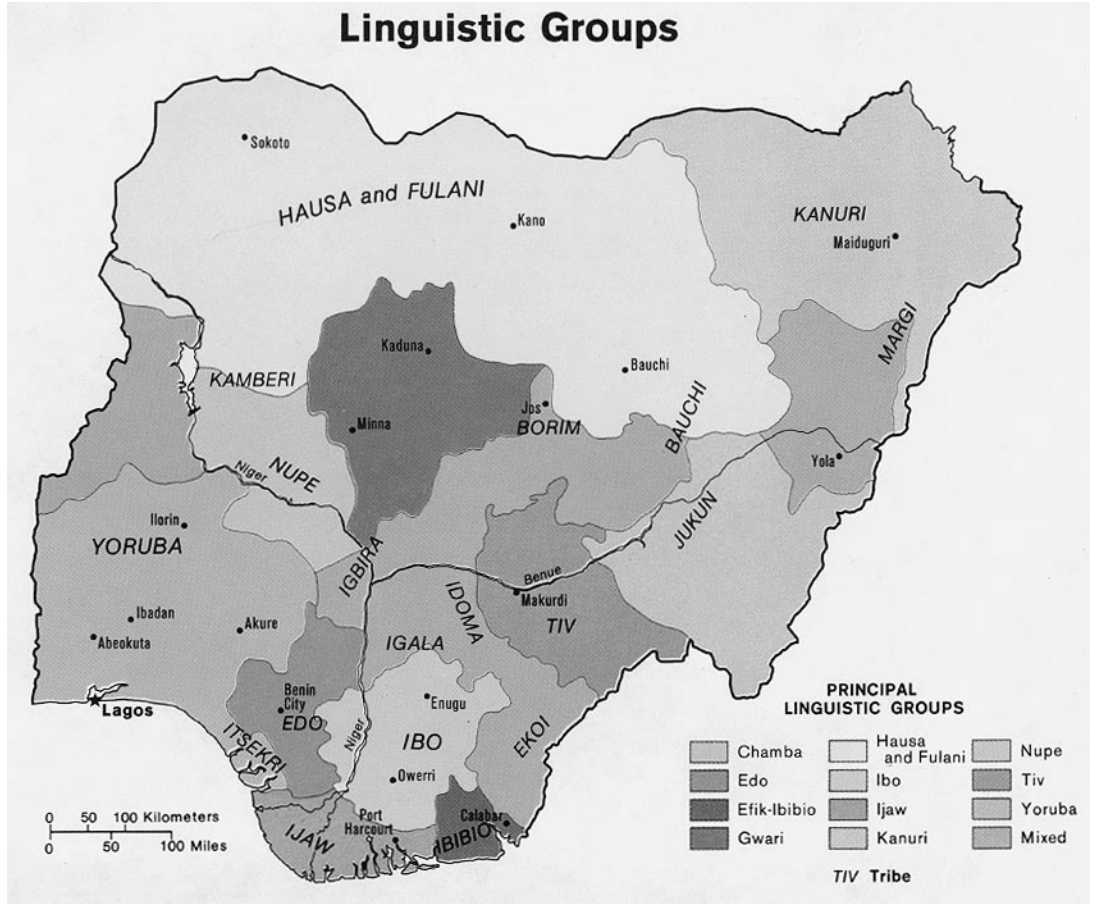
Nijerya'nın eyaletleri

Nijerya 36 eyaletten oluşur. Eyaletler kabile esasına dayanmakla birlikte şehirlerde her kabileden insan bulunmaktadır. Başkent Abuja'dır ve Hausa bölgesinde yer alır. Ayrıca her eyaletin ayrı bir başkenti vardır. Nijerya çok partili demokratik parlamenter bir rejime sahiptir. Ülkeyi halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ve başbakan yönetir.

2004'te Nijerya'da yapılan son nüfus sayımına göre, ülkenin nüfusu yaklaşık 150 milyondur. Bu nüfus üç büyük kabileden (Hausa, Yoruba ve Ibo) ve bunların altında yer alan 350 etnik gruptan oluşur.⁵ Genel nüfus içinde Hausa ve Fulanilerin oranı %29, Yorubalar %21, Ibolar %17, Ijawlar %10, Kanuriler %4, Ibibiolar %3,5 ve Tivler %2,5 olarak tahmin edilmektedir. Rakamlar kesin değildir ve çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar görülebilmektedir. Yoruba'nın toplam nüfusunun 40 milyona yaklaştığı söylenir⁶.

⁵ Arokin, *Nigeria in Perspectives*, Namson Management Press Ltd, Lagos, 1999, s. 85.

⁶ www. Demographics of Nigeria - Wikipedia, the free encyclopedia. Htm. (13-01-2007).

Nijerya'da Dil Grupları

Farklı kültürel ve dinsel temelleri olan nüfusun yaklaşık %40'ı 15 yaşın altındadır. Nijerya'da bulunan 30 kentin her birinin nüfusu yaklaşık bir milyonun üzerinde olup diğer Afrika ülkelerine kıyasla kent yaşamına daha fazla yer verilmektedir. Kentlerin toplam nüfusu tüm nüfusun yaklaşık olarak %40'ına eşittir. Nijerya, modern ve kozmopolitan olarak 2000 yıllık geleneksel bir kültürün birleşimidir. Nijerya'da 400'den fazla dil konuşulmaktadır. Yoruba, Edo, Igbo, Tiv, Jukun, Idoma, Ibibio, Efik, Hausa, Fulani, Kanuri⁷ bunlardan bazılarıdır.

Nijerya yüksek tahsilli ve eğitilmiş insan gücü açısından Afrika'nın en ileri ülkelerindedir. Endüstriyel deneyime sahip olarak rekabete yönelik ücretler, çalışan her düzeydeki ehliyetli ve eğitilmiş insan gücü, Nijerya'da yatırımların yapılması açısından büyük bir çekici unsurdur.

⁷ Odanye, a.g.e., s.12.

b) Yoruba

“Yoruba” kelimesi sadece aynı kan bağına dayanan bir kabileyi ifade etmez, aynı zamanda bir dili, dini ve toprak parçasını da anlatır. Tarihçilere göre Yoruba Kabilesi’nin kurucusu Oduduwa’dır. Oduduwa’dan sonra bu isim gittikçe gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır. Bugün Yoruba isminin anlamı konusunda tek bir cevaptan bahsetmek mümkün değildir.

Oduduwa ve kabilesi Afrika’nın kuzey tarafından gelmiş ve Yoruba ismini ilk defa bugünkü Nijerya’da yer alan İle-İfe şehrinde almışlardır. Kuzeyden çıkma sebepleri ise savaştır. Bu savaşın bütün kabilesini yok edeceğini fark eden Oduduwa, dinlerini istedikleri ve bildikleri gibi yaşayabilecekleri bir yer bulmak maksadıyla güneye doğru göç etmiştir. Bu göç, sürekli savaşlar ve fetihlerle İle-İfe’ye kadar sürmüştü ve bu şehir Yoruba’nın başkenti olmuştur. Bu fetihlerle Yoruba güçlü bir ülke haline gelmiştir. Yoruba kabilesinin yaşadığı topraklara “Yoruba” denilir. Bugünkü Nijerya’nın komşuları olan Benin ve Nijer’de de Yoruba mensupları bulunmaktadır. Yorubalar daha sonra bu topraklardan gerek ticaretle gerekse kölelik yoluyla dünyanın her yanına yayılmışlardır. Bugün Avrupa, Amerika ve Asya’da da Yoruba mensupları bulunmaktadır.⁸

“Yoruba” aynı zamanda bir lisanın adıdır. “Yoruba”yı anlamının çok zor olduğunu Yoruba Kabilesi’nin ataları bile itiraf eder. Yoruba dilinde, “Her dil çabuk öğrenilir ama Yoruba çabuk öğrenilmez,”⁹ diye bir söz vardır. Dil olarak Yoruba, çeşitli anlama gelmektedir: Yoruba insanların kendi aralarında konuştukları dildir,¹⁰ yani Yoruba Kabilesi’ne ait, kendilerine özgü ve özel bir dildir. Bunun yanında Yoruba, yetenekli insan demektir. Yoruba, sözü dinlemeyi bilen demektir. Yoruba, dayanıklı insan demektir. Yoruba, geleceğe bakarak düşünebilen ve zeki insan demektir. Yoruba, büyüklere saygı gösteren ve iyi davranan insan demektir.

⁸ Adeoye, C. L., *Aşa Ati İşe Yoruba*, Oxford University Press, London, 1979, s. 3.

⁹ Okozie, Ben, *The Proverbs of The Yorubas*, Abiola Bookshop Press Ltd., Lagos, 1998, s. 21.

¹⁰ Fadipe, N. D., *The Sociology of The Yoruba*, The Caxton Press West Africa Ltd, Ibadan, 1970, s. 50.

Bazı araştırmacılara göre “Yoruba” Tanrı’ya inananlar ve Oduduwa’ya göre Tanrı’ya tapanlar demektir¹¹. Bu araştırmacılara göre, Yoruba ismi Hıristiyanlar ve Müslümanlar gibi bir dine sahip olan insanlar anlamına gelir. Çok tanrılı geleneksel Yoruba dininin merkezinde büyük bir tanrı olan Olorun vardır. Bu Tanrı her şeyi yaratan ve idare edendir. Bütün cinlerden, ruhlardan ve dünyadaki krallardan daha büyüktür. Bu Tanrı asla ölmez, yeri değişmez ve hastalanmaz. Bu Tanrı her yerdedir ve bunu ifade etmek için Yorubalar Tanrı’ya “Olodumare, Aterere kari aye” demektedirler¹². Hile yapmayan yüce bir varlıktır. Her şeye gücü yeten bu tanrıya Yoruba Kabilesi binlerce sıfat takmıştır: Olorun (gök yüzünün sahibi), Olodumare (en büyük varlık), Ajipojo iku da (kaderi değiştiren), Oba Aiku (sonsuz Tanrı), Oba Airi (görülmez Tanrı), Aterere Kari Aye (her yerde bulunan Tanrı), Awamaridi (araştırılmayan Tanrı), Eledaa (her şeyi yaratan), Olowo Gbogboro (kollayan Tanrı), Oludariji (affeden), Olupese (veren), Olugbohun (işiten), Olugbeja (yardım eden) vb.¹³

Bu Tanrı inancının yanında Yoruba kabilesinde çok önem verilen ve sayıları 401 olan “*orişa*”ya inanılır. Bunlar tanrısal özellikleri bulunan güçlü varlıklar olup yine Tanrı tarafından yaratılmışlardır. Tanrı’nın önünde insanları temsil ederler. Yoruba inancına göre, Tanrı dünyayı yaratmak istediğinde, orişaları göndermiş, insanları yaratmak üzereyken de bu orişalara danışmıştır. Orişaların bazılarının isimleri şöyledir: Obatala, Orunmila, Ogun, Eşu (şeytan), Ela, şango...¹⁴

Geleneksel Yoruba dininde ölümden sonra hayatın olduğuna inanılır. Bu dünya bir pazar olarak görülür, gerçek ev ise cennettir. İnsan pazarda kısa bir süre için kalır ve sonra gerçek hayat olan ölümden sonraki hayata geçer. Bu yüzden sürekli iyilik yapmalı ve yardımda bulunulmalıdır. Zira bu dünyada yapılanların öbür dünyada bir karşılığı olacaktır. Bunun yanında reenkarnasyon inancı da görülür. İyi bir insan öldüğü zaman, kendi çocuğunun çocuğu olarak ya da zengin bir aile mensubu olarak dünyaya tekrar dönebilir. Ayrıca kötü bir insan da cezasını çekmek için çok fakir bir aileye tekrar dönebilir. O yüzden mümkün olduğu kadar bu dünyada iyi davranılmalıdır.

¹¹ Hallgren, R., *A Study of The Traditional Religious Culture of The Yoruba People and Their Family*, New York Press, New York, 1991, s. 118.

¹² Arokin, a.g.e., s. 89.

¹³ Atobiju Yoruba Dictionary, Excel Press Ltd, Abeokuta, Nigeria, 1980.

¹⁴ Daramola, Olu, & Jeje, A., *Aşa ati Orişa ile Yoruba*, İbadan University Press, Ibadan, 1990, s. 24.

Yoruba dininde güçlü bir kader anlayışı görülür. Bu inanca göre, her insan dünyaya gelirken, Tanrı ile anlaşarak gelirler ve dünyaya da bu anlaşma dışında hiç bir şey getirmezler. Bir Yoruba atasözünde, “Bir insan bu dünyada, ancak öbür dünyada diz çöküp seçtiğini bulur,”¹⁵ denilmektedir.

Din, ister geleneksel Yoruba, ister Hıristiyanlık, isterse İslam olsun her halükarda Yorubanın hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Dinin etkisini günlük hayatın her yerinde görmek mümkündür. Bir Yoruba atasözünde, “Bir insanın davranışı dinidir,”¹⁶ denilerek bu öneme vurgu yapılmaktadır.

c) Sömürge ve İngiliz Etkisi

Bugünkü Nijerya sömürge döneminin bir eseridir. Zira sömürge öncesinde bu coğrafyada yaşayan kabileler bugünkü anlamda bir devlet oluşturmuyorlardı. İngilizler 1851 yılında bir Yoruba kenti olan Lagos’u Kral Kosoko’nun köle ticaretine devam etmesi sebebiyle bombardımanla vurmuşlardır. 25 Kasım 1851 tarihinde Kral Kosoko tahtan indirilip yerine Kral Akintoye getirilmiş, 1852’de Akintoye’nin ölümü üzerine oğlu Dosunmu kral olmuştur. 1853’te İngiltere Lagos’a Benjamin Campbell’i ilk konsolos olarak atamış, bundan kısa bir zaman sonra da İngilizlerin Lagos’a müdahaleleri artmış ve Lagos’u istila etmeye karar vermişlerdir. Ülkeyi ilhak için Kral Dosunmu’ya gönderdikleri mesaj reddedilince Lagos tekrar İngiliz donanmasınca bombalanmaya başlanmış, ciddi çatışmalar sonucunda kral ile dört şef, halkın daha fazla zarar görmemesi için 6 Ağustos 1861’de şehri İngiliz egemenliğine terk etmek zorunda kalmışlardır.¹⁷

İngilizler, işgallerini genişletmek amacıyla 1892’de bir başka Yoruba şehri olan Ijebu’yu işgal etmeye karar vermişlerdir. Ijebu kralı ve liderleri, İngilizlerin Lagos’u fethettiğini görünce Lagos’la ilişkilerini kesmişler ve ticaret yollarını kapatmışlardır. Ijebu’nun bu hareketi Lagos’un ticaretini ve İngiliz tüccarlarını ciddi bir şekilde etkilemiştir. Buna son vermek için İngiliz sömürge sekreteri Ijebu’ya yollanmış, şefler onu soğuk bir şekilde karşılamış ama buna rağmen Ijebu kralı Awujale bu misafiri sıcak karşılamaya çalışmıştır. Şeflerin, kendi yerel hükümetlerine müdahale istemediklerini

¹⁵ Okozie, a.g.e., s. 32.

¹⁶ Okozie, a.g.e., s. 26.

¹⁷ Odanye, a.g.e., s. 135–138.

gösteren bu hareketleri İngiltere tarafından kınanmış ve sekreterden özür dilenmesi talep edilmiştir. Bu talep kabul edilmiş ve ticaret yolları yeniden açılmış ancak İngilizler bununla yetinmeyip Ijebu şehrine müdahale etmeye başlamışlardır. Bunu gören Ijebu liderleri, Lagos'a açılan ticaret yollarını tekrar kapatmışlar ve İngiliz konsolosunu ciddi bir şekilde uyarmış ve tehdit etmişlerdir. Daha önce Ijebu'ya saldırmak için bahane arayan İngilizler bu fırsatı kaçırmamış ve şehre saldırmışlardır. Güçlü İngiliz hücumu karşısında Ijebu askerleri direnmiş ancak nihayetinde mağlup olmuşlar ve şehir 1892'de işgal edilmiştir. İngilizler, Ijebu'yu işgal ettikten sonra Awujale'nin tahtta kalmasını sağlamışlardır. Fakat gücü İngilizler tarafından ciddi bir şekilde baltalanmıştır.¹⁸

Bu iki şehrin işgalini diğer Yoruba şehirleri takip etmiştir. 1893'te Egba şehri, 1895'te Oyo imparatorluğu, 1897'de Ilorin şehri İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Dolayısıyla bütün Yoruba şehirleri İngiliz hükümetinin emri altına girmiş ve bütün Yoruba şehirlerinin başkenti olarak Lagos seçilmiştir. Yoruba bölgesi bugünkü Nijerya'da İngiliz sömürmesine giren ilk bölge olmuştur. Bunun neticesi olarak Yoruba kültürü üzerinde Batı etkisi diğer kültürlerle göre daha eskilere dayanır. Bugün Yoruba kabilesinde eğitim öğretim düzeyinin yüksek oluşu da bu etkiye bağlıdır.

Bundan sonra İngiliz yönetimi başta Şokoto İmparatorluğu, Kano ve Kaduna şehirleri olmak üzere Hausa bölgesini, daha sonra da Igbo şehirlerini işgal etmiş, 1914'te bütün bu coğrafya İngiliz hükümeti tarafından birleştirilmiş ve Nijerya adını almıştır. Bu durum, Nijerya'da merkez bir hükümetin ve başkentin olmasını gerektirmiş, başkenti olarak Lagos seçilmiş ve Sir Fredrick Lugard ilk başbakan olmuştur.¹⁹

İngiliz idaresi zamanında, sömürge yönetimine karşı her zaman milliyetçilik hareketleri görülmüştür. Batılı eğitim almış elitlerle geleneksel liderler bu amaç doğrultusunda işbirliği yapmışlardır. Başta Awujale, Jaja of Opobo, Benin Massacre, King Ovenranwen, Nana of Itsekiri gibi pek çok Nijeryalı lider hiçbir zaman tamamen teslim olmamış ve sürekli İngiliz hükümetine muhalefet etmiş ya da başkaldırmıştır. Yeni milliyetçilik hareketinin amacı eşitlik, hükümette yer almak, kültürel özgürlük ve

¹⁸ Ajayi, J. F., & Espie, I. A., *A Thousand Years of West African History*, Macmillan Nigeria Publisher Ltd, Lagos, 1998, s. 114.

¹⁹ Abiola, E. O., *West African History*, Tunbosun Management Press Ltd, Ibadan, 1996, s. 148.

adaletti. Milliyetçiler, batılı değerlerin ithalinin sonucu olarak kendi geleneklerine ve kültürel miraslarına yapılan zararı ciddi bir şekilde kınıyorlardı. İngiliz hükümetini protesto için, işgal döneminde kendilerine verilen İngiliz isimlerini ve kıyafetlerini bırakıp kendi geleneksel isimlerine ve kıyafetlerine dönmüşlerdi. Ayrıca kamusal alanlarda İngilizler tarafından gösterilen ırkçı uygulamalara şiddetle karşı çıkmışlar ve hükümette yer alma talebinde bulunmuşlardı. Bütün bu başkaldırı ve itirazlar sonucunda, 1 Ekim 1960'da Nijerya, İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır.

d) Nijerya'da İslam

Nijerya'da İslam, Arapların Kuzey Nijerya'ya (Hausa bölgesi) göç etmeleriyle başlamıştır. XV. yüzyıldan itibaren, Kuzey Nijerya'daki İslamiyet, eyalet seçkinlerinin dini haline gelmişti. Hausa bölgesindeki Şokoto şehri halifesi, politik seçkinlerin Müslüman kimliklerini sağlamlaştırmış ve İslamiyet'i nüfusun geniş bir kısmına yaymıştır.²⁰

İngiliz yönetiminin politik açıdan ılımlı olduğu dönemde, önemli ekonomik ve sosyal değişimler yaşandı. Yeni yolların ve demir yollarının yapımı; yer fıstığı, pamuk gibi bazı ihracat ürünlerinin artışı gibi hususlar Kuzey Nijerya köylülerini uluslararası pazar ekonomisinin içine itti. Bu süreç içerisinde başarısız olan ve aşırı borçlanan pek çok köylü topraklarını kaybetti ve kentlere göç etmek zorunda kaldı. Bu durum birçok Hausa köylüsünün İslam'a geçiş sebeplerinden biridir. İslam'a geçenlerin sayıları tam olarak bilinmese de, yapılan bazı çalışmalar bu ihtidaların çoğunun ticari fırsatlar doğrultusunda gerçekleştiğini göstermektedir.

Kuzey Nijerya'da İslam, sosyal organizasyonun ve politik çatışmaların kışkırtıcısı durumundayken, son zamanlara kadar, hükmen gayrimüslim olan Güney Nijerya'da ise toplumun bütünü olarak değil, yalnızca belli azınlıkların dini olarak nitelendirilmiştir. Güney Nijerya'da ilk Yoruba ihtidaları Bornu, Songhay ve Hausaland'dan gelen Müslüman tüccarlar sayesinde olmuştur. XIX. yüzyılda Sierra Leone ve Brezilya'dan gelen özgürlüğe ulaşmış köleler, Lagos'ta koloniler kurmuşlar ve kuzeyli Müslümanlar Ilorin, Ibadan ve diğer kentlere yerleşmişlerdir.

²⁰ Lapidus, Ira M., *A History of Islamic Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 838.

Müslüman Hausalar, Ibadan şehrine tüccar, öğretmen, dilenci, hamal, işçi gibi statülerle gelmişlerdi. Tüccarlar önceleri uzun mesafelerden ticaret için geliyor, sonra dönüyorlardı. Zamanla Yoruba topraklarına yerleşmeye başladılar. Yerleşen bu Hausa göçmenleri farklı toplumsal kimliklerini koruma kaygısı içindeydiler ve bu sebeple XX. yüzyılın başında Ibadan'da yaşayan Hausa işadamları, kendilerine ait bir semt oluşturmuşlardı. Burada, poligam bir aile hayatı içinde diğer kuzeyli göçmenlerle birlikte yaşıyorlardı. Hausaların zamanla Yorubalarla iç içe yaşamaya başlamasıyla İslam Yoruba kabilesi içinde yayılmaya başlamıştır.

Güney kentlerindeki Müslüman halk yaşamı, etnik ya da diğer yerel şartların gereklerine göre şekil almaya meyillidir. Lagos, bir yüzyılı aşkın süredir önemli Müslümanların topluluklarının ve İslami hareketlerin merkezi konumundadır. Zira 1861'de İngiliz sömürgesi haline gelen şehirde İngilizler, Batı ve Hıristiyan eğitimini tanıtarak Müslümanlara karşı büyük bir mücadele yürütüyorlardı. Hıristiyan okullarının büyük bir çekiciliği vardı; çünkü Batı eğitimi ticari ve mesleki kariyer açısından bir anahtar konumundaydı. Buna rağmen birçok Müslüman aile inançlarını kaybedecekleri korkusu taşıyorlardı. 1896'da İngilizler hükümet tarafından finanse edilen ve müfredatında Batı ve Müslüman etkisi görülen bir Müslüman okulu kurduklarında, Müslüman topluluk bunu bir Hıristiyan-Batı tehditi şeklinde algılayıp reddetmiş ve kendilerine özgü eğitim kuruluşları kurmuşlardı.²¹

Lagos'ta ilk Müslüman kuruluş olan Egbe Killa topluluğu 1880'lerde kurulmuştu. Hindistan kaynaklı bir tebliğ kuruluşu olan Ahmadiya cemaati propagandasına Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlamıştı. "Ansar ud-deen" topluluğu 1923'te kurulmuştu ve 1960'a gelindiğinde 50.000 üyesi, öğretmenleri, yetiştirme yurtları, ortaokul ve liseleri olan büyük bir cemaat haline gelmişti. Bunların yanında kadınların eğitimlerine yönelik kuruluşlar da söz konusuydu. Bu genel görünüme bakıldığında her ne kadar Lagos'a İslam geç devirde gelmiş olsa da, şehrin sömürge döneminde Müslümanların modernleşme merkezlerinden biri konumuna geldiğini söyleyebiliriz.

²¹ Trimmingham, J. S., *A History of Islam in West Africa*, Evans Brothers Nigeria Publishers Ltd, Ibadan, 1988, s. 753.

Zamanla İslamiyet, politikayla ilgisi olmayan ve Hıristiyanlığa eşit kişisel bir din olarak kabul edilmiştir. Sömürge yönetimi laik elit sınıfı desteklerken, Müslüman nüfusa yönelik baskılar İslam'ın daha da yayılmasıyla sonuçlanmıştır. Hem sömürge hem de bağımsızlık dönemlerinde paganlar arasında İslam'a dönüş yaşanmaktaydı. İngilizlerin İslamiyet'i devlet dini olarak kabul ettikleri Kuzey Nijerya'da, Hausalar, büyük sayılar halinde din değiştirmişlerdir. Örneğin; 1920 yılında nüfusunun %50'si Müslüman olan Bauchi Emirliği'nde 1952'deki Müslüman oranı %75 idi. Ilorin'in 1931 yılında %43'ü, 1952 yılında ise %63'ü Müslüman olmuştur. İslamiyet Hausalı göçmenlerin ve Yorubaların büyük ölçekli ihtidaları sonucunda güneye yayıldı. 1963 yılında Nijerya'daki nüfus sayımına göre Lagos ve batı bölge nüfusunun % 40'tan fazlası Müslüman olmuştur. 1970'lere kadar ise Nijerya'daki Müslüman nüfus %50'ye ulaşmıştı.²²

Bugün Nijerya'daki Müslüman nüfus konusunda farklı görüş ve rakamlar vardır. Müslümanların toplam nüfusu %50, Hıristiyanların toplam nüfusu %40 ve diğer yerel dinlerin toplam nüfusu %10 civarındadır. Hausa kabilesinde Müslüman nüfusu %99,9 iken, Yoruba kabilesinde Müslümanların nüfusu %36,38'dir ve neredeyse hepsi Sünni-Hanefi'dir. Diğer Müslüman nüfus içinde ise dört Sünni mezhebin müntesipleri vardır²³.

II) YORUBA KABİLESİ'NDE AİLENİN OLUŞUMU

Bazı araştırmacılara göre aile, insanlık tarihinin kültürel ve sosyal açıdan en eski kurumudur.²⁴ Kelime anlamı itibariyle evlilik, bir erkek ve kadının varlıklarını bu dünyada devam ettirebilmek için mensup oldukları toplumun kanunlarına göre bir araya gelmesidir.²⁵ Evlilik sadece iki insanın bir araya gelmesi değildir, iki aile, iki toplum hatta iki ülkenin bir araya gelmesi ve güzel ilişki kurmasıdır.²⁶ Antropolojik bir

²² Babalola, E. O., *Islam in West Africa*, University Press Ltd, Ibadan, 1994, s. 66.

²³ <http://www.worldchristiandatabase.org/> (13-01-2007)

²⁴ Obawunmi, Oluwaseun, & Oyetunde, Oyetundun, *Factors in Selecting Marriage partners*, FCE Publishers, Abeokuta, 2004, s. 13.

²⁵ Richard, B. A., Longman Dictionary of Contemporary English, Longman Press, London, 1999, s. 435; Hobby, S. A., Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, Oxford University Press, London, 1974, s. 286

²⁶ Adeniyi, E. O., & Egunjobi, R. A., *Educating People With Peculiar Needs in Nigeria*, High Shoulders Publishers, Lagos, 2005, s. 38.

yaklaşımına Malinowski'ye göre evlilik, çocuk üretimi ve korunması için yapılan bir anlaşma ilişkisidir.²⁷

Sosyolojik tanımıyla aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim,²⁸ bütün insan toplumlarında bulunan ilk grup; insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan evrensel bir sosyal kurumdur.²⁹

Her çocuk bir aile içine doğar ve annesi, babası, ağabeyleri, ablaları, kuzenleri, arkadaşları ve bazen akrabalarıyla büyür. Kendi dili, kültürü, değerleri, kanun ve davranış tarzları hakkında yavaş yavaş bir şeyler öğrenmeye başlar.³⁰ Dolayısıyla aile, sosyalleşmenin ajanlarından bir tanesidir ve bu aile içinde her çocuk, toplumun kendisinden beklediği davranış tarzlarını öğrenmektedir.³¹ Bundan dolayı aile, küçük bir insan toplumu ya da toplumun özü olarak kabul edilebilir³². Sosyolojiye göre aile, toplumu oluşturan temel kurumlardan biri olduğu gibi, aynı zamanda sosyolojinin incelediği en temel kurum ve en küçük gruptur.

Yoruba kabilesi'nde aile din ile başa baş giden merkezi bir kurumdur. Aile konusunda çeşitli değişimler yaşanmışsa da önemini asla yitirmemiştir. Ailenin kurulması evlilik ile başladığından süreç başından itibaren çok önem arz eder.³³ Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde ergenlik dönemine giren bir kız ya da erkeğin evlenmesi de gündeme gelmiş olurdu. Geleneksel yapıda kadınların ortalama evlilik yaşı 18–22 yaş arasındayken, erkeklerin ortalama evlilik yaşı 22–26 arasındaydı.³⁴ Bu

²⁷ Koenig, Samuel, *Sosyoloji; Toplum Bilimine Giriş*, Çev. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yay., İstanbul, 2000, s. 134.

²⁸ Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984, s. 214.

²⁹ Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi (Ailenin Toplumdaki Yeri)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, s. 2.

³⁰ Curan, H. U., *Nigerian Children Developmental Perspective*, Kegan Publishing Ltd, Portharcourt, 1992, s. 142.

³¹ Beth, B. Hese v.dğr., *Sociology*, Macmillan Publishing Company, New York, 1982, s. 33; Odetola T. O. v.dğr, *Men & Society in Africa*, Longman Nigeria Ltd., Lagos, 1983, s. 21.

³² Nwaogugu, E. I., *Family Law in Nigeria*, Heinemann Educational Book Nigeria Ltd., Ibadan, 1974, s. 48.

³³ Olajubu, Oludare, *İwe Aşa İbile Yoruba*, Longman Nigeria Publishes Ltd, Ibadan, 1975, s. 34.

³⁴ Ladele, T. A., & Mustapha O., *Akojopo İwadi İjinle Aşa Yoruba*, Macmillan Nigeria Publishers Ltd., Lagos, 1986, s. 47.

yaşa gelmiş olan gençlerin evlenmemesi ya da evlenememesi utanç verici bir hadise olarak telakki edilirdi. Bu derece önemli olan bir akdin, bugün olduğu biçimiyle iki gencin kendi aralarında konuşup anlaşmalarıyla gerçekleşmesi de mümkün değildi. Aileler ciddi araştırmalardan sonra evliliğe karar verirlerdi.³⁵ Günümüzde ise kızların ortalama evlilik yaşı 24–27 arasındadır. Bunun altında yatan en önemli sebep, genç kızların evlenmeden önce üniversite eğitimlerini tamamlamak konusundaki istekleridir. Günümüzde erkeklerin ortalama evlilik yaşı 27–30 arasındadır, hatta otuz yaşını geçmek çok da anormal karşılanmamaktadır. Bunun bir sebebi yüksek öğretim olsa da, esas sebep erkeğin hala evin reisi ve evin ihtiyaçlarını karşılayan kişi olarak kabul edilmesinin gerektirdiği iş bulma ve kendi geçimini sağlayabilme konusundaki çabalar olduğu söylenebilir.³⁶ Şüphesiz Yoruba Kabilesi'nde gittikçe yaygınlaşan serbest cinsellik anlayışı da evliliğin geciktirilmesinde bir faktör olarak zikredilebilir. Ancak aile ve çocuğa verilen önem bu tür ilişkilerin şartların elverdiği vakitte evlilikle sonuçlanmasını gerektirmektedir.

Geleneksel Yoruba ailesinde ailenin oluşumu altı temel sürece bağlıydı. Bugün belirli ölçüde devam eden bu aşamalar sırasıyla; kız istemek, inançlar gereği Orişalara başvurmak, kız ve ailesinden cevap almak, nişan, *owo ori* (belirli bir bedelin ödenmesi) ve *ıgbeyawo* (evlilik merasimi) dur.³⁷

a) Kız İsteme

Yukarıda değindiğimiz üzere geleneksel Yoruba anlayışında evlilik çağına gelen çocuk kız ya da erkek olsun, mutlak surette ailesi tarafından evlendirilirdi. Yoruba kültüründeki hâkim anlayışa göre büyükler her şeyi daha iyi bilirler ve gençlerin de hata yapma ihtimalleri yüksektir. Tek başına evlenmeye kalkışan kişi ailesi tarafından reddedilir ve toplumdan dışlanır. Erkek böyle bir işe kalkışsa dahi hiçbir kız ailesi, erkek ailesini tanımadan kızlarını teslim etmez.

Geleneksel Yoruba Kabilesinde iki şekilde kız istendiğini görüyoruz.³⁸

³⁵ Adeoye., a.g.e., s. 219; Goode, W., *World Revolution and Family Patterns*, Glencoe Free Press, Glencoe, 1963, s. 74.

³⁶ Ladele & Mustapha, a.g.e., s. 52.

³⁷ Adeleye, Adedeji, *Aşa İdana ni İle Yoruba*, Alausa Publishers Ltd, Ilorin, 1998, s. 22.

³⁸ Gough & Kathleen, *The Origin of The Family*, Dorsey Press, Lagos, 1971, s. 77.

Birinci şekilde, kız bebekken veya doğar doğmaz kız istenirdi. Hatta bazen çocuk daha doğmadan yani kadının hamileliğinde,³⁹ erkek ailesi çocuğun kız olması halinde talip olduklarını bildirirlerdi. Türkiye’de de “beşik kertmesi” olarak bilinen bu uygulamaya pek çok toplumda rastlanır. Örneğin; Kıta Avustralyası’nda yaşayan Kariere yerlileri, Sibiry’a’nın kuzey Doğusunda yaşayan Koriak’lar ve Britanya Guana’sının (Güney Amerika) Arowak yerlileri arasında görülmektedir.⁴⁰

Erkek ailesi, henüz bebeklik çağında da olsa, o kızı kendi gelinleri olarak gördüklerinden sürekli biçimde hediyeler, yemekler gönderirler, kendi mahsullerinden verirler, kız ailesinin çiftlik işlerinde ya da ev yapımı gibi konularda yardımcı olurlardı. Yemek ve mahsul gönderme kız ailesinin fakirliğiyle ilgili bir konu olmayıp tamamen geleneğe bağlı bir uygulamaydı. Bunların yanında kız ailesindeki kutlamalara da erkek ailesi yardımcı olur, kız ailesinden biri vefat ettiğinde onun mezarını kazma işlemini üstlenirlerdi. Bu uygulamalar bir gelin adayı olarak kıza verilen ve buna paralel biçimde kız ailesine verilen değeri göstermektedir. Bir Yoruba atasözü olan, “Ekun l’ana, koşe wo l’oju” yani “Kız ailesi kaplandır, küçümsenmez” sözü buna işaret etmektedir.⁴¹

Evlenmedeki ikinci yöntem, arabulucu (alarino) yöntemidir. Erkek ailesi çocukken oğullarına kız bulamazsa, bütün aile üyelerine, mahalleye ve dostlarına uygun bir kız aradıklarını haber verirler. Kızı bulduktan sonra da hemen istemeye gitmez, önce kız ailesinin ahlaki yapısı, ekonomik durumu vb. konularda çok ciddi bir araştırma yaparlar. Ailedeki bir hastalık, borçlu olma, hırsızlık gibi konularda ailenin kötü bir şöhrete sahip olması istenmeyen bir durumdur. Bu araştırma anlayışından dolayı herkes aile isminin iyi anılması için gayret sarfeder. Zira “Oruko rere o san ju wura ati fadako lo” yani “Güzel isim altından daha değerlidir.”⁴² Aynı şekilde kız ailesi de erkek ailesini araştıracaktır. Kız ve erkek ailesinin anlaşması sonucunda yukarıda bahsettiğimiz ilk şekilde olduğu biçimiyle erkek ailesi kız ailesine hediyeler gönderir ve her konuda yardımcı olur. Bu süreçte bir erkeğin veya erkek ailesinin bir kızı gelin olarak düşünmeye başlamalarından itibaren, süreci başlatacak, araştırmaya yardımcı olacak,

³⁹ Bledsoe, C., *Transformations in Sub-Saharan African Marriage and Fertility*, Annals Press, England, 1990, s. 110.

⁴⁰ Balaman, Ali Rıza, *Evlilik, Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşımla*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 29.

⁴¹ Okozie, a.g.e., s. 14.

⁴² Delano, Tope, *Meaning and Usage of Proverbs*, University Press Ltd. Ibadan, 1983, a.g.e., s. 27.

ileride iletişimi sağlayacak bir *alarino* (arabulucu) tespit etmeleri gerekir.⁴³ Genelde kız tarafından veya kız tarafına yakın kişiler arasında seçilen bu arabulucular çoğunlukla kadındır ve bu işi belirli bir ücret karşılığında yapmazlar. Bu şahıs erkek tarafının göndermek istediği hediye ve mesajların yerine ulaşmasında aracılık yapar. Ayrıca geleneksel yapıda kız ve erkeğin görüşme imkânları çok sınırlı olduğu için onlar arasında iletişim aracı olur. İki gencin mutlak surette görüşmesi gerekirse bu şahsın gözetiminde bir araya gelirler. Ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlık durumunda da bu şahsa arabulucuk görevi düşmektedir. Bu açılarından bakıldığında bu şahsın evliliğe giden yolda önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde bu geleneksel evlilik biçimlerinden birincisine hemen hiç rastlanmazken arabulucu usulü evliliklere yine de rastlanmaktadır. Ancak genel olarak evlilik öncesi davranış kalıplarının büyük bir değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Zira günümüzde gençler ortaokul ya da lisede başlayan arkadaşlıklar kurmakta, arkadaşlık teklifi erkekten gelebildiği gibi kızdan gelmesi de normal karşılanmaktadır.⁴⁴ Ayrıca bakirelik eski önemini kaybettiğinden⁴⁵ birbirlerinin evlerine rahatça gidebilmektedirler ki, bu geçmişte mümkün olmazdı. Gençler arasında aynı arkadaş grubu, aynı mahallede, okulda, hatta yolculuk sırasında tanıştığı kişilerle daha rahat biçimde cinsel içerikli ilişkiler yaşanabilmektedir.⁴⁶ Yeni gelişen anlayış dâhilinde erkek arkadaşının evine sık sık gelen kız potansiyel bir gelin olarak düşünülmektedir. Kız da eğer gerçekten erkek arkadaşıyla evlenmeyi düşünüyorsa, onun evine gittiğinde bir gelin gibi davranmaya, yani ev işlerinde yardımcı olmaya başlar. Bu açıkça niyet gösterisinden sonra artık gençlerin kendi aralarında evlilik kararı aldıklarını söylemeleri beklenir.⁴⁷ Ancak yine de gelin adayının araştırılması söz konusudur. Erkek ailesi, evlerinde aynı kızını sürekli görmeye başladıklarında, bu kızın kendisi ve ailesi hakkında bilgiler edinmeye çalışırlar. Aynı şey –daha az oranda görülmekle birlikte- kız arkadaşının evine sık sık giden erkek için de söz konusu olur. Aileler çocuklarının evlenme kararını veya gelin ya da damat adaylarını beğenmiyorsa bunları evlerinde ilk görmeye başladıklarından

⁴³ Staples, Robert, *The Black Family*, Wadsworth Publishing Comp., California, 1986, s. 54.

⁴⁴ Eades, J. S., *The Yoruba Today*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, s. 45.

⁴⁵ Aworinde, I.A., *Virginity in Yoruba Land*, Lagos State University Press, Lagos, 1988, a.g.e., s. 52.

⁴⁶ Nicol, T. L. & Bryson, J. B., *Inter Sex & Intra Sex Stereotyping in Nigeria*, Ben Publishers, New York, 1977, s. 182; Soyinka F., *The Sexual Behaviour Among University Students in Nigeria*, University Press, Ibadan, 1979, S. 48.

⁴⁷ Olajubu & Oludare, a.g.e., s.42.

itibaren tepkilerini gösterirler.⁴⁸ Aile değerlerinin hala güçlü olduğu Yoruba toplumunda bu tepkinin gençler üzerine göreceli olarak etkili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle kızlar ailelerin tepkilerine karşı daha duyarlı davranmakta, arkadaşlık ilişkisini buna göre devam ettirmektedir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de evlilik adayı kız ve erkek hakkında araştırma konusu olan ve dikkat edilen bazı hususlar vardır. Bunların başında din gelir. Zira din özellikle Yorubaların hayatında merkezi bir rol oynamaktadır. Araştırmalara göre, erkekler ya da kadınlar eş seçerken karşıdaki kişinin kendi dininden olmasını daha güzel ve daha mantıklı bulmaktadırlar. Zira farklı dinlere mensup insanların evliliğinde problem çıkma durumu her zaman beklenir.⁴⁹ Farklı dinler arası evlilik Yoruba'da gittikçe artmaktadır. Ancak İslam dininden kaynaklanan yapı gereği Müslüman kızların Hıristiyan biriyle evliliği çok nadir görülürken, daha çok yapılan evlilikler Müslüman bir erkeğin Hıristiyan bir kızla evlenmesi şeklindedir. Bu tip evliliklerde yoğun bir din değiştirme olayı da görülür. Karışık evliliklerin yarısından fazlası bu şekilde sonuçlanmaktadır. Çevremizde Müslüman olan kadınlar görülebildiği gibi, Hıristiyanlığa geçen erkekler de görülebilmektedir.

Dine benzer bir kriter de “aynı kabileye mensup olmak”tır. Farklı kabileler farklı kültürleri ifade eder, bu da ciddi uyum problemi demektir.⁵⁰ Ancak bugünkü Nijerya birliği, bunu sorun olmaktan yavaş yavaş çıkarmaktadır. Kültür benzeşmekte, aynı okullara devam edilmekte, daha güçlü iletişim sağlanmaktadır. Dolayısıyla bir Yorubanın bir Housa ile evlenmesi geçmiş oranla daha az sorunlar yaratmaktadır.⁵¹

Bu konuda bir başka önemli faktör ise yaştır. Yoruba Kabilesi'nde kadın kocasından asla yaşça büyük olmamalıdır. Erkeğin karısından büyük olması normal görülür ama aşırı yaş farkı hoş karşılanmaz. Geleneksel yapıdaki yaş farkı modern Yoruba'da görülmez. Eşlerin eğitim durumu ve sosyo-ekonomik seviyesi arasında yakınlığın olması arzu edilir. Yüksek tahsilli bir erkek düşük tahsilli bir kızla evlenmek istemez. Aynı şey kız için de geçerlidir. Tahsil farkının evliliğin başarısını düşürdüğü

⁴⁸ Oyerinde, O., *Eto Obi Lori Omo ni İle Yoruba*, Maga Publishers, Abeokuta, 1997, s. 58.

⁴⁹ Babatunde, E. D., *Culture, Religion, Family and Self*, New York Press, New York, 1992, s. 140

⁵⁰ Hallgren, a.g.e., s. 27.

⁵¹ Gelles, R. J., *Violence in The Family*, Bolton Press, Bolton, 1980, s. 98.

kabul edilir.⁵² Sosyo-ekonomik açıdan varlıklı aileler genelde kendi statülerine uygun gelin adayları ararlar. Açıkça çocuklarına evlilik telkin etmeseler de tanıştırmak, aynı okullara kaydettirerek ya da yurtdışında aynı şehir ve okullara göndererek potansiyel bir evliliğin gerçekleşmesi için zemin hazırlarlar. Erkek ailesinin düşük statüden bir kızla evlenmesi normal görülürken, özellikle kız ailesinin erkek ailesine göre üst sosyal tabakaya mensup olması problemlere yol açabilmektedir. Bugün eş seçiminde zengin olmak belirleyici bir kriter olarak nitelendirilemez ama iş hayatı açısından geleceği olan bir insanı seçmek daha mantıklı görülmektedir.⁵³

Günümüzde her ne kadar kız ve erkek çok daha önceden tanışmış olsa da, resmi anlamda erkek ailesinin kız ailesine gitmesi ve kızı istemesi gerekir. Geleneksel kız isteme davranışı hala güçlü bir şekilde devam etmektedir. Erkek tarafı kız tarafına ziyaretin ne zaman uygun olacağını sorar, kız ailesi de kızlarının aldığı kararı kabul ediyorsa, uygun bir tarih belirleyip bildirirler.⁵⁴ Belirlenen günde damat adayı, anne-babası, iki ağabey, bir abla ve erkeğin en iyi arkadaşı kız evine gider. Giderken mutlaka hediye götürürler. Bu hediye genelde bir koli meşrubat, bisküvi, şarap ve büyük bir sepet dolusu meyveden oluşmaktadır.⁵⁵ Dindar ailelere de bu şarap gider ancak içilmez, hatıra olarak vitrine konulur ya da başkasına verilir. Kız ve erkeğin önceden kararlaştırdığı durumlarda kız isteme prosedürü söz oyunlarının kullanıldığı bir şakalaşma ve iltifat sohbeti içinde gerçekleşir. Kız tarafından biri erkek tarafına –malumu ilam kabilinden de olsa- ziyaretlerinin amacını sorunca, erkeğin ağabeyi, “Sizin bahçenizde dikkatimizi çeken çok güzel bir çiçek gördük ve müsaadenizle onu koparmak istiyoruz,” der. Kızın ağabeyi, “Bahçemizde bir sürü çiçek var, istediğinizi alıp gidebilirsiniz,” deyince karşılık olarak, “Bizim gördüğümüz çiçek sizin bildiğiniz çiçeklerden değil, çiçeklerin en güzeli ve bu çiçek sizin kızımız,” denilir. Kızın ağabeyi, “Bu sefer hanginiz bizi soymaya cesaret ediyor, yoksa hepiniz birden mi?” diye sorar ve erkeğin ağabeyi kardeşini gösterir. Yoruba Kabilesi'nin âdetine göre damat, kızın babasına ayakta selam veremez, yüzükoyun yatarak selam verir⁵⁶. Bu, Yoruba arasında saygı göstergesi olan bir

⁵² Chamber, R., *Five Love Needs of a Man & Woman*, Igwe Publishers, Enugu, 1993, s. 74.

⁵³ Obbo, Christian, *African Woman & Their Struggles for Economic Dependence*, Toskad Publisher, Chicago, 1980, Üçüncü Baskı,a.g.e., s. 73.

⁵⁴ Aworinde, a.g.e., s. 36.

⁵⁵ Bernard, Jerssie, *Marriage & Family Among Negroes*, Englewood Ciffs Publishers, New Jersey, 1963,a.g.e., s. 65.

⁵⁶ Ladele & Mustapha, a.g.e., s. 49.

davranıştır.* Bundan sonra kızın babası onu kaldırır ve sormak istediği her şeyi sorar. Aynı şekilde herkesin önünde kızına bu erkeği sevip sevmediğini, evlenmek isteyip istemediğini sorar. Kızı olumlu cevap verirse ve kendisi de uygun görürse, “Damat kızını mutlu edeceğine dair söz verirse, verdim gitti,” der. Sonra kızın ve erkeğin elini birbirlerine bağlar.⁵⁷

Erkek tarafı bundan sonra hediyeleri takdim eder, yemek ikramı ve muhabbet başlar. Bir uygulamaya göre, kız evinde damada ayrı ve özel olarak yemek verilir. Erkek yemek ne kadar çok olursa olsun bitirmek zorundadır. Damadın yemeği bitirmesi kızını aç bırakmayacağı şeklindeki mesaj olarak yorumlanır.⁵⁸ Erkek tarafı kızın ailesinden ayrılırken damat adayı, müstakbel kayınpederine ve onun diğer akrabalarına diz çökerek selam verir, teşekkür eder. Geleneksellikten modernliğe geçişte kız ve erkeğin tanışma süreçleri farklılaşsa da, kız isteme merasimi hala geleneksel yapıya uygun devam eder.

Geleneksel Yoruba ailesinde iki aile kendi aralarında anlaşsalar bile bunun erkek tarafına ilanı belirli bir prosedür içinde olur. Kız talebinde bulunan erkek ailesi, sanki henüz kabul edilmemişler gibi kendi evlerinde kız ailesinden özel cevap beklerler.⁵⁹ Resmi cevap geldikten hemen sonra erkek tarafı kız tarafına hediye, özellikle de bütün aileye yetecek kadar yemek gönderir. Bugün artık kız isteme akşamındaki söz yeterli olmaktadır.

b) Tanrılara Başvurma

Yukarıda değindiğimiz gibi geleneksel Yoruba inancında tek tanrı inancı olsa da, bu yüce Tanrı'ya giden yolun, küçük tanrılardan, yani Orişalar'dan geçtiği kabul edilirdi. Bu Orişalar, Tanrı'ya giden asansör ya da merdiven gibidirler. Yüce Tanrı'dan ne istenilirse, küçük Orişalara başvurmak gerektiği, onların insanı Tanrı'nın önünde temsil ettiğine inanılırdı.⁶⁰

Evlilik konusunda iki aile kendi aralarında anlaşsalar dahi Orişalar'a başvurmak zorundaydılar. Burada hem evlilik adayı çiftin geleceğini öğrenme düşüncesi vardır

* Erkeklerde yarım secde pozisyonunda, kadınlarda diz çökerek yapılan bu hareket küçüklerin büyüklere saygısını ifade eder. Mesela her sabah anne-baba, dede-nine ya da yaşça epey büyük ağabey-ablalara bu şekilde selam verilir. İlk görüşte verilen bu selam sonra tekrarlanmaz. Evin dışında da tanıdık büyükler ilk görüldüklerinde bu şekilde selamlanır.

⁵⁷ Adeleye, a.g.e., s. 75

⁵⁸ Olajubu & Oludare, a.g.e., s. 88.

⁵⁹ Hallgren, a.g.e., s. 120.

⁶⁰ Ogunbowale, P. O., *Awon irunmole ile Yoruba*, Evans Brothers Nigeria Publishers Ltd, Ibadan, 1962, s. 129.

(zira evlenecek kişilerin birlikte mutlu olup olmayacakları ya da çocuklarının olup olmayacağı merak edilir), hem de dolaylı olarak evliliğin onaylanması söz konusudur. Yoruba Kabilesi'nde evlilikle ilgili olarak en çok başvurulan Orişa İfa'dır. Zira daha önce çocuğun geleceğine bakmak konusunda değindiğimiz üzere İfa'nın, geçmişi, bugünü, geleceği ve gizli olayları görme yeteneği olduğuna inanılır.

Orişalar'a başvurma işi kız ailesinde yapılır. Bundan önce erkek ailesiyle İfa'ya ne zaman başvurulacağı konusunda haberleşilerek bir tarih belirlenir. O gün gerçekten çok büyük bir gün olarak kabul edilir, zira yeni çiftin kader günüdür. Erkeğin babası kız evine gelmez, sadece temsilcilerini gönderir. Bu temsilcinin kim olacağı gelenekler tarafından belirlenmiştir. Bunlar damat adayının amcası, evli iki halası ve hiç evlenmemiş bir halası olur.⁶¹ İfa'ya başvuruyu *babalawo* yapar. Babalawo İfa'nın "hayır" cevabını iletirse evlilik adaylarının ayrılmaktan başka yapabilecekleri hiç bir şey yoktur. Ama İfa onaylarsa iki aile birbirlerini ve yeni çifti tebrik eder, düğün hazırlıklarına başlarlar.⁶²

Günümüzde gerek modernleşmenin etkisi ve gerekse İslam ve Hıristiyanlığın Yoruba'ya hâkim olmasından dolayı bu uygulama geçerliliğini yitirmiştir. Ama buna benzer bir uygulama kilisede yani Hıristiyanlar arasında görülmektedir. Yeni evlenecek çift, rahibin önünde diz çöküp ondan gelecekleri konusunda dua edip bilgi vermesini isterler. Rahibin onlar için dua ederken, gelecekleri ile ilgili birtakım ilhamlar aldığı düşünülür. Bir nevi modern *babalawo* işlevi üstlenen rahip dua sonrası onların geleceği ile ilgili bilgiler verir. Rahiplerin bu tür kehanetleri sadece evlilikle ilgili olmayıp güncel meselelerde de geçerlidir. Vaaz esnasında rahibin herhangi bir vatandaşı huzuruna çağırıp kendisi ve geleceği hakkında bilgiler vermesi şeklindeki uygulama sık sık görülür. *Babalawonun* İfa'dan bilgi aktarması geleneği günümüzde Hıristiyan rahiplerle devam etmektedir diyebiliriz. Bu tür uygulama Müslümanlar arasında hemen hiç görülmez.

⁶¹ Adeoye, a.g.e., s. 221.

⁶² Bernard, a.g.e., s. 98.

c) Nişan Töreni

Günümüzdeki Yoruba Kabilesi'nin nişan töreni hala geleneksel yapıya büyük ölçüde benzerlik gösterir. Eski nişan törenlerinde olduğu gibi aileler birbirleriyle tanıştıktan sonra nişan için uygun bir tarih belirlerler ve o günden itibaren erkek imkân olduğu kadar kız arkadaşına hediye almaya başlar. Hediye alma davranışı, günümüz erkekleri için yabancı bir şey değildir çünkü evlilik gibi özel bir amaç olmaksızın arkadaşlar arasında hem kendi cinsleri hem de karşıt cinsler arasında hediyeleşmek çok yaygındır. Ancak bu kez hediyeler daha özeldir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, nişan tarihine birkaç gün kala kız ailesi bir istek listesini damada verir. Damat da bu listedeki her şeyi imkân ölçüsünde bulmaya çalışır. Listenin içeriği aileden aileye değişmekle birlikte bazı şeyler her listede daima yer alır. Daha çok ev eşyaları ve kadınların kullandıkları takılardan oluşan listelerde genelde şunlar yer alır: Özel kutuları içinde dört tane kadın kolyesi, dört çift küpe, dört tane bilezik, bunlardan ayrı altı tane altın ziynet, altı adet özel geleneksel kıyafet (aşo ofi), altı çift ayakkabı, özel yapım tabak, bıçak, kaşık, çatal ve bardak seti,⁶³ Müslüman iseler Kuran, Hıristiyan iseler İncil ve üç ya da dört sepet karışık meyve, içecek ve nişan töreninde onlara dua etmek için tuz, bal, tatlı vb.⁶⁴

Nişan törenine getirilecek bu hediyelerin yanında kızın babasına (owo baba gbo: baba duydu parası), annesine (owo iya gbo), evdeki çocuklara (owo olomole) ve diğer akrabalara (owo ebi gbo) ayrı ayrı paralar verilir.

Nişan töreni kız ailesinin evinde yapıldığı için erkek tarafı hep beraber oraya gelir. Ne kadar misafir gelirse gelsin, yiyecekleri yemekler kız ailesi tarafından hazırlanır.⁶⁵ Nişan töreni, kız tarafının maddi durumuna göre çok gösterişli bir şekilde de düzenlenebilir. Erkek tarafı nişan yapılacak yere şarkılar söyleyerek gelir ve kız tarafınca özel bir şekilde karşılanırlar. Nişan programını idare eden kız tarafına ait takdimci hoş geldin faslından sonra önemli davetlileri önde özel olarak hazırlanmış masaya davet eder. Bu misafirler yerlerinden öne yönelirken, gelinin arkadaşları, onlara

⁶³ Bankole, D. A., *Eto Igbeyawo L'ode Oni*, Ajişafe Press Ltd, Ibadan, 1999, s. 22.

⁶⁴ Adeoye, a.g.e., s. 47.

⁶⁵ Olabisi, Moromoke, *Aşa Igbeyawo ni Aye Atijo*, Moşebolatan Book Industry Ltd, Oyo, 1980, s. 50.

şarkı ve dansla eşlik eder.⁶⁶ Programa başlamak için bu misafirlerden dua istenir. Duadan sonra herkes yerini alır, damat da ön tarafta özel bir koltukta tek başına oturtulur. Erkek ailesi gelinlerini sorunca, konuşmacı gelinin gelebilmesi için yol parası gerektiğini söyler. Eğer verilen para azsa gelin uçakla gelecek gibi şakalarla daha fazla para talep edilir. Para tatmin edici boyuta ulaştınca, takdimci, aslında paranın önemli olmadığını, gelini görmek için yapılması gerekenin erkek tarafının bin kere yüzükoyun yatıp kalkmaları olduğunu söyler. Ayrıca bunu yapmak istemiyorlarsa, bedel ödeme şansları olduğunu da hatırlatarak tekrar para alır. Ancak bu kez de bedel olarak ne kadar öderlerse ödesinler kızın ailesi önünde, Yoruba âdetleri gereği olarak, ailece mutlaka en az on kere yüzükoyun yatıp kalkarlar.⁶⁷

Nişan duygusal bir seremoni olmaktan ziyade eğlenceli bir törendir. Yüzükoyun yatıp kalkma uygulamasından sonra gelin yine ortaya çıkmaz. Takdimci ellerinde birkaç gelin olduğunu, hangisinin bu nişana ait olduğunu bilmediklerini söyler ve erkek tarafına gelinlerini tanıyıp tanımadıklarını sorar. Erkek tarafı da kesinlikle ve kesinlikle gelinlerini tanıdıklarını iddia edince, gelin gibi giyinmiş ve yüzleri elbiseyle kapanmış on ya da daha fazla kız teker teker ortaya çıkar. Hepsi için ayrı ayrı “Sizin geliniz bu mu?” diye sorulur ve gerçek gelin en son olarak gelince erkek tarafı “İşte bu bizim gelinimiz,” diye şarkı söyleyip dans etmeye başlarlar. Bundan sonra takdimci, geline dönüp erkek tarafından getirilen bütün hediyelerden bir tanesini seçmesini ister. Gelin Müslüman ise Kuran, Hıristiyan ise İncil’i seçer. Bu hareket, ne olursa olsun Allah’a tutunacağı gösteren sembolik bir davranıştır ve herkesçe alkışlanır.

Bundan hemen sonra damat geline herkesin önünde geline “owo ori” öder. *Owo ori* İslam’daki mehire ya da Anadolu kültüründeki “başlık parası”na benzetilebilir. Zira geçmişte gelinin babasına veriliyordu, bugün ise gelinin kendisine verilmektedir. Sıradan Müslüman Yoruba halkı “mehir” kavramından habersizdir. *Owo ori* Hıristiyan Yorubalarda da varolan bir âdettir. Para genelde nişanda ödense de, bazen nişan öncesi yarısı ödenebilir. *Owo ori* damadın ekonomik durumuna göre değişmekle birlikte ortalama 300 Amerikan doları kadardır. Bu miktar Nijerya şartlarında iyi bir para olarak görülür.

⁶⁶ Oyerinde, a.g.e., s. 63.

⁶⁷ Ogunbowale, a.g.e., s. 97.

Yüzük takma merasimi

Daha sonra damat, yüzük kutusunu cebinden çıkarıp üç yüzükten bir tanesini gelinin yüzük parmağına takar. Geri kalan iki yüzüğü –genellikle- ertesi gün yapılacak düğüne saklar.⁶⁸ Erkek nişan yüzüğü takmaz. Geline nişanda takılan yüzüğe *oruka isopo* (nişan yüzüğü) denir. Sonra tekrar önemli misafirlere yeni çiftin dua istenir. Duadan sonra yeni çift herkese teşekkür edip düğünlerine davet eder. Bundan sonra davetliler getirdikleri hediyeleri vermeye başlar. Hediyeler verildikten sonra yemek ve eğlence başlar.

Yoruba Kabilesinin hala devam eden âdetine göre, yeni çiftin nişan töreninde özel geleneksel kıyafetler giyerler. Bu kıyafetler aynı kumaştan yapılmış olur ve damat tarafından alınır.⁶⁹ Bu olay kız ve erkeğin ömür boyu her işteki birlikteliğini simgeler. Ayrıca kız ailesi, erkek ailesi ve yeni evlenen çiftin özel arkadaş grubu aynı kumaştan kendilerine mahsus kıyafetler diktirirler. Bu grupların kendi içlerinde de bir kıyafet birlikteliği görülür.

⁶⁸ Bankole, a.g.e., s. 28.

⁶⁹ Ladele & Mustapha, a.g.e., s. 55.

Grup halinde geleneksel kıyafetleri içinde davetliler

Geleneksel düğün kıyafetleri içinde gelin ve damat: Buradaki fotoğraflar içinde gelin ve damadın üçüncü farklı giysisi. Düğün töreninde bu giysilerin sayısı 7-8'e çıkabilir. Geleneksel kıyafeti içinde bir Yoruba çocuğu: Bu kıyafetler özel günlerde giyilmektedir.

Erkek tarafından getirilen hediye sepeti

Günümüzde geleneksel uygulamadan farklı bir takım uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin, geleneksel nişan töreninde erkek tarafından hediye olarak getirilen içki, kız tarafınca kabul edip içilirken, günümüzde İslam'ın benimsenmesiyle birlikte sadece âdet gereği diğer hediyeler arasında yer alır ama dindar ailelerce içilmez.

d) Düğün (Igbeyawo) ve Nikâh

Geleneksel Yoruba âdetlerine göre, düğün haftanın belirli günlerinde, yani pazartesi, perşembe veya pazar günü yapılır.⁷⁰ En çok tercih edilen gün ise perşembedir. Cumartesi gününün uğursuz bir gün olduğuna inanılır. Cuma günü yapılan evlilikte kadının kocasından daha zengin olacağına inanılır;⁷¹ bunun sonucunda da erkeğin kendini küçük görmesiyle evliliğin tehlikeye gireceği düşünülür. Bugün bu anlayış tamamen değişmiştir, özellikle tatil günü olduğu için cumartesi günü tercih edilir.

Geleneksel Yoruba ailesinde düğüne birkaç güne kala her iki aile evliliğin geleceğinden daha emin olabilmek için tekrar İfa'ya başvurur, kötü talihin önlenmesi için çeşitli ritüeller yapılır. Düğüne beş gün kala gelin ahşap üç dişli tarağını erkek

⁷⁰ Daramola, Olu, & Jeje., a.g.e., s. 38.

⁷¹ Jimoh, F.A., *Awon Ewo İdile ni İle Yoruba*, Yemkem Press Ltd, Lagos, 1995, a.g.e., s. 86.

tarafına verir.⁷² Erkek bunun karşılığında kıza elbise, kozmetik ve makyaj ürünleri alır. Gelinin yakın akrabaları başka işleri olsa bile bırakıp vakitlerini gelinin süslenmesine ayırırlar. Düğüne bir gün kalana dek damadın kız kardeşleri ve gelinin akrabaları yardım amacıyla gelinin yanından ayrılmaz, orada yatıp kalkarlar. Düğünden bir gün önce damadın kardeşleri, kuzenleri ve arkadaşları topluca gelinin evine çalgı ve dans eşliğinde giderler. Gelin kapısına gelen bu kişilere şeker ve meyve türü yiyecekler verir⁷³ ve eğlenmek için onlara katılır. Gün boyu eğlenen bu grup gece orada yatar ve sabah evlerine döner. Düğün günü olan ertesi sabah sıra gelinin kardeşleri, kuzenleri ve arkadaşlarındadır. Aynı şekilde erkenden damadın ziyaretine giderler. Damat onlara yemek hazırlamamışsa “owo ore iyawo” (gelinin arkadaşlarına verilen para) denilen bir para verir. Bu imkânlar ölçüsünde verilen bir miktardadır ama damat, müstakbel eşinin arkadaşlarına karşı küçük düşmemek için az bir miktar veremez. Bu uygulamalar günümüzde kalmamıştır.

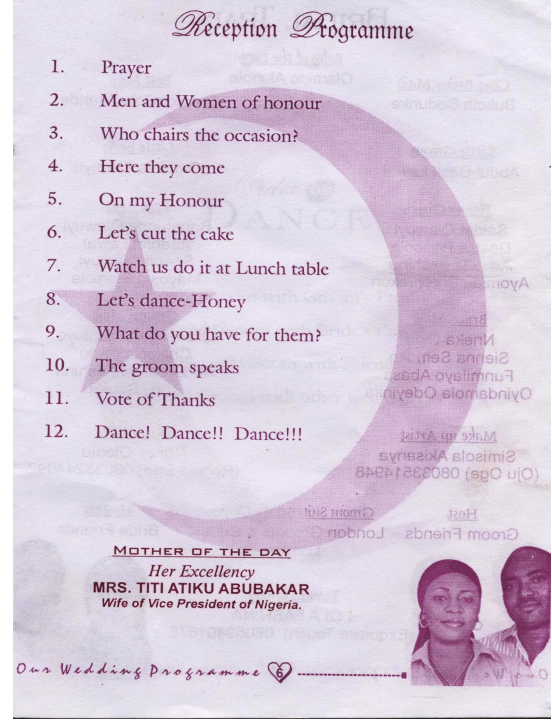
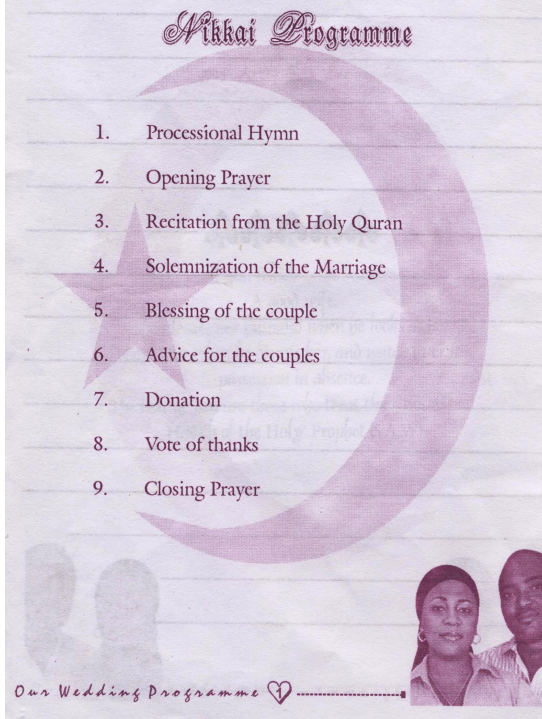

Bir düğün davetiyesinin ön ve arka kapağı.

Davetiyeler 8-10 sayfalık küçük bir kitapçık şeklinde olabilir.

⁷² Glick, P., & K. Mills, *Marriage Patterns And Living Arrangements*, Atlanta University Press, Atlanta, 1974, s. 66.

⁷³ Adeoye, C. L., *İgbagbo Ati Esin Yoruba*, Ibadan University Press, Ibadan, 1985, s. 124.

Davetiyedeki nikâh ve düğün programları

Düğün günü, aynı zamanda gelinin gözyaşı günüdür. Yoruba âdetine göre gelinin ağlaması (ekun iyawo) şarttır⁷⁴ çünkü ailesini terk edip tanımadığı aileye gitmektedir. Ağlama öğleden sonra önce kendi babasının önünde başlar. Gelin ne kadar üzülüğünü, onları özleyeceğini ağlayarak şarkı şeklinde ifade eder. Sonra kocasının babasına gidip ağlar ancak burada çok fazla ağlamasına izin vermezler. Para verip diğer akrabalarına gitmelerini söylerler. Buradan başlayıp ailedeki herkese, daha sonra da mahalledeki büyüklere ve aile dostlarına ağlayarak veda eder. Gittiği herkes ona para verip dua eder. Bu uygulama akşama kadar sürer ve akşam yemeğinden sonra düğün töreni başlar. Günümüzde ise gelin düğün bitiminde kocasının evine giderken babasının ve diğer davetlilerin önünde ağlamaya başlar, babası *oriki* (özel durumlarda aileye mahsus söylem) ile onu teselli eder, dua ederek gönderir.

Geleneksel yapıdaki bir başka uygulama ise, düğünün ertesi günü sabahleyin hazırlanan özel yemektir. Bakirelik yemeği (iyan ibale) denen bu yemek, evlenene kadar bekâretini muhafaza etmesine bir teşekkür olarak erkek ailesi tarafından

⁷⁴ Jimoh, a.g.e., s. 75.

hazırlanır. Yemek gönderilirken yanına başka hediyeler de konulur.⁷⁵ Bu yemek geçmişte bekârete verilen yüksek öneme dayanır. Zira geçmişte gelinin bakire çıkmaması çok utanç verici bir olaydı ve bu utanç sadece kıza değil, bütün ailesi ve akrabalarına maledilirdi. Bu durumda erkek ailesi, bakirelik yemeği hazırlamaz, başka hediye de göndermezdi. Bakire çıkmayan kız babasının evine gönderileceği gibi yeni ailesinde de kalabilirdi. Ancak yeni ailesinde böyle bir gelinin değeri düşer, bütün ağır işler ve ayak işlerini ona yaptırırlardı. Hatta bazı yerlerde gelinin kafasını kazıyıp beline bir keçi bağlayarak pazarda dans ettirmek gibi daha katı âdetler görülmekteydi.⁷⁶ Gelinin intiharına kadar varabilen bu katı yaptırım, daha önce değindiğimiz üzere bugün geçerliliğini yitirmiş ve bekârete verilen değer azalmıştır.

Geleneksel Yoruba ailesinde gelin evlendikten en az beş gün sonra ailesinin ziyaretine gidebilir. Giderken tek başına olmaz, kocasının kardeşleri ve epleri eşlik ederler.⁷⁷ Evlendikten on beş gün sonra düğün ve eğlence bitmiş sayılır ve gelin normal işine dönebilir. Misafirler de yavaş yavaş gelmemeye başlar. Böylece yeni çift birbirleriyle ilgilenebileceklerdir. Ancak yine de aileleri onları tamamen bırakmaz, sürekli yardımlarına yetişmek ve aralarında herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa halletmek zorundadırlar.

Günümüzde geçmişe ait olmayan en önemli uygulama yeni dinlerin benimsenmesi ve modernleşmeyle birlikte yapılan dinî ve resmi nikâhlardır. Nijerya kanunlarına göre bütün evliliklerin yerel yönetimlere ait evlendirme dairesince yapılması gerekir. Ancak buradan ön izin almak şartıyla artık kiliselerde ve camilerde de nikâh belgesi verilmektedir. Müslümanlar resmi nikâh kıydırsa bile mutlak surette camide veya kendi evlerinde imamlara dinî nikâh yaptırırlardır. Nikâh ister belediyede, ister kilisede, isterse camide yapılsın, ailenin ekonomik durumuna göre mutlaka bir düğün töreni de yapılır.

Dinî nikâh kıyılmadan önce kadın ve erkeğin evlenmelerine mani bir hal olup olmadığı konusunda araştırma yapılır. Buna göre, kadın başkasıyla evli olmamalı, her

⁷⁵ Bell, Alan, *The Black Sexuality; Fact & Fancy*, Belmon Press Ltd, California, 1978, s. 79.

⁷⁶ Aworinde, a.g.e., s. 37.

⁷⁷ Odunjo, J.F., *Aşa İgbeyawo ni İle Yoruba*, Badejo Press, Ile-Ife, 1970, s. 52.

iki tarafın rızası olmalı, her ikisi de *om̄o od̄o** olmamalı, ergen, sağlıklı olmalı ve akrabalık bulunmamalıdır. İmam bazı ayetler ve dualar okuduktan sonra, damada dönüp kızın ismini ve soyadını söyleyerek “Ne olursa olsun, isteyerek, zorlanmadan ve hiç kimsenin etkisi altında kalmadan onunla evlenmeyi kabul ediyor musun?” diye sorar. Damat da aynı şekilde kızın adını tam olarak söyledikten sonra “Evet, onunla evlenmeyi kabul ediyorum,”⁷⁸ diye cevap verir. Aynı şekilde imam kıza dönüp aynı soruyu sorar. Kız da aynı şekilde cevap verir. Daha sonra şahitlere şahitlikleri ikrar ettirilir. En sonunda da orada bulunan topluluğa “Bu nikâha karşı çıkan biri varsa ya şimdi söylesin ya da sonsuza kadar sussun,” diye hitap edilir. Nihayetinde imam, “Allah’ın ve peygamberin emriyle ikinizi karı koca ilan ediyorum,” diyerek nikâhı bitirir.⁷⁹ Bu söz üzerine toplulukta abartılı bir sevinç gösterisi görülür. Alkışlanılır, nidalar duyulur, kimi dindar kişiler “Allahu ekber” şeklinde bağırırlar, masalara vurma şeklinde sevinç gösterileri yapılırlar.

Düğünde nikâh kıyan “alfa”lar (imamlar): Genelde bir dinî gruba mensup olup düğünlere küçük bir grup halinde iştirak ederler.

* “Om̄o od̄o” karın tokluğuna ya da çok çok cüz’i bir ücret karşılığında bir ailenin hizmetinde sürekli olarak bulunan kişidir. Bunlar normal bir aileyi devam ettirecek mali güce sahip olmadığından birbirleri ile evlenmeleri uygun görülmez.

⁷⁸ Ghalwash, A., *The Religion of Islam*, Academy Press Ltd, Sokoto, 1978, s. 46.

⁷⁹ Supreme Council For Islamic Affairs, “Essentials of Islamic Series”, *Islamic Religion*, Supreme Council Publishers, Abuja, 1994, s. 52.

Nikâh sonrasında “owo ori” konuşulur. Genellikle imamlar bunu verip vermediğini ya da ne kadar vereceğini sorar. Kızın razı olup olmadığına bakar. Owo ori ücreti, kızın ya da ailesinin sosyal durumu ya da eğitim seviyesine göre belirlenir. Bazen de o kız ile kaç kişinin evlenmek istediğine göre değişir. Bu para kızın babasına ya da ailesine ait değildir, bizatihi kıza aittir. Damat tarafından kızın babasına verilir ve baba kızına bu parayı hemen teslim eder.⁸⁰

Bundan sonra yeni çiftlere dua edilir. Durumları çok iyi ise düğün salonunda merasime devam ederler ama durumları kötü ise her şeyi camide hallederler. Camiye gelen misafirlere avluda yemek verilir ve mümkün olduğu kadar eğlenmeye çalışılır. Caminin avlusu olması müzikli bir eğlenceye mani olarak telakki edilmez.

Akşam olunca erkek tarafı gelinlerini alıp evlerine götürür. Damat ile gelin aynı arabaya binmezler çünkü âdete göre gelin eve girerken damadın evde olmaması gerekir.⁸¹ Bunun uğursuzluk getireceğine inanılır. Gelin arabası doğrudan eve giderken, damadın arabası başka bir yere yönelir. Erkeğin evinde gelin şarkılarla karşılanır, sonra gelinin ayağına soğuk su dökülür ve başına beyaz başörtüsü konulur. Gelin yürüyerek eve girmemelidir, bu yüzden taşıyarak odaya yerleştirirler. Bu gelinin bambaşka bir hayata başlayacağını ve bu yeni hayatında hep yanında olacaklarının bir göstergesidir.

e) Hamilelik, Doğum ve İsim Kültürü

Bugünkü Müslüman Yoruba kültüründe üç önemli faktörün belirleyici olduğunu iddia edebiliriz: Gelenek, İslam ve modernlik. Yoruba Kabilesi Nijerya’da Batılı kültür ile ilk tanışan kabile olarak modern kültüre açıktır. Yoruba halkının bir kısmının müslüman oluşu ve batılı yükseköğrenim geleneksel kültürün değişimini daha da hızlandırmıştır. Şüphesiz Batılı kültürün köklü Yoruba geleneğini kısa sürede dönüştürmesi mümkün olmamakla birlikte, üçüncü bir faktör olarak İslam’ın Yoruba kültüründe farklı bir yönden etkili olmaya başlamıştır. Bu üç faktörün özellikle aile üzerindeki etkisi bu çalışmanın genelinde görülecektir. Ancak biz bir giriş olması bakımından yine aile kurumu ile ilgili örüntüler olarak hamilelik, doğum ve isim kültürü bağlamında konuyu inceleyeceğiz.

⁸⁰ Bashir Sambo & Mohammad Higab, *Islamic Religious Knowledge for West African School Certificate*, Islamic Publication Bureau, Kaduna, 1980, s. 146.

⁸¹ Jimoh, a.g.e., s. 97

Çocuğa verilen değer geleneksel Yoruba'dan günümüze neredeyse hiç değişmeden gelmiştir. Çocuk evliliğin meyvesi ve başarısı olarak görülür. Toplumda çocuğa sahip olmak, her şeye sahip olmak demektir. Bu yüzden bir atasözünde “Olomo lo l'aye”, yani “Çocuk sahibi dünya sahibi” denilir.⁸² Çocuğa verilen bu üstün değere binaen, çocuksuzluk, modern Yoruba evliliğini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden birisidir. Eskiden aileler, evlendikten en fazla üç ya da altı ay sonra gelinin hamile kalmasını beklemeye başlardı.⁸³ Ancak günümüzde evlilik öncesi cinsel ilişki yaygınlaşmaya başladığı için daha erken çocuk beklentisi içine girilmektedir. Evlilik öncesinde kızın doğum yapmaya engel bir sağlık probleminin olup olmadığı konusundaki tıbbi tetkikler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Hatta bazı ailelerde evlilik, bir çeşit garanti olarak, gelin adayının hamile kalmasından sonra yapılmaktadır. Konunun dikkat çekici yönü, bu davranışın Müslüman Yorubalar arasında Hıristiyan Yorubalara göre daha fazla görülüyor olmasıdır. Bu konunun adeta İslam'ın temel normlarıyla bir ilişkisi yokmuş gibi düşünülmektedir. Nişanlı olan ve mutlaka evleneceklerine inanan gençler arasında cinsel ilişki dinî açıdan bir günah olarak telakki edilmiyor gibidir. Müslüman din adamlarının bu konudaki çeşitli uyarılarına rağmen bu davranış gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu davranışı çocuğa verilen değer bir toplumsal göstergesi olarak görmek mümkündür. Bekâret gittikçe önemini yitirirken bu süreçte bir nevi “çocuk garantili evlilik” anlayışının önemli rol oynadığını gözlemliyoruz.

Geleneksel Yoruba Kabilesinde hamilelik dönemi son derece çok önemliydi. Yorubalar evlilik öncesi, evlilik esnası ve sonrasında herhangi bir problem çıkmaması için çok dua eder ve bütün yapılması gereken törenleri yaparlardı. Ayrıca evlilik öncesinde en çok dikkat edilen konu, karı kocanın kendileri ve gelecekleri hakkında tanrılara bilgi sormaktı. Burada yeni ailenin çocuk sahibi olup olmayacağı en çok merak edilen konuydu.

Düğünden üç ya da altı ay sonra hamilelik görülmezse ya da sürekli düşük olursa aile içinde sorun başlar ve konu hakkında her iki aile tarafından birçok şüphe ortaya atılırdı. Aile birliğini bozabilecek kadar ciddi görülen bu problemin sebeplerini

⁸² Akinsanya, Olufunmilayo Rebecca, “The Socio-Cultural Implications of Family Planning Concept Among The Yoruba”, *Family Planning in Nigeria*, Federal Teachers College Publishers, Oşiele, Abeokuta, 2005, s. 5.

⁸³ Adeoye, a.g.e, s. 240.

araştırmak ve çözmek ailedeki büyüklere düşmekteydi. Geleneksel Yoruba telakkisinde kadının hamile kalmasını engelleyen sorunlar hastalık, cadılar ya da büyücüler ve zinaydı.⁸⁴ Adeoye kitabında hamileliği engelleyen hastalıklardan birkaç tanesine yer vermektedir. Mesela belsoğukluğu, iju (boş gebe), eyoo (döl tutmaması), şomuroro (göğüs kanseri) ve eda (kadının üreme organlarındaki problem).⁸⁵ Yorubalar evlendirildiğinde bakire olan kadının belsoğukluğu hastalığına yakalanmasının mümkün olmadığını bildikleri için ilk etapta bu hastalıktan şüphelenmezlerdi. Hamileliği engelleyen sebebi ya da düşük sebebini tespit etmek için, hamile kadın aile reisi tarafından geleneksel dinî liderlere (babalawo) teslim edilirdi. Sebep hastalık olarak tespit edilir ise kadına *babalawo* tarafından çeşitli özel otlar ve bitkisel ilaçlar hazırlanırdı. Geçmişte her hastalık için geleneksel bir tedavi söz konusuydu.⁸⁶ Sorunun sebebi cadılar ya da büyücüler olarak tespit edilirse kadının ailesindeki büyükler ya da reis bunların gönlünü almaya çalışırdı. Eski Yoruba halkları, bir kadın cadılara ya da büyücülere saygısızlık ederse, ceza olarak bu cadıların kadının çocuk sahibi olmasını engelleyebileceklerine inanırlardı. Hamile kalamamanın bir diğer sebebi olarak zina görülürdü. Geleneksel yapıda bakirelik çok önemliydi ancak evlilik öncesi cinsel ilişki de görülebiliyordu. Evlilik dışı ilişkilerden olan çocukların kasıtlı olarak düşürülmesinin sonraki hamileliği olumsuz etkileyeceğine inanılırdı. Yeni çiftin çocuk sahibi olamamasının sebebi kadın olabildiği gibi erkek de olabilir. Erkeklerin yetersiz olmasını sağlayan hastalıklar belsoğukluğu ve iktidarsızlıktı.⁸⁷ Bu problemleri olan erkeklerin tedavisi yine *babalawo* tarafından yapılmaktaydı.

Geleneksel Yoruba Kabilesinde hamilelik haberi büyük bir sevinçle karşılanır ve hamile kadına büyük bir ihtimam gösterirlerdi. Bu kadın çalıştırılmaz ve yorucu işler yaptırılmazdı. Zira hamile kadına ne kadar iyi bakılırsa, dünyaya getireceği çocuğun da o kadar sağlıklı olacağı şeklinde bir inanç vardı. Çocuk, temel geçimin özellikle tarım faaliyetlerine dayandığı geleneksel toplumda önemli bir işgücü olarak görülüyordu. Çok sayıda çocuk, adeta çok işçi demektir ve sağlıklı çocukların doğması için hamileliğe

⁸⁴ Aworinde, a.g.e., s. 73.

⁸⁵ Adeoye, a.g.e., s. 240.

⁸⁶ Odunjo, a.g.e., s. 58.

⁸⁷ Hallgren, a.g.e., s. 125.

önem veriliyordu.⁸⁸ Hamilelikteki güzel bakımın aynı zamanda doğacak çocuğun zekâsını da etkileyeceği şeklinde bir inanç vardı. Çocuk sadece bir işgücü değil aynı zamanda aileyi gelecekte temsil edecek bir kişi olarak düşünülüyordu. Zeki, akıllı, dirayetli çocuklar herkes tarafından arzu ediliyor, bu yüzden çocuğun gelişimine faydalı olduğu düşünülen yiyecek ve içeceklerle anne adayını besleniyordu. Mesela muz, portakal, pawpaw (ibepe), mandalina, maun, mango, agbalumo ve ananas gibi meyveler, ayrıca efo, ewedu, ila, işapa ve gbure gibi taze sebzeler faydalı olacağı inancıyla yedirilmektedir.⁸⁹

Hamile kadına gösterilen ihtimamın altında yatan bir faktör de, anne adayını çeşitli hastalıklardan korumaktır. Eski Yoruba kabilesinde, baştan tedbir alınmadığı takdirde bu tür hastalıkların ileride ciddi problemler doğurabileceğine inanılırdı. Mesela dünyaya gelecek çocuğun engelli olabileceği ya da doğum sırasında annenin kaybedilebileceği şeklinde endişeler vardı.⁹⁰ Engelli çocuk bir utanç vesilesi olarak düşünülür ve genellikle evden dışarı çıkarılmazdı. Günümüzde olduğu gibi anne ve yenidoğanla ilgili tıbbi destek imkânı geçmişte olmadığından, muhtemel problemlerin önüne geçmek için hamile kadına yüksek derecede özen gösterilirdi.⁹¹

Geleneksel anlamda ailenin tıbbî bakımını *babalawo* yaparlardı. Anne adayını doğum oluncaya kadar bu dinî liderin evine gider, hem doğum öncesi kendisine hem de doğacak çocuğa yararlı olduğuna inanılan bitkisel ilaçlar alırdı. Bu özel bitkisel ilaçlar birçok malzemeden yapılmaktaydı. Mesela, özel bitkiler okunmak suretiyle bir çorba haline getirilir, içine (erkek için 9, kadın için 7 parçaya bölünmüş) bir salyangoz atılarak pişirilir ve *aseje* adı verilen bu yemek hamile kadına yedirilirdi. Ayrıca baruttan toz halinde özel bir ilaç (*etu*) hazırlayıp hamile kadının çorbasına katarlardı. Bazen de özel bir ağacın toprakları, kökleri ve kabuğunu kaynatarak içecek şeklinde *agbo* hazırlarlardı. Bu ilaçlar günümüzde sadece babalawolar tarafından değil, hazırlamasını bilen kişiler (genelde kadınlar) tarafından yapılmakta ve pazarlarda yaygın bir şekilde bitkisel ilaç olarak satılmaktadır.

⁸⁸ Bakare, Oluşola Deborah, "Orişirişi Itoju Aboyun ni İle Yoruba", *Omo Bibi ni İle Yoruba*, Federal Teachers College Publishers, Oşiele, Abeokuta, 1996, s. 4.

⁸⁹ Bakare, a.g.m., s. 8.

⁹⁰ Aworinde, a.g.e., s. 79.

⁹¹ Daramola & Jeje, a.g.e., s. 47.

Günümüzde hamile kalan kadın, birinci günden itibaren tedavi ve muayene için bir aile hastanesine gitmeye başlar. Ancak günümüzde kadınlar çalıştığı için hamilelik dönemi eskidekilere göre biraz daha zor geçmektedir. Bu yüzden doğum yaklaşmaya başladığında işyerinden doğum iznini alır⁹². Bundan sonrası hem anne adayı hem de kocası için çok kritik bir dönemdir; erkekler eşlerini yalnız bırakmak istemezler, yalnız bırakmak zorunda kalırlarsa da kardeşlerine ya da annelerine emanet ederler.

Eski günlerdeki gibi günümüzde de hala geleneksel bitkisel ilaçları kullananlar vardır. Bazıları hiç hastaneye gitmeden sadece bu özel bitkisel ilaçlarını kullanırken, bazıları hem hastaneye gitmekte hem de bu özel ilaçları kullanmaktadırlar. Hamileyken bu iki yönteme başvuran kadınların doğum sırasında çok daha rahat oldukları ve bebeklerinin daha güçlü ve sağlıklı oldukları iddia edilmektedir.⁹³

Geleneksel Yoruba toplumunda hamilelik ile ilgili bazı halk inançları bulunmaktaydı. Mesela hamile kadın çok güneşli ve sıcak günlerde, çok karanlık geceler ve geç vakitlerde giydiği kıyafete iğne ya da taş takmadan yürümemelidir. Bunu yapmadan dolaşırsa, cinlerin kadının içine girip gerçek çocuğunu kovacağına ve kendilerinin orada kalacağına inanılır.⁹⁴ Bu inanç günümüzde de hala aynı şekilde geçerliliğini sürdürmektedir.

Doğumun gerçekleştiği gün önemli ve özeldir, zira doğum yapan kadın yarı canlı ve yarı ölü olarak kabul edilir⁹⁵. Bütün akrabalar, komşular ve tanıdıklar endişe içindedirler ve dua ederler. Çünkü bu gün çok uzun bir gündür ve mutluluk ile sona erebileceği gibi mutsuzluk ve acı ile de sona erebilir. Eski Yoruba toplumunda doğum *babalawo* nezaretinde evlerde gerçekleşirdi. Kadın doğum sırasında çırılçıplak olacağı için *babalawonun* içeriye girmesi yasaktır. Çok nadir olarak bayan *babalawo* olmaktadır, bu durumda kadının yanında bulunur. Normalde erkek olan bir *babalawo* dışarıda bekler ve doğum yapan kadına verilecek ilaçları odada bulunan kadınlar vasıtasıyla iletir. Ama doğum yapan kadının durumu çok tehlikeli ve ciddi ise *babalawonun* içeriye girmesine izin verilir. Günümüzde ise doğumlar hastanede yapılmaya başlanmıştır ve bazıları hiçbir risk almamak için bir hafta önceden hastanede

⁹² Obbo, a.g.e., s. 93.

⁹³ Olukoya, Olubisi, *Marriage and Family Relationship*, Top Island Publishers, Lagos, 1999, s. 24.

⁹⁴ Jimoh, a.g.e., s. 92.

⁹⁵ Bakare, a.g.m., s. 9.

kalmaya başlarlar. Modern Yoruba toplumunda çocuk hastanede doktorlar tarafından doğar doğmaz sünnet edilir. Eğer çocuğun sağlığı ile ilgili bir sorun varsa hemen sünnet edilmeyebilir ama bir hafta içinde sünnet edilmeye çalışılır.

Eski Yoruba toplumunda doğum sonrasında yeni doğan çocuğun plasentasının öz babası tarafından alınması ve gömülmesine çok önem verilirdi. Baba o sırada bir başka yerdeyse dede ya da aile reisi tarafından alınıp gömülmeliydi.⁹⁶ Bu anlayış hiç değişmeden devam etmektedir. Günümüzde doğumun hastanede gerçekleşmesine rağmen doktorlar çocuğu hazırladıktan sonra plasentasını babasına ya da ailesinden birine teslim ederler ve gereken gömme işini onlar hallederler.⁹⁷

Eskiden yeni doğan bebek, annesi tarafından değil ailedeki daha büyük kadınlar tarafından yıkanır. Geleneksel Yoruba toplumunda çocuğun ilk yıkanması ile ilgili dikkat çekici inançlar vardı. Mesela davulcu aileler, çocuğun ilk yıkanmasında mahalleden su, lif ve sabun isterlerdi. Böylelikle çocuğun büyüncü aile mesleklerinden yani davulcu olmaktan utanmayacağına ve bazı şeyleri insanlardan rica etmekten çekinmeyeceğine inanırlardı.⁹⁸ Bir başka inanca göre ise, ilkinde yıkamada çok temiz biçimde yıkanmayan çocuğun hayatının sonuna kadar pis kokacağına inanılır, bu yüzden ilk yıkamada çok titiz davranılırdı. Çocuk yıkandıktan sonra üç kere havaya atılır, sonra ayaklarından tutulup ters çevrilir ve sallanırdı. Daha sonra çocuğa palmye yağı sürülür ve elbise giydirilirdi. Bazı ailelerde çocuğun ağzına bir kaç samla su konulur ve birinin sırtında uyutulurdu.⁹⁹ Günümüzde çocuğun yıkanmasıyla ilgili bu uygulama geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.¹⁰⁰ Doğum hastanede gerçekleştiği için çocuk hemşireler tarafından yıkanıp hazırlanmaktadır.

Doğum sonrası yeni doğan çocuğa olduğu gibi anneye de ihtimam gösterilir, çocuk yıkandıktan sonra anne de ailedeki diğer büyük kadınlar tarafından sıcak ya da ılık suyla yıkanır. Bazı ailelerde ise, çok sayıda kadın bulunduğu için bazıları çocukla ilgilenirken diğerleri annesiyle ilgilenirdi. Sonra yemek yedirilip uyumasına ve dinlenmesine izin verilirdi. Günümüzde geleneksel usule uygun olarak anne hastanede

⁹⁶ Onaolapo, Adebisi, *The Beliefs of The Yorubas*, Abuja University Press, Abuja, 1990, s. 61.

⁹⁷ Onaolapo, a.g.e., s. 61.

⁹⁸ Daramola & Jeje, a.g.e., s. 83.

⁹⁹ Adeoye, a.g.e., s. 242.

¹⁰⁰ Daramola & Jeje, a.g.e., s. 83.

yıkanmaktadır. Doğum olur olmaz annenin hastaneden çıkmasına izin verilmez, bir süre daha bakıma tabi tutulur. Ancak sekizinci günde isim konulacağı ve tören düzenleneceği için hastanede bir hafta kalmak arzu edilmemektedir. Eğer anne veya çocuğun durumu isim koyma gününe kadar iyileşmezse, isim hastanede konulmaktadır.

Eski Yoruba toplumunda her aileye mahsus yasaklar (eewo) da vardı. Doğumdan itibaren başlayan bu yasaklara bütün aile üyeleri tarafından riayet edilirdi.¹⁰¹ Günümüzde bazı ailelerde hala uygulama örneklerine rastladığımız bu yasaklar, en çok doğum sırasında ve doğumdan hemen sonrasında önem arz eder. Çünkü yeni doğuran anne bu yasakları bir an unutabilir ya da yeni doğan bebek yasak olan şeyleri yapabilir. Bu yasakların bedeli ise aileden aileye göre değişmektedir. Bazı ailelerde bu yasakları çiğneyenin hastalanacağı, bazı ailelerde ise ölebileceği düşünülür. Bu hassas dönemde yasakların gözetilmesi diğer aile fertlerine düşer. Aileden aileye göre farklılaşan bu yasaklar ailenin tarihçesinde görülen bazı olumsuz yaşantılardan kalmış olmalıdır. Geçmişte yaşanan olumsuz bir tecrübe aile hayatına yasak olarak girmiştir. Örneğin bazı ailelerde, yeni doğan bebeklere yatırıp su verilmez, bazılarında palmye kuşu ve yeşil tür güvercin, bazılarında ise yılan ve orman faresi yenmez. Bazı ailelerde, yeni doğan çocuk isim alana, yani sekizinci güne kadar dışarıya çıkarılmaz. Yoruba toplumunda komşulardan bir şey istemek çok olağan olmasına rağmen, bazı ailelerde çocuklar beslenirken komşudan alınan tabaklar kullanılmaz. Bazı ailelerde de çocuğun saçları ergenlik dönemine kadar kazınır.¹⁰² Bu yasaklar bazı ailelerde hala sürdürülüyor olsa da etkilerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Örneğin isim gününe kadar çocuğu dışarı çıkarmama ve saçlarını kazıtma gibi uygulamalara hemen hiç rastlanmamaktadır.

Yoruba toplumunda çocuğa verilen değer kadar onun isminin konulması da önemlidir. İsmi hem kendisi hem takılma biçimi konusunda ortak davranış kalıpları görülür. Yoruba tarihçilerine göre isim gününde ilk özel şölen yapan kişi Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in kullandığı yöntem, eski Yoruba Kabilesi'nin halklarının kullandıkları yöntemle benzerdir. Zira Yoruba Kabilesi'nde, yeni çocuğu dünyaya getirdiklerinde, ona isim verdikleri sekizinci güne kadar birçok hazırlık yapılır.

¹⁰¹ Jimoh, a.g.e., s. 94.

¹⁰² Onaolapo, a.g.e., s. 67.

Bu hazırlıkların başında çocuğun saçlarını sıfıra vurdurmak gelir. Bu görev, evdeki büyük kadınlardan bir tanesine verilir. Kadın çocuğun saçlarını kazıdıktan sonra bitkisel krem sürer. İkinci olarak çocuk geleneksel kıyafetlerle özel bir şekilde giydirilir. Bu görev de evdeki kadınlardan bir tanesine verilir. Bazı ailelerde çocuğu giydirdikten sonra süslerler. Örneğin çocuk kız ise kulaklarını deldirip küpe takabilirler.

Üçüncü olarak sıra isimlendirmeye gelir. Bu çok özel bir gündür ve geleneklerden gelen ve hala da devam eden uygulamaya göre isim doğumdan sonraki sekizinci günde verilmeli ve bu günde bir ziyafet düzenlemelidir. Bunun için akrabalar ve komşular davet edilir. Davet edilen misafirler gelirken yeni doğan çocuğa elbise, oyuncak, para gibi hediyeler getirirler. Davetliler toplandıktan sonra bebeği dışarıya çıkarırlar. Evin kadını yani ailedeki kadınların en büyüğü çocuğu kucığına alır. Kendilerine böyle çok önemli bir hediye ettiği için önce Allah'a, sonra bu çocuk için toplanan herkese teşekkür eder. Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde daha sonra çocuğu isimlendirmek için kullanılan özel malzemeler çıkarılır. Bu malzemeler; obi, orogbo ve ataare isimli meyveler, epo (bir tür sıvı yağ), bal, tuz, şeker kamışı, su ve içkidir.¹⁰³ Evin kadını bu malzemeleri teker teker alıp misafirlere göstererek ne anlam ifade ettiğini açıklar. Obi meyvesi hayatı, orogbo meyvesi uzun yaşamı, ataare meyvesi güzel talihi, epo yağı yediklerinin dokunmamasını, bal, şeker kamışı, su, tuz ve içki hayatın mutluluğunu, gamsızlığını ve tadını temsil eder. Bu esnada hem çocuk için dua eder hem de bunları çocuğa tattırır ya da annesine yedirir. Bundan sonra bir kovayı suyla doldururlar ve gelen bütün misafirler bu kova içine para bırakır. Bu paraya *owo isomoloruko* (isimlendirme parası) denmektedir.¹⁰⁴ Günümüzde ise kovaya su konmaz.

Modern Yoruba toplumunda, eski günlerdeki gibi isim konulurken yukarıda sayılan malzemeler kullanılmamaktadır.¹⁰⁵ Ancak geleneklerine bağlı ailelerde hala münferit uygulamalar devam etmektedir. Bu uygulamanın terk edilmesinin altında ailelerin din anlayışı yatmaktadır. Çocuk Müslüman ailesinde doğarsa, dedesi ya da babası tarafından seçilen ismi imamlar koyar. Hıristiyanlarda da aynı şekilde bu işlemi papazlar yapar. Çocuğun isim günündeki törene çağrılan imamlar (ki genelde birkaç

¹⁰³ Adigun, Ajibade, *Eto Ikomojade ni Ile Yoruba*, Komolafe Books Publishing Ltd, İkinci Baskı, Ijebu, Ogun State, 1994, s. 133.

¹⁰⁴ Adeoye, a.g.e., s. 242.

¹⁰⁵ Adeoye, a.g.e., s. 242.

imam ve öğrencilerinden oluşan on, onbeş kişilik bir gruptur) davetlilerin önüne anne ve babayı oturtur. Çocuk bu esnada kucaklarındadır. Daha sonra genellikle dede imamın kulağına çocuğun ismini fısıldar, aynı şekilde imam çocuğun kulağına ismini fısıldar, bunun öncesinde hafif sesle ezan okur ve nihayetinde kalabalığa ismi açıklar. Davetliler ismi ilk defa o anda duymuş olurlar ve bir sevinç gösterisi olarak “Allahu ekber” şeklinde tekbir getirirler. Hristiyanlar ise alkışlarlar ya da “haleluya” derler.

Çocuğa dua edildikten sonra isimlendirme eylemi sona erer ve şölen başlar. Ziyafet ailenin maddi durumuna göre farklılık arzetsede, o esnada orada bulunan kişilere mutlaka bir şeylerin ikram edilmesi gerekir. Çocuk için verilen yemekte, o ailede içki içiliyor olsa da, imamlar töreni terk edene kadar içki ikram edilmez. Bazı ailelerin çocuğun doğumunun beşinci gününden onbirinci güne kadar ikram ve kutlama yaptıkları da görülür. Bu törenler evde ya da evin bahçesinde icra edilir.

Geleneksel Yoruba toplumunda dünyaya yeni gelen çocuğun geleceğine baktırılırdı. Babalawolar geleceği bildiğine inandıkları *orişa* olan İfa’ya bunu sorarlardı. İfa eskiden para olarak kullanılan yuvarlak madeni levhalara (11 veya 17 tane olur) geçirilmiş bir iple yapılan bir eşyadır. Bu bir tabla üzerine atılarak gelecek öğrenilir. Burada merak edilenler, çocuğun ileride başarılı olup olmayacağı, maddi durumunun nasıl olacağı, çocuğunun olup olmayacağı gibi hususlardır. Çocuğun geleceği istedikleri gibi değilse, tanrılardan çocuğun kötü geleceğinin değişmesi için yardım isterler. Aseje ismi verilen bitkisel ilaçlar hazırlanır ya da kurban kesilir. Bugün bu uygulama hiç kalmamış gibidir.

Bugünkü Yoruba toplumunda mutlaka çift isim kullanılır. Bu bazen üç isim de olabilir. Birinci isme *oruko sunna* (sünnet ismi: Hz. Muhammed’in sünneti anlamında), ikinci isme *oruka aarin* (orta isim), üçüncüsüne ise *oruko oriki* (çok eskilerde kullanılan isim türü) denilir. Bunların haricinde, isim takma gününde bazı akrabalar ya da komşuların takmış oldukları isimler de vardır. Böylelikle bir çocuğun on, on beş kadar ismi olabilir. Bu isimler resmiyete yansımaz ancak ismi takan şahıs genelde kendi verdiği isimle çocuğa hitap eder. Bu şekilde isim verenler doğal olarak diğer takı takanlara göre çok daha fazla para verirler.

Birinci isim çocuğun Müslüman, Hıristiyan ya da geleneksel dine mensup aileden geldiğini gösterir. Müslüman Yoruba aileleri çocuklarına isim koyarken, ilk ismi olarak erkeklerde Abduljeleel, Kamordeen, Abdulwadud, İsmail, Abdulganiy, Abdulahmed, kızlarda ise Fatimot, Rukayat, Zainab, Muinat, Şerifat, Aminat, Azeezat gibi isimleri seçerler. Aynı şekilde Hıristiyan Yoruba ailesi çocuklarına isim koyarken, ilk isim olarak İncil'den ya da inandıkları diğer kitaplardan Michael, John, Isaac, Johnson, Peter, Paul, Tony, Samson ve Deborah gibi isimleri seçerler. Geleneksel dine mensup olan aileler ilk ismi bir Orişa'dan türetirler. Mesela İfa'dan İfabiyyi, İfajobi, İfatunde gibi isimler konulur. Eski dine mensup olanlar bugün pek az kalmıştır ancak bu tür türetme isimler hangi dine mensup olurlarsa olsun Yoruba ailelerinde birer soyisim olarak görülebilmektedir.

İkinci isim verilirken geçmişte olduğu gibi günümüzde de, özellikle evdeki o andaki olaylar ya da bir durum dikkate alınır. Bu açıkça atasözünde de yer alır: “Eve bakarak çocuğa isim verilir.”¹⁰⁶ Mesela bu çocuğun dedesi ya da babası yeni vefat etmişse ve çocuk erkek ise, ona Babatunde (baba tekrar meydana geldi anlamında), Babarinde (baba tekrar aileye girdi), Babajide, Babawale, Babawande, Babatomiwa gibi isimler verilir; aynı şekilde vefat eden nine ise ve doğan bebek kız ise, ona İyabo (anne tekrar meydana geldi), Yetunde, Yerinde, Yewande, Yeyetomi gibi isimler verilir.¹⁰⁷ Yoruba toplumu, vefat eden dede ya da ninenin bu yeni doğan bebek vasıtasıyla tekrar kendi ailesine döndüğüne inanır¹⁰⁸ ve bu inanç din farkı gözetmeksizin hala devam etmektedir.

Çocuk dünyaya geldiği zaman, ailenin durumu gayet iyi ise, erkek çocuğa Ajibola (çocuk zenginlik içinde doğdu), Olayinka, Olayemi (zenginlik bana yakışır), Adebola, Olakunle gibi isimler, kız çocuğa ise Bolanle, Abimbola, Olamide, Adebukola, Olabisi gibi isimler verilir. Olayemi şeklindeki isim fakir bir ailenin çocuğunun ileride zengin olması gibi ümitle takılabilir. Kral ailesinde doğan çocuğa ise Adeyemi (bana taç yakışır), Adeoye, Adegeye, Oyekanmi, Oyedepo, Adekoge, Adebisi, Adetola gibi isimler verilir

¹⁰⁶ Delano, a.g.e., s. 31.

¹⁰⁷ Ladele & Mustapha, a.g.e., s. 40.

¹⁰⁸ Adeoye, a.g.e., s. 243.

Evlenen çift uzun zaman içinde çocuk sahibi olamayıp yalnız kalmışlarsa, doğan çocuğa Morenikeji (bana eşlik edecek biri geldi), Olamilekan, Omoyemi, Omoniyi gibi isimler verilir. Uzun zamandan sonra doğan çocuğa yeni çocukların olması için Omowunmi (çocuk istiyorum) gibi isimler de takılabilir. Çocukları ölen aileler ise bir daha böyle bir şey olmaması için Durojaye (yaşamak için kal), Malomo (bir daha gitme), Bamikale (benimle yaşlanıncaya kadar kal) gibi isimler takarlar.¹⁰⁹

Müslüman aileler dinî gün ve bayramlarda doğan çocuklara o güne uygun isimler de verebilir. Ramadan, Qadri, Sauban, Rojib, Jimoh gibi isimler sık sık görülür.

Bugünkü Müslüman Yoruba toplumunun büyük ölçüde geleneksel yapı, yeni benimsenen din ve modernlik arasında melezlenen bir desenle kültürünü şekillendirdiği görülmektedir. Burada herhangi bir alanın diğerine tam anlamıyla üstünlük sağladığını ya da belirleyici olduğunu söylemek güçtür. Zaman zaman bu alanlar arasında çatışmaların olduğunu da söylemek gerekir. Bunun bir örneğini doğum kontrolü konusundaki farklı yaklaşımlar oluşturur. Ülke nüfusu hızla arttığı, geleneksel geniş ailenin çözülmeye başladığı, kadınların iş hayatında daha fazla yer aldığı bir ortamda bireysel anlamda nüfus planlanması konusundaki istekler geleneksel Yoruba kültürüyle çatışmaktadır. Zira yukarıda genişçe değindiğimiz üzere kültürel açıdan mümkün olduğu kadar çok sayıda çocuk sahibi olmak makbuldür.¹¹⁰ Okafor'a göre, geçmişte çok çocuklu geniş aileleri teşvik eden en önemli bir olgu da bebek ölüm oranlarındaki yükseklikti. Aileler kaç çocuklarının yaşayacağını bilmediklerinden mümkün olduğunca çok doğumu arzu ediyorlardı.¹¹¹ Bugün gelişen imkânlar ile aileler sahip olmak istedikleri çocuk sayısı konusunda daha emindirler. Geleneksel yapı ve modern doğum kontrol anlayışı içindeki bu çatışma yine kökleri gelenekten gelen bir takım meşrulaştırma yolları ile aşılmaya çalışılır. Buna göre, her çocuk değerlidir, eşit haklar ve sorumluluklar çerçevesinde çok çocuk yerine mümkün oldukça sağlıklı ve iyi eğitilmiş çocuklar yetiştirilmelidir.¹¹² Yine "Omo ti a ko ton i yoo gbe ile ti a ko ta" iyi yetiştirilmemiş çocuk babasının mirasını harcar, şeklindeki bir Yoruba atasözü aile planlaması için referans gösterilmektedir.

¹⁰⁹ Bkz. Adigun, a.g.e., s. 136.

¹¹⁰ Okwudili, O., *Traditional Not Against Family Planning*, Nigeria Population Publishers, Lagos, 1993, s. 15.

¹¹¹ Okafor, J. O., *Principle of Healthful Living*, Erudite Publishers, Onitsha, 4. bs., 1998, s. 46.

¹¹² Okwudili, a.g.e., s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

YORUBA KABİLESİNDE AİLE TİPLERİ VE AİLE İÇİ ROLLER

I) GELENEKSELDEN GÜNÜMÜZE YORUBA AİLE TİPOLOJİSİ

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde poligam ve geniş bir aile tipi hâkimdi. Yorubaların Müslümanlaşmaya başlaması, özellikle poligami konusunda bir çatışmaya sebep olmamış, aksine bu durumu meşrulaştıran bir faktör olmuştur. Kabilenin bir kısmı İslam'dan önce Hıristiyanlığa geçmişti ve Hıristiyanlar arasında çok eşlilik görülmüyordu. Ancak geleneksel Yoruba dininde olanlar bunu sürdürmüşler, Müslüman olanlar da dinî bir temel bularak buna devam etmişlerdir. Bugün hala Yoruba Kabilesi arasında poligami görülmektedir. Nijerya kanunları buna izin verdiği gibi halk arasında da olumsuz bir bakış açısıyla bakılmaz. Birçok araştırmacıya göre poligam aile, toplumumuzda özellikle Müslümanlar arasında en çok rastlanan aile tipidir. İslam'da Hz. Muhammed'in, "Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar ederim,"¹ sözüyle ifadesini bulunan evlilik ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik halk arasında bilinir. Yoruba dilindeki çevirisiyle, "Ema bisi ki esi maa resi lori" ile "Yeryüzünde çocuk yapın, çoğalın" sözü bir atasözü gibi sık sık duyulan bir sözdür. Ancak yeni nesil içinde, özellikle de yüksek öğrenim görmüş kişiler içinde poligam evliliklerin azaldığını söylemek mümkündür. Bugün aşağıda ele alacağımız sebeplerle modern çekirdek aileye doğru bir eğilim olduğunu iddia edebiliriz.

a) Geleneksel Geniş ve poligam Aile

Bazı araştırmacılara göre çekeşlilik üçe ayrılmaktadır: En sık görüldüğü biçimiyle bir erkeğin birkaç kadınla aynı anda evli olması (poligami), bir kadının birkaç erkekle aynı anda evli olması (poliandri) ve birkaç erkeğin birkaç kadınla aynı anda evli

¹ Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau' Ulumi'd-din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, İpek Yay., İstanbul, 2002, c.2, s. 59.

olmasından (grup evlilik) meydana gelen aile yapısıdır.² Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde en çok poligam aile tipine rastlanırdı ve yok sayılacak kadar monogam aile tipi bulunmaktaydı³. Geleneksel Yoruba yapısında her erkeğin en az iki tane eşi vardı ve bunun bir üst sınırı yoktu. Başbakan adayı olarak seçimlere katılan ve 1998 yılında öldürülen Yoruba işadamı ve politikacı Moseood Abiola'nın yüze yakın hanımı olduğu söylenirdi ve bu söylenti halk arasında kabul görürdü. Yoruba'da hala 3–4 hanım olağan karşılanmaktadır. Araştırmacının büyük dedesi olan Zuayau Odekunle'nin 18 hanımı vardı. Yoruba'nın Müslümanlaşması tarih olarak yeni olduğu için henüz aile yapısında İslam Aile Hukuku'nda yer alan sınırlama halk arasında yerleşmemiş gibidir. İlk evlenilen kız "iyawo" (hanım) olarak isimlendirilir. Eğer erkek ikinci bir kadınla evlenirse ilk hanıma "iyaale" (evin hanımı) denmeye başlanır, yeni gelen hanımlara – sayıları kaç olursa olsun "iyawo" denmeye başlanır. Son evlenilen hanım "iyawo kekere" (son hanım) olarak bilinir. "İyaale" ilk hanım olduğu için evi çekip çeviren kişidir, daha üst bir statüye sahiptir. Geniş ailedeki kadının statüsü, çekirdek ailedeki kadının statüsüne göre daha az olmaz.⁴ Bu sebeple bu ailelerde kadın, kocasının bir başka kadınla evlenmesini onaylar. Bu onun statüsünü yükselttiği gibi, aile ile ilgili sorumluluklarını kolaylaştırır ve ona arkadaşlık kazandırır.

Ailenin geniş ve poligam olmasının temelinde ekonomik faktör önemli yer tutar. Zira geçmişte yerleşim genelde kırsal alandaydı, her ailenin geniş arazisi bulunuyor ve bu arazide çiftçilik yapıyordu. Ailenin büyüklüğü ile toprağın büyüklüğü genelde birbirine paralellik göstermekteydi. Toprakta çalışan eleman sayısı arttıkça gelir de artmaktaydı.⁵

Poligam evliliğin altında yatan bir başka husus ise, geleneksel Yoruba anlayışında ailenin büyüklüğü ile aile reisinin sosyal statüsünün düzeyi arasında bir ilişki olduğu şeklindeki düşüncedydi.⁶ Bu yüzden geçmişteki kralların çok eşi bulunmaktaydı. Genel kabule göre, toplum içinde sadece büyük insanlar rahatça çok eşli

² Bilton, T., *Introductory Sociology*, Macmilian Educational Limited, London, 1981, s. 101.

³ Odetola, T. O. v.dğr., a.g.e., s. 41.

⁴ Lloyd, B. B., *Yoruba Mothers*, New york Press, 1970, s. 246.

⁵ Wilkins, E. J., *An Introduction to Sociology*, Macdorial and Evans Publishers, Second Editions, Lagos, 1976, s. 98; Onigu, Otite W., *An Introduction to Sociological Studies*, Lawson Educational Book Nigeria Ltd, Ibadan, 1981, s. 63.

⁶ Burstein v.dğr., *The Multilevel Effect of Background on Society Achievement*, Eagle Publishing Ltd, Ijebu, 1992, s. 88.

evlilik yapabiliirdi ve herkes bu aşamaya gelmek için uğraşırdı. Yoruba toplumunda ağalığın ve din önderliğinin (şeyhliğin) yaşam bulduğu bölgelerde bu şahıslar hala birden fazla kadınla evlidirler.

Çok karılı evliliğe bir başka etmen olarak da “döl verme evrensel arzusu” gösterilebilir. Soyun devam etmesi en temel arzudur. İlk kadın kısır olduğunda ikinci kadından çocuk sahibi olmayı sınamak için erkek ikinci kez evlenir. Geleneksel topluluklarda dölün olmamasındaki özür çoğunlukla kadında aranır ve öyle sanılır. Çocuk doğurmayan kadın “sende katır cinsi var” diye horlanır ve dışlanır. Kısır kadın çoğunlukla bu baskılardan kurtulmak için “kuma”sını kendi eliyle seçer ve kocasına sunar; kendi evliliğini sürdürmek ve yerini korumak için de kumasının gebe kalmasını dört gözle bekler. Yeni gelinin gebe kaldığına ilişkin ilk muştı birinci kadına verilir⁷. Yoruba toplumunda bir erkeğin ilk eşinin çocuğu olmamasının yanında sadece kız çocuklarının olması, başka bir kadın ile evlenmesine sebep olur. Çünkü Yoruba toplumunda erkek çocukları daha çok değerli ve daha çok önemlidir.

Çok evliliğin altında yatan bir başka sebep de şüphesiz erkeğin cinsel tatmin arayışıdır. Monogamide bazı dönemlerde erkeğin karısından ayrı yatması gerekir. Mesela karısının ay dönemleri, hamile kaldığı dönemler ve çocuğu emzirmeye başladığı ilk iki-üç aya kadar cinsel ilişki kurulmaz.⁸ Yoruba toplumunda kadınların ay dönemlerinde sağlıklı olmadıklarına inanılır ve onların hamile kaldıkları dönemler ile çocuğu ilk emzirmeye başladıkları dönemlerde çocuğun sağlığı için ya da başka bir deyişle çocuğa zarar vermemek amacıyla anneye dokunmamaktadırlar.

Poligam aile tipi, aile fertlerinde birtakım sorun ve rahatsızlıklara neden de olmaktadır.⁹ Özellikle çok eşli ve çok çocuklu bu kalabalık ailelerde daha fazla gelir gerekmektedir ancak her zaman ailenin büyüklüğüyle orantılı olarak gelir artmamaktadır.

Poligam ailenin yanında birkaç neslin aynı çatı altında yaşadığı “geniş aile”den de bahsetmek gerekecektir. Özellikle Afrika toplumlarında yoğun olarak gözlenen bu aile sistemi, aynı çatı altında yaşayan erkekler, eşleri, çocukları, çocuklarının eşleri ve

⁷ Balaman, a.g.e., s. 36.

⁸ Olayinka, M. S., *Sex Education & Marital Guidance Lantern Book*, Literamed Publications Ltd, Lagos, 1997, s. 61.

⁹ Fadipe, a.g.e., s. 56.

çocukları, daha evlenmemiş erkek ve kız çocukları, evlenmiş torunları ve eşlerinin çocuklarını vb. içermektedir.¹⁰ Bu ailenin en önemli foksiyonları olarak karşımıza maddi ve psikolojik destek çıkar. Modern fabrika üretim metodu olmayan bir toplumda, en önemli aile tipi geniş ailedir. Çünkü aile üyesi olarak herkesin yatıp kalkacak yeri ve hastalandığı zaman kendisine bakacak insanlar vardır¹¹.

Ailenin poligam ve geniş olmasıyla boşanmaya yaklaşım arasında önemli bir ilişki vardır. Boşanma geleneksel Yoruba toplumunda, ileride göreceğimiz üzere, genelde tabudur. Karı koca arasındaki anlaşmazlıklar çoğunlukla boşanmayla değil, poligam evlilikle sonuçlanır. Aile birliği her zaman birincil öneme sahip olduğundan, kocasını kaybetmiş bir kadına bile çocuklarıyla ilgilenilmesi için eski kocasının akrabalarından özellikle kardeşleri arasından bir koca bulunur ve aile birliği bu şekilde devam ettirilir.¹² Kocasını kaybeden dul kadının, kocasının erkek kardeşiyle yaptığı evliliğe “şu opo: dulla evlilik” denilmektedir. Bu tür evliliklerde yeni koca, dul kadının çocuklarının hem üvey babası hem de amcaları konumundadır. Böylece çocuklar babasızlık yaşamayacaklar, taşınır ve taşınmaz mallar dağılmayacak, ev sırları dışarıya çıkmayacak, büyük babanın aile üzerindeki otoritesi ve denetimi de devam edecektir. Geleneksel kültürde, kültürel değerler ve beklentiler zaten bu yönde olduğundan, evlilik doğal sayılacak, alışılmışın dışında görülmecektir.

b) Bileşim Aile

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde rastlanabilen bir başka aile tipi, bileşim (compound) aile tipidir¹³. Bu tip ailedeki insanlar, kan bağı, evlilik ya da aynı atalardan gelmek suretiyle aile olmamışlardır. Uzun zaman içinde aynı evi paylaştıkları, aynı yerde beraber büyüdüğüleri, aynı işi yaptıkları ve birbirlerine hep yardım ettikleri için aile olmuşlardır. Başka bir ifadeyle bileşim aile, birbirlerinden farklı ve ayrı kökten gelen birkaç geniş ailenin bir sokakta yerleşmeleri ve uzun zaman içinde beraber iç içe yaşamalarından dolayı tek aile olmuş olan aile tipidir. Bunların ayrı ama bir mahallede

¹⁰ Barbara, v.d.ğr., *Effects of Peer Faculty and Parental Influences on Students Persistence, Sociology of Education*, Eagle Publishers Ltd, Enugu, 1981, s. 84.

¹¹ Conklin & Dailey, *Does Consistency of Parental Education Encouragement Matters for Secondary School Students?*, Olumo Publishers, Abeokuta, 2002, s. 46.

¹² Adeleye, a.g.e., s. 72.

¹³ Adeoye, a.g.e., s. 215.

binaları vardır; binaları ayrı olmalarına rağmen aile üyeleri tek bir aile üyesi gibi hep beraberlerdir. Hep beraber sevinir hep beraber üzülrler. Hep beraber yemek yer, beraber yatıp kalkarlar. Bu tür aile üyeleri bazı yerlerde birbirleriyle evlenemezler çünkü artık tek aile olduklarına inanmaktadırlar. Bu aile tipi de en az monogami ya da poligami aile tipi kadar güçlüdür.

Bu tür aile tipinin bir örneği, Abeokuta şehrinde bulunan Adedotun mahallesinde görülmektedir. Bu aile tipi, dört geniş aileden; Oloruntola ailesi, Abiola ailesi, Kajero ailesi ve Otun ailesinden oluşmaktadır. Oloruntola ailesinden gelen bir çocuk, Kajero ailesindeki büyük kadına anne demektedir. Aynı şekilde Abiola ailesinden gelen bir genç kız, Otun ailesinden gelen kendisinden büyük bir erkeğe “ağabeyciğim demektedir. Oloruntola ailesinin her hangi bir üyesi kalkıp Otun ailesinde yemek yiyip yatabilmektedir. Her şeyi hep beraber paylaşmakta, Müslüman aile oldukları için kurban bayramda bile ortak kurban kesmektedirler. Bu ailenin üyeleri birbirleriyle evlenmezler.

c) Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar

Yoruba ailesi aralarında sadece kan ve akrabalık bağı olan kişilerden oluşmaz. Evlatlık, hizmetçi ya da misafir olarak aileye katılan insanlar söz konusudur. Ancak bunlar gelenekselden moderne doğru farklılık gösterirler. Modern Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurlar olarak evlatlıklar ve hizmetçiler başrol oynarken, geleneksel Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurlar misafirler ve yardımcılarıdır.¹⁴

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde evlatlık ve hizmetçilik anlayışı yoktur.¹⁵ Yukarıda değindiğimiz üzere aileler o kadar geniş ve kalabalık oluyordu ki hizmetçiye gerek kalmıyordu. Mesela araştırmacının büyükbabasının on sekiz eşi ve her eşinden en az altı çocuğu vardı. Yani sadece çocuklarının sayısı yüz yirmi iki idi. Büyükbabası kendi toprakları içinde amcaları, teyzeleri, dayıları, halaları ve onların çocukları ile beraber aynı yerde kalıyorlardı.

¹⁴ Hallgren, a.g.e., s. 83.

¹⁵ Akinleye, Michael Olu, *Aşa Iran Ara Eni Lowo ni Ile Yoruba*, Oxford University Press, Glasgow, 1966, s. 614.

Geleneksel Yoruba Ailesi'nde evlatlık ve hizmetçilik anlayışı yoktur ama kapıları misafirlere her zaman açıktır.¹⁶ Mesela, Yoruba toplumunda kimsesi olmayan bir misafir köye girdiğinde ve bir süreliğine o toplumda kalması gerekirse, onu doğrudan muhtara götürürler. Muhtarın yanında kalabileceği bir yer varsa kalır ama yoksa muhtar onu yeri olan bir ailenin reisine yollar. Bu ailenin reisinin misafiri evine kabul etmeme hakkı vardır ama geleneksel Yoruba misafirperverliği içinde, çok ciddi bir problem olmadıktan sonra misafir reddedilmez. O misafir, tanıdık olsun ya da olmasın, ev sahibi ailenin yanında işi bitene kadar ya da istediği kadar kalabilir. Misafirlik süresi birkaç günden birkaç aya kadar değişebilir.¹⁷ Ev sahipleri yanlarında kaldığı süre içerisinde bu misafiri rahatlatmaya ve her konuda ona yardımcı olmak için ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Misafir de isterse ev sahiplerine işlerinde mümkün olduğu kadar yardım etmeye çalışır.

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde halklar arasında birbirlerine yardım etmek vazgeçilemez bir eylemdir¹⁸. Yardımlaşma şu kurumsallaşmış biçimlerde karşımıza çıkar: Karşılıklı yardım, ihtiyacı olan birine yardım ve alınan borç karşılığında çocuğunu rehin bırakma.¹⁹ Karşılıklı yardım eski Yoruba halkları arasında çok yaygındır. Güçlü olan erkeklerden bir grup oluşturulur ve sırayla grup mensuplarından her birinin çiftliğindeki büyük ölçekli işler bitirilir. Bu işi halletmek bir iki günlerini, bazen de birkaç haftalarını alabilir. Bu süre zarfında toprak sahibinin yanında misafir olarak kalırlar ve ihtiyaçları ev sahibi tarafından karşılanır. Bir kişinin işi bittikten sonra sıra diğerlerine gelir ama birinin işi bitmeden diğerine başlayamazlar. Yoruba dilinde bu davranışa "Aaro" denilmektedir.²⁰

"Aaro"dan biraz farklı olarak "owe" denilen yardımlaşma biçiminde, karşılıklı bir yardımlaşmadan ziyade tek taraflı bir durum söz konusudur. Özellikle hastalık gibi bir sebepten dolayı topraklarındaki işlerini yapamayanlara arkadaşları, kendi topraklarında çalışma şartı aramaksızın yardım ederler. İş bitene kadar o toprak

¹⁶ Adeoye, a.g.e., s. 152.

¹⁷ Adeleke, Adebola, *Iwa ati Aşa Awon Yoruba Aye Ojoun*, Wepcom Publisher Nigeria Ltd, Lagos, 1972, s. 435.

¹⁸ Fadeyi, Kola, J., *Akomolede Oduduwa*, University Press Limited, Oxford House, Iddo Gate, Ibadan, 1978, s. 297.

¹⁹ Adeoye, a.g.e., s. 154.

²⁰ Fadipe, a.g.e., s. 220

sahibinde misafir olarak kalırlar ve yatma, yeme-içme gibi ihtiyaçları ev sahibi tarafından karşılanır.²¹

Bu iki yardımlaşma biçiminde genelde kısa süreli olarak bir aileye misafir olunmaktadır. Ancak üçüncü yardımlaşma biçiminde süre uzayabilir. Buna göre, önemli miktarda paraya ihtiyacı olan birisine borç verilir ancak bunun karşılığında borçlunun iş görebilecek bir yaştaki çocuğu (genelde de kız çocuk) borç verene rehin olarak bırakılır. Borç geri ödenene kadar bu kişi aile içinde kalır, ihtiyaçları karşılanır; o da ailenin rutin işlerine, diğer aile fertleri gibi, yardımcı olur. Geleneksel Yoruba kültüründe bu yaygın bir uygulama olduğu için pek çok davranış kalıbı gelişmiştir. Örneğin, bu çocuk hasta olduğunda ailesine döner. Hastalığı esnasında borç veren aile ona bakmak zorunda değildir. Asıl ailesinin yanında iyileşir ve tekrar borç verenin evine döner. Eğer rehin olarak kalan kişi borç verenin evinde ölürse artık borç geri ödenmez. Borç verenin evinde kalan kız çocuk ise, kaldığı süre içinde ev içinden biri tarafından hamile kalacak olursa borç da düşmüş olur. Bu durumda kız evine gönderilir ve gerektiği şekilde evlilik hazırlığı yaparak kız istenilir.²²

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurlara dikkat ettiğimizde belirli bir sürenin söz konusu olduğunu görürüz. O ailenin tam bir ferdi olamazlar, misafir statüleri devam eder. Ama modern Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurlar çok uzun süre orada kalabilir, hatta bazı durumlarda aile üyesi olarak hayatlarına devam edebilirler.

d) Modern Çekirdek Aile ve Çözülen Aile

Nijerya'da değişen ekonomik ve sosyal şartlar aile yapısında da bir değişimi beraberinde getirmiştir. Okur-yazarlığın artması, tarım sektörünün yanında hizmet sektörünün önemli bir gelir kaynağı olması, tarımda makinalaşma ve insan gücüne olan ihtiyacın azalması gibi faktörler poligam ailelerin azalmasına sebep olmuştur.²³ Günümüzde Yoruba toplumunda hâkim olmaya başlayan aile tipi monogam çekirdek ailedir.

²¹ Adebayo, O. Babalola, *Ibagbepo Eda*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 1985, s. 170.

²² Jimoh, a.g.e., s. 210.

²³ Badmus, L. A., *Family Living for Nigerian Primary School*, Badmus Publishers, Abeokuta, 2003, s. 25.

Bilinen anlamda çekirdek aile, bir baba, bir anne ve sadece çocuklarından oluşan aile tipidir. Biçimi ne olursa olsun en sınırlı akrabalık, anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile birimi içerisinde ve bu birim, akrabalığın temel taşıdır. Böylesi her bir aile, ana-babalar için bir küme ailesi, çocuklar içinse bir yönlendirme ailesidir ve birincil ağın çatısı, aile birimi kurmakla olur. Bu tür aile içinde, yukarıda saydığımız insanlardan başka insan olmaz ve onlarla aynı çatı altında kalmaz. Ayrıca çekirdek aile iki nesilden ibarettir.²⁴ Toplumsal örgütün temel ögesi olan bu birim, soya dayalı akrabalık sistemlerinde olduğu gibi kalıcı bir nitelik taşımamaktadır. Çocuklar büyüdüklerinde kendi ailelerini kurmak üzere aileden ayrılacaklarından ailede bireylerin sayısı azalacak, anne babanın ölümüyle de eski aile yok olacaktır.

Kültürel farklılıklardan dolayı her ülkede kimin kiminle, kaç kişiyle, ne zaman ve nasıl evlenebileceğini belirleyen bir kural vardır.²⁵ Hıristiyan Yorubalarda asla poligami görülmezken, Müslüman Yorubalar arasında daha çok kırsal kesimde ve öğrenim seviyesi düşük insanlar arasında görülmektedir. Poligam evlilikler azalsa da büyükbaba-büyükanne, evli çocuklar ve onların çocuklarından oluşan geniş aile imkânlar ölçüsünde devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Büyük şehirlerde bile yeni evlenen çocukların ailelerinin yaşadığı evin üst katına veya yanına yapılan bir daireye yerleşerek hayatlarını devam ettirmeleri sıklıkla rastlanan bir olgudur. Burada yarı-geniş bir ailenin varlığı söz konusudur.

Geleneksel zihniyetin değerini yitirmeye başlamasıyla birlikte “parçalanmış ya da çözülmüş aile” tipleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Geleneksel Yoruba kültüründe boşanma kolay kolay görülmediği için bir sosyal olgu olarak parçalanmış ailelerden bahsetmek mümkün değildi. Sosyologlar çözülen aileyi ikiye ayırmaktadırlar: Ebeveynlerden birisi ile yaşayan aile ve yeniden bütünleşmiş aile.²⁶ Birinci tipte çocuklar anne ya da babanın yanında kalırlar²⁷. Bunun birkaç sebebi olabilir. Mesela ana babanın birbirlerini boşanmaları ya da bir kadının tek başına yakın çevresinden fakir bir çocuğu evlat edinmesi gibi. Yeniden bütünleşmiş aile tipi ise, daha önce

²⁴ Akinade, E. A., *Improved Academic Performance Via Shyness Reproduction Among Some Nigeria Student Education Perspective*, Excel Publishers, Lagos, 1993, s.52.

²⁵ Henslum, J., *Marriage in Changing Society*, Collier Macmilan Publishers, London, 1980, s. 27.

²⁶ Callan, J. & Clark, L. H., *Foundations of Education in Africa*, Macmilan Educational Ltd, London, 1977, s. 33.

²⁷ Goode, a.g.e., s. 74.

boşanmış iki insanın bir araya gelmesinden ortaya çıkmaktadır. Bu iki insanın ayrı çocukları olması sebebiyle yeni kurulan aile artık farklı bir aile olmaktadır.

e) Modern Yoruba Kabilesi'nde Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar

Modern Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurların, geleneksel Yoruba Kabilesi'nde aileye dışarıdan katılan unsurlardan daha farklı olduğu yukarıda belirtilmiştir. Geleneksel Yoruba ailesine misafirler ve yardımcıları katılıyordu.²⁸ Ama modern Yoruba ailesine bu unsurlar artık katılmıyor. Özellikle misafirlığe bakışta önemli değişikliklerin olduğu ve geleneksel Yoruba misafirperverliğinin eski değerini yitirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle yaşanan mekânların darlığı, bu mekânların çekirdek aileye göre düzenlenmiş olması geleneksel, yani uzun süreli kalıcı misafirin kabul edilmesinin önündeki en büyük engeldir. Fiziki şartlar belirli bir zihniyetin dönüşümüne de yol açmıştır. Artık misafir olarak gelenler de ev sahiplerini rahatsız etmemek için uzun süreli misafirlikten kaçınmaktadırlar.²⁹ Misafir ağırlama davranışı şüphesiz tamamen ortadan kalkmamıştır ama geleneksel Yoruba kültüründe görülen tanınmayan misafirin ağırlanması uygulaması neredeyse kalmamış gibidir. Özellikle yoğun tarım faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla aileye dahil olanlar da kalmamıştır. Zira tarım faaliyetleri azalmış, aynı zamanda insan gücüne duyulan ihtiyaç asgariye inmiştir.³⁰

Modern Yoruba ailesinde evlatlıklar ve hizmetçiler olmak üzere yeni unsurların katıldığını görüyoruz. Geçmişte çocuksuz evliliklere rastlansa da monogam evliliğe dayanan aile tipinde çocuksuzluk daha çok görülen bir olgudur.³¹ Boşanmanın hala toplumda istenmeyen bir davranış olarak görülmesi, çocuğun ve çocuk sahibi olmanın toplumda kişiye kazandırdığı statü ve sosyal ilişkiler gibi sebepler geçmişte görülmeyen bir uygulamanın, yani evlatlık edinmenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern çocuk esirgeme kurumları da bu ihtiyacın karşılandığı en önemli kuruluşlardır.³² Toplumda hala erkek çocuğuna ayrı ve üstün bir konum verilmesi evlatlık edinilmesinin

²⁸ Adeboye, a.g.e., s. 182.

²⁹ Dizard, J. E., & Gadlin H., *The Minimal Family*, University of Aunherst Press, Aunherst, 1990, s. 130.

³⁰ Eades, a.g.e., s. 94.

³¹ Akinware, M., *Child Care and Development in Nigeria*, World Information Publishers, Lagos, 1992, s. 23.

³² Agibu, Kemer, *Cognitive and Affective Aspects of Infant Development in Nigeria*, Oodua Press Ltd, Lagos, 1984, s. 137.

diğer bir önemli sebebidir. Sadece kız çocuğı olanlar erkek çocuğı evlat edinmekte, bazen de tersi görölmektedir.³³ Her halükarda evlatlık alınan bu çocuklar artık ailenin bir ferdi olmaktadır.

Modern Yoruba ailesinde gözlemlediğimiz bir başka olgu da hizmetçiliktir. Geleneksel geniş ve poligam ailelerde hizmetçilik anlayışı yoktu. Zira belirli bir görev dağılımı içinde herkes evin işlerini üstlenmiş oluyordu. Bu görevler temelde kadınlara yüklenmişti. Kadınlar okula gitmedikleri ve devlet işinde çalışmadıkları için temel görevleri evlerine, kocalarına ve çocuklarına bakmaktı³⁴ ve bunu rahatlıkla tek başlarına yapabiliyorlardı. Ancak günümüzde monogam çekirdek ailenin yaygınlaşması ve kadınların öğrenim görerek gerek özel gerekse kamu sektöründe mesleklerini yapmaya başlamalarıyla birlikte³⁵ hizmetçilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Çocuğı verilen önem hala devam ettiği için aileler çocuk sahibi olmakta ancak kadının çalışıyor olması³⁶ hizmetçiyi zorunlu kılmaktadır. Hizmetçi genelde genç yaştaki bir kızdır ve hizmetçilik ettiği evde sürekli ikamet eder. Hizmetçi işini çok iyi yapıyorsa, bir süre sonra aileden biri olabilir. Aksi takdirde aileyi terk etmek zorunda kalır.

f) Modernitenin Geleneksel Evlilik Üzerindeki Etkisi

Geleneksel Yoruba ailesinin belirli bir sosyal değışim geçirdiğı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Çeşitli araştırmacılar bu değışimin ne ölçüde olduğunu ortaya koymaya çalışsalar da herkesin hemfikir olduğu konu geleneksel evliliğın bir kültür değışiminden geçtiğidir.³⁷ Bu konuda başrol oynayan faktörler arasında din, eğitim ve ekonomi sayılabilir. Hızlı değışimin altındaki ana ilke ise modernitedir. Zira modernite geleneksel yapının pek çok ögesini etkilediğı gibi, aile kurumunu da önemli

³³ Caldwell, J. C., *The Changing African Family and Series*, Australian National University Press, Australia, 1976, s. 120.

³⁴ Mohmodu, Dele, "How Safe is the Nigerian Mothers", *Classique Magazine*, Classique Magazine Publishers, Calabar, 1990, s. 4.

³⁵ Olusanya, P. O., *Notes on Some Factors Affecting The Stability of Marriage Among The Yoruba of Western Nigeria*, University of Lagos Press, Lagos, 1970, s. 411; Olusanya, P. O., *A Study of Household Structure, Female Employment and The Small Family Idea in African Metropolis*, O. O. U. Press, Ago Iwoye, 1981, s. 58.

³⁶ Klein, N. H., & Owe C. R., *Parent-Child Relationships and Changing Lifestyle in Yoruba Land*, Fagunwa Press Ltd, Ibadan, 1997, s. 340.

³⁷ Caldwell, *a.g.e.*, s. 80.

ölçüde etkilemektedir.³⁸ Geleneksel evlilikteki pek çok âdet, mesela ailelerin çocuklarını evlendirmeden önce “orişa”lara başvurmaları, iki aile arasında bir görücü bulmaları, erkek ailesi tarafından kız ailesine özel bakirelik yemeği gönderilmesi, düğün akşamı gelinin herkese ağlayarak veda etmesi gibi uygulamalar çoğunlukla modern hayat tarzıyla ortadan kaybolmuş ya da değişime uğramışlardır.

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Yoruba kültürü üzerindeki değişimin ilk örnekleri yeni kabullenilen dinlerle ortaya çıkmıştır. Yoruba kabilesi Hıristiyanlık ve İslam’la tanışmadan önce geleneksel dinleri üzerine yaşıyorlardı.³⁹ Bu din onların başta aile olmak üzere bütün sosyal hayatlarını belirliyordu. Örneğin Orişa İfa geleceği bildiği için kurulması düşünülen evliliğin akıbeti konusunda ona danışılırdı. Yoruba kabilesinde önce Hıristiyanlığın sonra da İslam’ın kabul edilmeye başlanmasıyla birlikte geleneksel Yoruba ailesi de değişmeye başlamıştır. Yoruba ailesinde poligam bir yapı olmasına rağmen dindar Hıristiyanlar monogam evliliğe yönelmişlerdir. Evlilikle ilgili davranış kalıpları arasına kişinin mensup olduğu dini belirten unsurlar karışmış, geleneksel tanrılara başvurma gibi uygulamalar ise yeni din mensupları arasında tamamen ortadan kalkmıştır.

Geleneksel evliliğin değişiminde en büyük etken olarak ise karşımıza eğitim, özellikle de yüksek öğrenim çıkar. Geleneksel yapıda kariyer yapma şeklinde bir düşünce yoktu. Yüksek öğrenim hem geleneksel kabulleri sorgulamaya, hem de poligam aileden monogam aileye geçişe sebep olmuştur. Nijeryadaki eğitimin özellikle batılı bir tarzda yürütülmesi geleneksel evliliğin sorgulanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Örneğin geçmişte, özellikle geleneksel Yoruba Kabilesi arasında endogami prensibi uygulanıyordu⁴⁰. Yani bir Yoruba üyesi ancak bir Yoruba üyesiyle evlenebilirdi. Başka etnikten gelen bir kişiyle asla evlenemezdi çünkü bu kişi yabancı sayılırdı. Sadece Yoruba arasında değil, Nijerya’daki bütün kabileler arasında bulunan bu anlayış modern yaşam tarzıyla birlikte değişmiştir. Bugün batılı eğitim sayesinde bir Yoruba kız ya da erkek eskiden yabancı sayılan başka etnikten gelen bir kişi ile rahatça evlenebilmektedir. Aynı şekilde farklı din mensupları arasındaki evlilikler de daha çok

³⁸ Kayode, J. O., *Understanding African Traditional Culture*, University of Ife Press Ltd, Ife, 1984, s. 103.

³⁹ Afolabi, A. S., Orenuga, R. A. & Adejobi, A. O., *Social Cultural Issuee in Social Studies*, Samab Calvary Printers, Akure, 2002, s. 86.

⁴⁰ Henslum, *a.g.e.*, s. 215.

görülür olmuştur. Ancak dindar aileler hala bu konuda hassastır. Örneğin dindar bir aile Müslüman olmayan bir kızı gelin olarak alabilirken, gayri Müslim bir aileye kendi kızlarını asla vermek istemezler.

Geleneksel evliliği değişime uğratan bir başka faktör servettir.⁴¹ Çok zengin, güçlü ve dış dünyaya açılan aileler, servetleriyle, bilgileriyle ve tecrübeleriyle birlikte, geleneksel evliliğin modernleşmesini ya da biraz olsun değişmesi gerektiğini savunmakta, ayrıca kendilerine ve ortamlarına yakışan bir evlilik yapmak istemektedir. Üst sınıflara mensup olup da geleneksel evliliği devam ettirmek isteyen aileler hala vardır ancak bu sınıfa mensup ailelerin büyük çoğunluğu batılı tarzda bir aile kurma düşüncesi ve uygulaması içindedir.

Geleneksel değerlerin çözülmesiyle birlikte paradoksal diyebileceğimiz durumların da ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin hayat tarzı modernleştikçe evlilik yaşının gecikmesi gerekirken, tersine bir durum görülmüş ve erken evlilikler gözlenmeye başlamıştır. Bunun sebebi geleneksel yapı ile modern hayat arasında “melez bir kültür”ün ortaya çıkışıdır. Örneğin geçmişte evlilik öncesi cinsel ilişki çok nadir görülen bir durumdu. Günümüzde ise gençler arasında cinsel ilişki daha rahat bir şekilde yaşanmaktadır⁴². Bu durum istenmeyen hamileliklerin çıkmasına sebep olmuştur. Evli olmadığı halde bir kızın hamile kalması, geleneksel kültürün etkisiyle hala olumsuz bir durumdur ve bu haliyle anne olması hoş karşılanmaz. Dolayısıyla evlilik dışı bir torunlarının olmasını istemeyen aileler mecburen bu iki genci erken yaşta evlendirmek zorunda kalırlar. Erken evliliğin bir diğer sebebi ise modern düşünme tarzı ve eğitimi ile din arasında görülen çatışmadır. Mesela dindarlık düzeyinin daha yüksek olduğu Hausa kabilesinde çocukların yüksek öğretime gönderilme oranı daha düşüktür ve erken evliliklere daha sık rastlanır. Benzer şekilde dindar bazı Yoruba ailelerinin de çocuklarını ilköğretimden sonra okullara göndermeyip dinî kurslara gönderdikleri ve bu sırada evlilik hazırlıklarına başladıkları gözlenmektedir. Ancak dindar aileler içinde bu yaklaşıma sahip olanların azınlıkta olduğunu söylemek mümkündür. Genel anlamda dindar ailelerin de kız olsun erkek olsun bütün çocuklarına yüksek öğretim yaptırma düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda evlenme yaşı da gecikmektedir.

⁴¹ Ayisi, O. Eric, *An Introduction to Study African Culture*, Heinemann Educational Book Ltd, London, 1977, s. 92.

⁴² Olayinka, *a.g.e.*, s. 105.

Günümüzde erken evliliğe sebep olan bir başka faktör olarak boşanmaların zorlaşmasını zikredebiliriz.⁴³ Bu dolaylı bir faktördür. Geçmişte boşanma erkeğin karısını evden kovması şeklinde olurdu ve birden çok kadın söz konusu olduğu için erkek boşamaktan çekinmezdi. Ancak günümüzde tek-eşliliğin oluşu ve resmi hukuki prosedür boşanmayı zorlaştırmış, sürekli çatışma halinde olan bu ailede yetişen özellikle kızlar erken evlilikler yapmak suretiyle bu ortamdan kurtulmak istemektedirler.

Günümüzde hala ısrarla geleneksel evliliği sürdüren aileler de bulunmaktadır. Ancak onlar da değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadırlar. Bazı aileler, kızlarını geleneksel evliliğe karşı olan ailelere pek vermek istemez ancak bunların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Bununla birlikte, yapılan alan araştırmalarına göre yine de, eski gelenekler Yoruba toplumunda aranmakta ve özlenmektedir. Bu ankete katılanların %72'si, eski kültür ve özellikle geleneksel evlilikle ilgili uygulamaların daha iyi ve aile gerçeklerine daha uygun gördüklerini söylemiştir.⁴⁴ Bu araştırma Yoruba kültüründe modern olanın hala tam anlamıyla niye hâkim olamadığını da bize göstermektedir. Zira geleneksel uygulamalar yavaş yavaş terk edilse de, insan zihninde hala ideal ve olması gereken şekilde kabul edilmektedir.

II) YORUBA KABİLESİ'NDE AİLE İÇİ İLİŞKİLER VE ROL PAYLAŞIMI

Her aile, bir üretim birimi olmanın yanında da bir kültürlenme, eğitime ve yardımlaşma birimidir.⁴⁵ Çocuklar aile içerisinde büyürler ve sosyalleşme konusunda ilk bilgileri ana-babalarından edinirler. Uygulama işinin büyük kısmını kendinden büyük kardeşlerle ve arkadaşlarla birlikte oyun içinde ve dışında gerçekleştirirler. Anaokulları ve üniversiteler gibi örgün eğitsel kurumların bulunmadığı kimi yaşam biçimlerinde ailenin, akrabaların ve çevrenin eğitsel görevi kültürlenme süreci içerisinde daha çok önem kazanır. Küme üyesi olma ve yardımlaşma bilinci aile kurumu içerisinde kazanılır.

⁴³ Ezewu, E. E., *Sociological Foundation of Education in Nigeria*, Heinemann Publishers, Ibadan, 1988, s. 207.

⁴⁴ Adegbite, Adebayo, "The Value of The Traditional Marriage", *Nigeria Tribune*, ed., Oyemola Kushimo, Tribune Press Ltd, Abeokuta, 28 / 07 / 2001.

⁴⁵ Balaman, a.g.e., s. 6.

Yoruba Kabilesi'nde merkezi kurumlardan olan aile içinde güzel ve samimi ilişkilerin yaşanması, ayrıca herkesin kendisine düşen görevi yapması çok önemlidir. Aile içinde herkesten beklenen bir görev, bir rol ya da bir fedakârlık vardır. Başka bir ifadeyle, aile içinde herkesin bir konumu, ona uygun rolleri ve statüsü bulunmaktadır. Böylece her birey, aile içinde belli bir statüsü olan bir toplumsal aktördür.⁴⁶ Yoruba toplumunda bu rollere çok önem verildiği için, yardımlaşma da çok önemli ve yaygın olmasına rağmen aile içinde bir şeyler ters gitmediği sürece, kimse kimsenin görevini üstlenmez. Örneğin, eve ekmek getiren baba, ekmeği hazırlayan ise annedir.⁴⁷ Bu roller normal şartlar altında kolay kolay değişmez. Ancak bu noktada geleneksel Yoruba ailesi ile modern Yoruba ailesi arasında bir ayırım yapmak gerekir. Her ne kadar bu iki tip aile içindeki rol farkı çok az ise de,⁴⁸ günümüzde belirli bir değişim yaşandığı gözlenmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında geleneksel Yoruba ailesindeki roller daha belirgin, modern Yoruba ailesinde ise biraz karışıktır. Yukarıda verdiğimiz örnekten devam edecek olursak, geleneksel Yoruba ailesinde evin reisini mutfakta görmek imkânsızdır ama modern Yoruba ailesinde artık kadınlar eve ekmek getirirken, erkekler de mutfak işleriyle ilgilenebilmektedir. Gözlenen bu değişimin altında yatan sebeplerin başında geleneksel ailenin çok geniş bir yapıya sahip olması,⁴⁹ modern Yoruba ailesinin ise daha çok çekirdek aile yapısına bürünmesi gelir. Dolayısıyla geleneksel ailede roller daha çok sayıda kişiye dağıtılırken, modern Yoruba ailesi içinde roller belirli sayıdaki üyeler tarafından paylaşılır.

Geleneksel Yoruba kültüründe aile içi ilişkiler ve rol paylaşımı bir nevi kabile yönetiminin küçük ölçekli bir örneğini oluşturur.⁵⁰ Rol paylaşımı yaşa göre düzenlenir: Evin reisi (baale) yaşça en büyük olan erkektir ve bu kişi en ağır görevle, yani ailenin huzurlu ve sağlıklı bir şekilde devamını sağlamakla yükümlüdür.⁵¹ Ailenin babalar, anneler, amcalar, dayılar, büyük anneler, büyük babalar, yeğenler, kuzenler, kardeşlerden oluşması ve bunların bir arada bulunma gerekliliği ailenin reisinin işini daha da zorlaştırmaktadır. Kötü reisi olan bir ailenin devam etmesi çok zordur çünkü

⁴⁶ Sayın, a.g.e., s. 2-3.

⁴⁷ Kafidipe, T. A., *Yoruba Aye Ojohun*, Bola Publishers Ltd., Ile Ife, 1989, s. 29.

⁴⁸ Hallgren, a.g.e., s. 159.

⁴⁹ Odetola v.dğr., a.g.e., s. 67.

⁵⁰ Komolafe, B. A., *Akojopo Awon Aşa Ile Kaaro Oojire*, University of Ibadan Press Ltd, Ibadan, 1985, s. 451.

⁵¹ Adeoye, a.g.e., s. 260.

hiçbir aile, kızlarını böyle bir aileye vermek, aynı şekilde böyle bir aileden kız almak istemezler. Geleneksel Yoruba ailesinde, kardeşlerin, kuzenlerin ya da diğer aile fertlerinin imtiyazı söz konusu değildir. Herkesin ailenin bir arada yürümesi için eşit şekilde gayret göstermesi gerekir. Mesela aile genişledikçe, hep birlikte evlerini genişletirler çünkü hepsi bir arada yaşamak zorundadırlar. Zorunluluk veyahut büyük bir problem olmadıkça ailenin parçalanmaması ve bütün işlerin elbirliğiyle yapılması gerektiğine inanılır. “Ajoji owo kan ko gberu dori” yani “Tek el fazla iş yapamaz”⁵² atasözü bunu anlatır. Aile dayanışması gereği sınırlar dışarıya açılmaz, herkes birbirinin ayıp ve kusurunu kapatmak için uğraşır. Çünkü “Bi ogiri k oba la’nu, alangba ko le wo ibe” yani “Duvar, ağzını açmadığı sürece kertenkele giremez”⁵³ sözü ailenin dirliği için kendi içlerinde olması gereken güçlü birlikteliği anlatmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu yapıdaki aile içinde statü farklılığı yaşa dayanır; yaşa göre sorumluluklar ve görevler farklılaşır, yaşlı olmak bir statü işaretidir.

Modern Yoruba ailesi kırsal kesimde değil çoğunlukla şehirde yaşayan aile tipidir.⁵⁴ Eğitim imkânları artmakta ve çiftçilik yerini özel bir eğitim gerektiren doktora, mühendislik, öğretmenlik gibi mesleklere bırakmaktadır.⁵⁵ Şehir hayatı beraberinde çekirdek aileyi getirmekte, bunun sonucunda da geniş ailede pek çok kişinin yaptığı işi modern ailede çok daha az sayıda kişi yerine getirmeye çalışmaktadır.⁵⁶ Bu da doğal olarak aile içi rollerde değişimlerin olmasına zemin hazırlamıştır. Bugün için evin reisinin –ki hala erkek evin reisidir- mutfağa girmesi ya da çocuğun bakımıyla yakında ilgilenmesi garip karşılanmıyor. Ancak toplumsal değişimin yaşandığı bir süreçte modern roller tam olarak yerleşmemiştir ve kesin bir rol tayini yapmak da güçleşmektedir.

Şimdi aile fertlerine göre ailevi rolleri teker teker ele alalım.

⁵² Okozie, a.g.e., s. 58.

⁵³ Delano, a.g.e., s. 42.

⁵⁴ Orenuga, S.A., *Fundamental of Family Living*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 1998, s. 122.

⁵⁵ Awolalu, J. O., & Dopemu, P. A., *West African Modern and Traditional Acts and Deeds*, Onibonoje Press, Ibadan, 1979, s. 219.

⁵⁶ Dopemu, P. A., *Traditional Values: A Means to Self-Reliance*, Orita Ibadan Journal of Religious Studies, Orita Publishers, Ibadan, 1993, s. 48.

a) Ailenin Reisi (Baale)

Yoruba dilinde ailenin reisine “bale” yani “evin babası” denir. Geleneksel Yoruba kültüründe aile içindeki en önemli kişidir ve sözleri ya da emirleri mutlak kabul edilir.⁵⁷ Bu açıdan aile reisi krala benzetilebilir. Kral kendi ülkesini terk edip başka ülkeye yerleşmeyeceği gibi reis de ailesinden uzakta ve ayrı kalmaz. Oysa diğer aile üyeleri, çok gerekirse başka bir yerde kalabilirler. Bütün aile babanın koyacağı kurallar içinde güvenle yaşayacağından bu kişinin çok sakin, akıllı, otoriter ve diğergam bir yapıda olması istenir.⁵⁸

Geleneksel Yoruba ailesinde babanın görevleri, aile içindeki kavga ve sorunları çözmek, misafir kabul etmek veya misafiri göndermek, uygunsuz davranan aile üyelerini uyararak ya da cezalandırmak, çocukların evlilik kararını vermek ve düğünü yapmak, çeşitli toplantılarda aileyi temsil etmek ya da birini göndermek ve en önemlisi aileye ekme getirmek şeklinde özetlenebilir.⁵⁹

Bu görevleri teker teker ele alacak olursak, ailenin reisinin en zor işi aileye ekme getirme, ihtiyaçlarını giderme ve herkesle aynı anda ilgilenmektir. Ailede kimse aç kalmamalıdır, herkesin problemiyle ilgilenilmelidir. Baba kimin nerede çalıştığını ve ne iş yaptığını bilmek zorundadır. Ayrıca evde kimin hasta kimin iyi olduğunu bilmelidir; bu yüzden ailede en son reis uyur. Ayrıca reis, kimin eve ne zaman gireceği ve ne zaman çıkacağı konusunda son kararı verir. Babanın görevlerinden bir tanesi de ailesinin yaşayacağı uygun ev bulması, gerektiğinde bu evi büyütmesidir. Bunun yanında evin reisi ailenin geleceğini planlamak zorundadır. Örneğin reisin, çocuklarının gelecekte ne olacakları ve ne iş yapacaklarına dair planları olmalıdır. Bu çerçevede kimin kiminle evlendirileceğine de reis karar verir. Bir aile başka bir aileden kız istediği zaman kızın babasından değil ailenin reisinden ister ve onun izni olmadan hiçbir şey gerçekleşmez. Ayrıca ailenin erkek çocuklarına uygun eş bulmak da reise düşmektedir.

Geleneksel Yoruba kültüründe babanın önemli görevlerinden birisi, geniş aile içinde her an çıkma ihtimali olan bir kavga ya da anlaşmazlığı çözmektir. Problem aile

⁵⁷ Fadipe, a.g.e., s. 44.

⁵⁸ Adeoye, a.g.e., s. 261.

⁵⁹ M. Fortes, E. Evans & Pritch E.E., *Introduction to Africa Political Systems*, Oxford University Press, London, 1940, s. 358.

reisine götürülür ve durumun daha da büyümemesi için baba, hemen o gün, akşam yemeğinden sonra tarafları ve konuya şahit olanları dinleyerek bir karar verir. Suçlu olanı uyarır ya da gerekirse uygun ceza verir. Yoruba arasında ailenin dağılması istenmez ve bu yüzden bir aile üyesi çok ciddi bir suç işlemedikçe evden kovulmaz. Görevlerini yapmama, hırsızlık, aileyi küçük düşürecek uygunsuz davranışlarda bulunmak gibi hataları varsa baba onu sürekli uyarır, küçük cezalar verir.⁶⁰ Ancak aile üyesi aileden başka bir kişinin karısıyla yatarsa bu affedilmeyecek bir suç olarak kabul edilir ve bu kişi kim olursa olsun kovulur.

Eskiden Yoruba arasında tanıdığı olmayan bir kişi mahalleye girince mahalle muhtarı eğer yeri varsa, bu kişiyi misafir olarak kendi evine kabul eder ya da yeri olan bir aile reisine gönderirdi. Bu misafiri kabul edip etmeme tamamen aile reisinin inisiyatifindedir. Aynı şekilde ailenin çocuklarından biri eve misafir getirecek olursa reisten izin almak zorundadır. Yoruba arasında sadece erkek çocuklar eve misafir getirebilir ve misafir de erkek olmalıdır. Yoruba kültüründe misafire gülyüz göstermek ve elden geldiğince rahatını sağlamak çok önemlidir. Ancak misafirin uygunsuz bir davranışı söz konusu olursa evden çıkarılır ve bu karar da aile reisi tarafından verilir.⁶¹

Modern Yoruba ailesinde de tıpkı geleneksel Yoruba ailesinde olduğu gibi, evin reisi babadır. “Okọ ni ade ori aya: Erkek kadının baş tacıdır”, şeklinde yaygın olarak bilinen atasözü Yoruba toplumunda modern erkeğin de konumunu gösterir. Bir anne kızını evlendirirken ettiği son nasihatinde bu sözü söyleyerek erkeğin aile içi rolünü de göstermiş olur. Modern Yoruba babasının görevleri geleneksel Yoruba aile reisinin göreviyle hemen hemen aynıdır. Sadece modernleşme süreciyle birlikte meydana gelen değişim modern Yoruba ailesinde evin reisinin görevlerine birkaç görev daha eklemiştir. Örneğin çocuklarının eğitimi ile ilgilenmek artık babanın görevleri arasına girmiştir.⁶² Çocuklarını uygun okula göndermesi, okuldaki ihtiyaçlarını karşılaması, her zaman yanlarında bulunması ve onları desteklemesi bir modern baba için temel görevler olarak kabul edilir. Hala evlilik çağına gelen kızın verilmesiyle ilgili son karar

⁶⁰ Mitchell & G. Ross, *Child Health in Community*, Longman Group Ltd, Lagos, 1980, s. 92.

⁶¹ Ogunjimi, Babajide Ajibola, *Eto Gbigba Alejo ni Ile Kaaro Oojire*, Mustard Publishers, Ogbomoshu, 1965, s. 516.

⁶² Fadipe, a.g.e., s. 154.

babaya aittir. Geleneksel biçimde olduğu gibi aile üyelerine ceza vermek babanın görevidir. Ancak artık aileden kovma gibi cezalar vermez, çünkü bu tür bir anlayış toplumda kalmamıştır. Aynı şekilde misafirin kabulü babaya aittir ancak burada izin göstermelik bir uygulamaya dönüşmüştür.

b) Evin Kadını (Iyaale)

Evin kadını (iyaale: evin annesi) ailedeki kadınlar arasında eş olarak aileye ilk giren kadın ve genelde reisin ilk karısıdır. Burada yaş önemli olmayıp aileye dahil olma kıdemi önemlidir. Evin kadını hem aile reisinin yardımcısı hem de diğer eşler, kadınlar ve kızlar arasında bir danışman ve temsilcidir. Bu yüzden evin reisi kadar olmasa bile yine de çok meşguldür ve bazen kendi işlerini yapacak vakti bulamaz. O da evin reisi gibi aileden ayrı kalmaz. Evin kadınının görevleri, çocukların doğum tarihini kaydetmek, eşlerin düğün tarihini kaydetmek ve onlarla ilgilenmek, yeni gelinle ilgilenmek, yemek hazırlamak ya da hazırlatmak, evin reisine yardımcı olmak, aile içi olayları ona bildirmek ve evin reisi yokken onu temsil etmek şeklinde sıralanabilir.⁶³

Geleneksel Yoruba kültüründe çocukların doğum tarihlerini kaydetmek evin kadınının görevidir, zira evin reisi bununla ilgilenmezdi. Aile üyeleri arasında roller yaşa göre paylaşıldığından,⁶⁴ yaş problemi yüzünden sık sık çıkan kavgaları önlemek için evin kadını kayıt tutardı. Aynı şekilde, eve gelin gelen kadınların düğün tarihlerini kaydeder, böylelikle kıdem sırası belirlenmiş olurdu. Ayrıca gelinler arasında güzel ilişki kurmak ve reise götürülemeyecek kadınca sorunları halletmek evin kadınının görevidir. Yeni bir gelin geldiğinde kaydını tutmanın yanında onun eve intibakını sağlamak ve aile ile ilgili kuralları anlatmakla mükellefti. Genel bir ifadeyle yeni ve eski gelinlerin sorumluluğu ona aitti.⁶⁵

Evin kadını reisin en önemli yardımcısı ve destekçisidir, bu sebeple reis çok meşgul olduğu zamanlarda sorumluluğu evin kadınına yükler.⁶⁶ Evin reisinin evde olmadığı zamanlarda ve acilen bir şey yapılması gerekiyorsa, evin kadını reisi temsil

⁶³ Fadipe, a.g.e., s. 156.

⁶⁴ Minette, P., *Child Care and Development Among Ancient Yoruba*, John Murray Publishers Ltd, Oyo, 1985, s. 294.

⁶⁵ Kleener, R. H., *Marriage and Family Relationship in Nigeria*, Harper and Row Publishers, New York, 1970, s. 86.

⁶⁶ Lloyd, a.g.e., s. 50.

ederek bu işi halleder. Reisin çok zor bir karar vermesi gerektiğinde onun yanında bulunur, duruma göre tavsiyede bulunur. Aile hakkında reisin bilmediği şeyleri söyler, unuttuklarını da hatırlatır. Tıpkı ailenin reisi gibi, evin kadının da ailedeki herkesle ilgilenmesi gerekmektedir. Kimin hasta ve kimin neye ihtiyacı olduğuna dikkat eder. Herkesin önemli günlerini, işlerini ve rollerini takip etmek zorundadır. Ayrıca geçmişte hastaneler olmadığı için, ailedeki herhangi bir kadın doğum yaparken yanlarında bulunması ve yardımcı olması görevlerinden bir tanesidir. Eski Yoruba ailesi içinde bütün aile üyeleri aynı yemeği birlikte yediklerinden yemeği hazırlatmak evin kadınının görevidir. Aynı şekilde eve gelen misafirlerin doyurulmasıyla da o ilgilenir.

Modern Yoruba ailesinde de evin kadını annedir; evin reisinin yardımcısıdır. Ancak bir mukayese yapacak olursak, eskiden Yoruba kadınlarının pasif rolleri vardı; varlık sebepleri sanki annelik ve kocalarına bakıcılık yapmaktı. Aile içinde sözleri her zaman dikkate alınmaz; istekleri ve duyguları ikinci planda kalırdı. Bu durum genel anlamda da toplumda ikinci planda kalmalarına yol açmaktaydı. Ama modern dönemle birlikte büyük bir değişim yaşanmış, kadınlar pasif rollerini bırakıp daha aktif roller kazanmaya başlamışlardır. Kadınlar modern Yoruba erkeklerinin yaptığı her şeyi ve her mesleği, aynı eğitim derecesini aldıklarından artık yapabilmektedirler. Aile içinde değişen rollere bağlı olarak evin hanımının duyguları ve istekleri pek ikinci planda kalmamaktadır. Kadınlar bazı konularda kendi kararlarını kendi verme şansını yakalamıştır.⁶⁷

Evin hanımının yeni rollerinin, eski hanımlarinkinden tamamen farklı olduğunu söylemek de doğru olmaz. Kadının toplumsal statüsünde bir yükselme olsa da rolleri konusunda aynı derecede bir değişim görülmez. Roller benzerdir hatta modern Yoruba ailesi içinde kadının rolleri biraz daha zordur. Eskiden evin kadını, bazı işleri tek başına yapmak zorunda değildi, zira evde mutlaka kendisine yardım edecek birkaç tane daha kadın bulunmaktaydı. Ama günümüzde evin hanımı, bu tür işleri tek başına yapmak zorundadır. Çekirdek ailenin de gereği olarak, her şeyden önce kadın kocasının kişisel ihtiyaçlarıyla ilgilenmek zorundadır. Zira Yoruba toplumunda erkekler şımarık çocuk olarak kabul edildiğinden, küçüklüklerinde anneleri olmadan hiçbir şey yapamazlar.

⁶⁷ Adeniyi, E. O. & Egunjobi, R. A., *Essential of Educating People With Special Need*, Abeokuta Satellite Publishers, Abeokuta, 2000, s. 62.

Aynı şekilde evlenince de eşleri olmaksızın tek başlarına bir şey yapamazlar. Çocuk olunca kadının ikinci görevi başlamış demektir. Çocuğu yıkamak, yemek yapmak, okula hazırlamak ve en önemlisi çocuğun kültürünün gelişmesi açısından ilk öğretmeni olmak temel görevlerden kabul edilir.⁶⁸

Bunların yanı sıra evin hanımı evini temiz ve düzenli tutmak ve misafirlerin ağırlamakla yükümlüdür.⁶⁹ Modern dönemde eve ekmek getiren sadece erkek değildir. Kadınlar da çalışıp ailelerine bir şeyler kazandırmaktadırlar.⁷⁰ Gerek kadının artan sorumluluğu ve gerekse ekonomik olarak eve getirisi çerçevesinde kadın ve erkek rollerinde bazı değişimler gözlenir. Mesela karı-kocanın beraber çalıştığı durumda ev ile ilgili kararlarda kadının etkisi artmaktadır. Ayrıca erkekler geçmişten farklı olarak ev işlerine yardımcı olmaktadır. Artık erkeğin mutfakta yardımcı olması ya da çocukları okula hazırlaması normal görülmeye başlanmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen evin kadının hala erkeğin bir adım gerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

c) Evin Diğer Erkekleri (Okunrın Ile), Kadınları (Obınrın Ile) ve Çocuklar (Omoöle)

Geleneksel Yoruba ailesi içinde evin erkekleri erginlik dönemine ermiş ve evlenmiş olan erkek üyelerdir. Bunlar artık doyurulmaktan çıkıp doyurmaya başlamışlardır.⁷¹ Erkekler her şeyden önce reisin danışmanı ve yardımcısı olarak görev yaparlar; aile içinde bir sorun çıktığında, evin erkekleri bu olayı araştırmakla görevlendirilir. Erkekler ailenin reisine aittir ve onları istediği yere gönderebilir. Hepsi onun çocuklarıdır ve asla karşı gelemezler. Reisin onlarla ilgilendiği gibi onlar da reisle ilgilenir, yardımcı olurlar. Ayrıca aile içindeki zor işleri bu kişiler yapar. Mesela ailede biri öldüğünde mezarını kazmak, bahçedeki çimleri biçmek de onların görevidir. Ayrıca eski Yoruba toplumunda, mahalleye giren yolu temizlemek için her aileden temsilciler istenirdi.⁷² Bu temsilciler ise genellikle erkekler olmaktadır. Aynı şekilde bir savaş çıktığında bütün ailenin erkekleri ailelerini temsilen savaşmak zorundaydılar.

⁶⁸ Onigu, Otite, v.dğr., *Reading in Nigeria Rural Society and Rural Economy Ibadan*, Heinemann Educational Books Nigeria Ltd., Ibadan, 1990, s. 158.

⁶⁹ Adu, Sade, "The Roles of Women in Yoruba Society", *Journal of Women in Colleges of Education*, c.: 2, Lagos, 1998, s. 7.

⁷⁰ Ware, Susan, *Modern African Women*, The Dorsey Press, Chicago, 1989, s. 395.

⁷¹ Adeoye, a.g.e., s. 262.

⁷² Kayode, Bunmi Atinuke, *Ajoşepo ati Irepo ni Ile Yoruba*, Samab Calvary Printers, Beşinci Baskı, Ibadan, 2002, s. 618.

Geleneksel yapı içinde erkeklere düşen diğer görevler ailedeki kızları ve çocukları korumak, aileyi genişletmek, gerekirse ev yapmak ya da tamir etmek, ailenin arazisinde çalışmak, hayvanları beslemek, kadınların taşıyamayacağı ağır bir yük varsa taşımak, aile törenleri için gereken hazırlıkları yapmak şeklinde sıralanabilir. Modern Yoruba Kabilesi'nde daha çok çekirdek aile tipi yer aldığı ve ailenin üyelerinin sayısı belli olduğu için, evin erkekleri diye ayrı bir kategoriden bahsedilemez. Ama günümüzde hala örnekleri görülen geniş ailelerde evin erkekleri geleneksel kültürdeki görevlerine benzer işleri yürütmektedirler.

Geleneksel Yoruba ailesinde evin kadınları denince aileye evlilik yoluyla katılanlar anlaşılır. Bunların en temel görevi, evin kadınına destek olmaktır. Evin kadınının emirlerinin dışına çıkmazlar ve aile düzeni için ellerinden geleni yapmak zorundadırlar. Görevleri ve yükümlülükleri aileye yemek yapmak,⁷³ çocuklara ve kocalarına bakmak, evi her zaman neşeli tutmak, merasimlerde ya da özel günlerde misafirlere yemek hazırlamak, aralarına yeni katılanlarla ve yeni doğum yapmış annelerle ilgilenmek, ailede hasta olanlara ve yaşlılara hizmet etmek ve dışarıda ailelerini küçük düşürecek davranışlardan kaçınmak şeklinde sıralanabilir.⁷⁴

Evin çocukları, ailede doğmuş ya da başka bir ifade ile evin erkeklerinin ve kadınlarının sahip olduğu çocuklardır.⁷⁵ Geleneksel Yoruba ailesi içinde evin çocuklarının görevleri pek fazla ve zor değildir. Erkek çocuklar çiftlikte babalarına yardım etmek, hayvanları beslemek gibi konularda yaşlarına uygun sorumlulukları yerine getirirler. Kız çocukları ise babalarının evinde misafir olarak kabul edilirler, bu yüzden çok az görevleri vardır. Onların gerçek evinin kocalarının evi olduğu düşünülür.⁷⁶ Kız çocuklarının tek yaptığı, annelerine ev işlerinde yardım etmek ve onlardan gelecekte kuracakları kendi aileleri için gerekli şeyleri öğrenmektir. Modern Yoruba ailesinde de çocuklardan maddi anlamda bir beklenti söz konusu değildir. Manevi anlamda ise aileye uygun davranışlarda bulunmak, ana babaya ve eve gelen misafirlere karşı saygılı olmak,⁷⁷ derslerine çalışarak okulda başarılı olmak, ana babayı mutlu etmek ve kötü huylardan kaçmak, topluma uyum sağlamak⁷⁸ onlara düşen yükümlülükler olarak kabul edilir.

⁷³ Cullen, Margaret, *Feeding The Family*, Heineman Education Books Ltd, London, 1971, s. 153.

⁷⁴ Orenuga, a.g.e., s. 88.

⁷⁵ Adeoye, a.g.e., s. 266.

⁷⁶ Awolalu, & Dopemu, a.g.e., s. 250.

⁷⁷ Fadipe, a.g.e., s. 199.

⁷⁸ Okafor, a.g.e., s. 204.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLEDE PARÇALANMA: BOŞANMA

Yoruba toplumunda boşanma kelimesi, parçalanmış aileyi tanımlamak için kullanılan genel kavramdır yani boşanma, daha önce düzenli ailenin birden ya da yavaş yavaş parçalanmasının sonucudur. Başka bir ifadeyle, boşanma karı kocanın anlaşmazlıktan dolayı birbirlerinden ayrılmasıdır ya da artık tatmin etmeyen ve mutluluk vermeyen evliliğe son vermektir.

Boşanma, evliliğin resmi olarak sona ermesinin yasal prosedürüdür¹ ama bazı toplumlarda sosyal olarak meşru görülmez. Geleneksel Yoruba Kabilesi boşanmayı affetmez, zira boşanma kelimesi, Nijerya'nın bazı toplumlarında, özellikle Yoruba ve Ijaw topluluklarında bir tabudur. Bu yüzden geleneksel Yoruba Kabilesinde çok ciddi bir sebep olmadan ve bu sebebi araştırmadan boşanma gerçekleşmemektedir. Ama modern Yoruba yaşam tarzı batı eğitimi aldığı ve batıdan oldukça etkilendiği için boşanmaya karşı daha az hassastır ve boşanma oranı geleneksel yapıya göre oldukça yüksektir.

Günümüzde boşanmanın çok kolay olmasına rağmen yasal işlemler açısından eskisine göre daha zorlaştığını da belirtmek gerekecektir. Zira geleneksel usullerle değil de, resmi anlamda evlilik yapan çiftler sadece mahkeme kanalıyla boşanabilirler ve bunun için evlendikten sonra beş yıl geçmesi gerekmektedir.² Resmi evlilik belediye, gerekli ön incelemeler yapıldıktan sonra iki şahit huzurunda ilgili memur tarafından yapılır. Bunun haricinde örneğin Hıristiyanlar belediyeden aldıkları bir belge ile Kilisede rahip huzurunda evlilik yaparlar. Evlilik Hıristiyanlar arasında çok özel ve kutsal bir sakrament olduğu için³ boşanma kilise tarafından kabul edilmez, mahkemede gerçekleşir. Kilise evliliği yapanlar birbirlerinden boşandıktan bir ya da iki yıl aradan sonra başkasıyla tekrar evlenebilirler⁴.

¹ Adeyemo, P. O., *Principle and Practice of Education*, Omolayo Standard Press and Bookshop Company Ltd, Lagos, 1978, s. 153.

² Olukoya, a.g.e., s. 21.

³ Wilmot, Daniel, *Sociology a New Introduction*, London Longman Publishers, London, 1985, s. 37.

⁴ Williams, Richard, *Redemption Digestion Effective Family Relationship*, Redemption Church Publishers, Lagos, 2003, s. 4.

Boşanma kavramı, farklı araştırmacılara göre farklı anlam taşımaktadır. Nelson Nyingi'ye göre boşanma, aile içindeki sosyal rolün yerini değiştirir.⁵ Boşanma, çiftten birine ya da her ikisine birden talihsizliğe yol açmaktadır. Boşanma eğilimine göre, bazen kadının bir daha evlenememesine yol açabildiği gibi onun hayat kadını olmasına zorladığı ve toplumda değerinin düşmesine yol açtığı tespit edilmiştir. Ayrıca boşanmanın sonucu, sadece kadınlarda görülmemektedir. Erkeklerin de bir daha evlenememesine sebep olabildiği gibi, ilgisiz kaldıkları için çocukların hayatını da çeşitli toplumsal ve psikolojik risklere açık hale getirmektedir.

Erkeklerin kendi ailelerinden bekledikleri en önemli kazanç duygusallıktır. Aile ekonomisinin kaynağı olan erkek karşılık olarak duygusal tatmin bekler. Erkekler, bekledikleri karşılıktan memnun kalmadığı takdirde, boşanmayı arzu eder ya da alternatif ilişki aramaya başlar. Kadınların duygusal tatmini ise, kocasından aldığı ekonomik destekle güçlenmektedir. Bir başka ifadeyle, kadınların kocalarından ya da ailelerinden bekledikleri en önemli kazanç ekonomik kazançtır. Ailenin parçalanmasının başlangıcı, kadının biri ya da her ikisini, yani aileden beklediği duygusal ve ekonomik desteği kaybetmesidir.⁶

Yoruba toplumunda kadınlar, aileden beklentilerine göre ikiye ayrılmaktadır. Birinci grup, tıpkı erkeklerde olduğu gibi daha çok duygusal tatminine önem vermektedir. Bu gruba giren kadınlar genellikle yüksek eğitim almış, zengin ve kendi ayakları üzerinde durabilen yani ekonomik özgürlüğü olan kadınlardır. İkinci grup ise, daha çok ekonomik kazanca önem vermektedir. Bu gruba giren kadınlar, iyi bir işe ya da hiçbir gelire sahip olmayan kadınlardır. Birinci gruba ait kadınlar, kocalarına ihtiyaç duymadan kendileri ekonomik yeterliliğe sahip olduklarından evlilikleri duygusal anlamda kendilerini tatmin ettiği sürece aile bağı altında kalmaktadırlar. Ama arzu ettikleri bu duygusal tatmin kaybolduğunda, eve ve kocasına bakmak bir işkence gibi dayanılmaz olmaya başlar ve boşanmaya yönelir. İkinci gruba ait kadınlar ise, kocaları kendilerinin ekonomik ve diğer ihtiyaçlarını karşıladığı sürece evlilik çatısı altında

⁵ Nyingi, Nelson, *Contemporary Public Issue*, Facon Ventures International Publisher, Isabo, Abeokuta, 2003, s. 49.

⁶ Ware, a.g.e., s. 311.

kalırlar. Aksi durumda ise, ya doğrudan kocasından boşanma yolunu seçer ya da daha önce yapmadığı rahatsız edici davranışlara aniden yönelir ve evlilik boşanma ile sonuçlanır.

Bazı araştırmacılara göre, boşanma, aile hayatının gerçekleri dikkate alınmadan kişisel başarısızlığın sonucudur.⁷ Sonuç olarak yapısal problemler, çift ya da toplum tarafından nadiren dikkate alınmaktadır. Çiftler, en çok kişisel problemlerinden dolayı birbirlerini boşamaktadırlar. Bu durumda çeşitli kişisel-ailesel tavsiye ve öneriler verilir ama aile hayatının yapısal engellerine mesela, karı kocanın fazla çalışmaktan birbirlerine vakit bulamamaları, ev kadınlığından kaynaklanan can sıkıntısı, çok düşük aile geliri vb. gibi problemlere çok az dikkat edilmektedir.

Aile içinde problemlerin büyüdüğü durumlar için düşündüğümüzde, birçok araştırmacı boşanmayı olumlu açıdan değerlendirmeye çalışmaktadır. Örneğin Peter'e göre boşanma, boşanmış insanlara alternatif sunmak, kendilerini daha iyi bir eş olarak geliştirme ya da daha uyumlu yeni bir eş bulma şanslarını destekler. Çünkü insan akıllı ve daha önce yaptığı hatalardan ders çıkarabilen bir varlıktır.⁸ Bazı uzmanlar, günümüzde boşanma oranları yükseldiği için, boşanma travmasını pek çok insanın yaşadığı tespitinden hareketle, artık insanların boşanmayı, evlilik problemine çare ve evlilikte yeniden mutlu olabilmek için yeni fırsat yaratan bir kavram olarak görmeye başladıklarını iddia etmektedirler.⁹

Yoruba toplumunda boşanmanın ne anlama geldiğini farklı araştırmacılara göre anlatmaya çalıştık. Şimdi artık boşanmaya katkıda bulunan sosyal faktörler, boşanma nedenleri ve sonuçlarından bahsetmekte fayda vardır.

I) BOŞANMAYA KATKIDA BULUNAN SOSYAL FAKTÖRLER

Boşanma karı-koca arasındaki kişisel problemlere bağlı olarak gelişen bir durumdur. Dolayısıyla her boşanmanın kendine özgü ailevi şartları olduğu düşünülebilir. Ancak yine de bazı sosyal faktörler boşanma sebepleri üzerinde doğrudan belirleyici ve etkili olmaktadır. Örneğin yapılan araştırmalara göre bazı demografik

⁷ Olusanya, a.g.e., s. 22.

⁸ Peter, L., *Marriage and Construction of Reality*, Macmillan Publishing Co. Inc., New York, 1971, s. 280.

⁹ Clemson, Josephine, *Living and Becoming*, Nelgon Broilers Press Ltd, Üçüncü Baskı, 1996, s. 118.

faktörler, yani kırsal kesimde oturanlar-şehirlerde oturanlar gibi nüfus kategorilerinde belirgin bir boşanma farklılığı gözlenmektedir.¹⁰ Küçük yerleşim birimlerinde herkes birbirini tanıdığı, birincil ilişkiler güçlü olduğu için birey toplumsal yaptırımını daha kuvvetli hisseder. Bu yerlerde boşanma utanç verici kötü bir olay olarak değerlendirildiği ve boşanmış insana daha az değer verildiği için mümkün mertebe evliliğin sürdürülmesine çalışılır.¹¹ Oysa şehirlerde toplumsal yaptırım daha zayıftır, özel hayata müdahale nispeten daha azdır ve boşanma kırsal kesimde olduğu kadar utanç verici görülmediğinden boşanmalar daha fazla oranda görülür.

Boşanmaya etki eden bir başka sosyal faktör yaştır. Araştırmalara göre genç yaşta evlenenlerin boşanma oranı, ileri yaşta evlenenlerin boşanma oranının iki katıdır. Clemson'un araştırmasına göre hamile kaldıktan sonra evlilik yapanların yüzde elliden fazlası boşanmıştır.¹² Evlilik öncesi serbest cinsel hayat hamilelikle birleşince evlilik kaçınılmaz olmakta ancak bu zorunluluk sağlıklı bir ailenin devamına olumlu katkıda bulunmamaktadır.

Toplumda yaş konusundaki yaygın anlayış erkeğin büyük olmasıdır. Araştırmalara göre, aynı yaşta olan çiftlerin boşanma oranı diğerlerine göre çok yüksektir.¹³ Aynı yaşta olan çiftler birbirlerine karşı toplumsal anlamda gerektiği kadar saygı göstermekte zorlanmaktadırlar. Özellikle kadının, kendisiyle aynı yaşta veya daha küçük olan kocasına karşı saygısız görülebilecek davranış biçimleri geleneksel Yoruba anlayışının etkisinde olan erkekler tarafından kabul görmemektedir.

Eğitim boşanmalara etki eden önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Yüksek tahsilli olanlar diğerlerine göre daha geç evlenmektedirler ve bu kişilerin boşanma oranı daha düşüktür.¹⁴ Ancak ikisi de kariyer sahibi olan çiftlerin boşanma oranı yüksektir. Zira kariyer sahibi kadın aile içerisinde daha dominant olmayı arzu etmekte, ailenin çözülmeye başlaması durumunda da –ekonomik yeterliliği olduğu için- boşanmayı rahatlıkla düşünebilmektedir. Bu yüzden tahsilli Yoruba erkeği ev içinde çatışma

¹⁰ Akanbi, G. O., & Oladele, R. O., *Sociology of Education*, Positive Press Old, Ife Road, Ibadan, 1994, s. 41.

¹¹ Dopemu, a.g.e., s. 65.

¹² Clemson, a.g.e., s. 172.

¹³ Peter, L., *Marriage and Construction of Reality*, Macmillan Publishing Co. Inc., İkinci Baskı, New York, 2001, s. 219.

¹⁴ Whiton, A., & Milner, P., *The Education Experience of Nigerian Infants*, Boston Press Ltd, Boston, 1994, s. 38.

yaşamamak için genelde kendisinden daha düşük bir eğitim seviyesine sahip kadınla evlenmek ister. Fakat bunun uyum problemine yol açacak kadar düşük olmasını da arzu etmez.

Aileleri boşanmış olan çiftlerin kendi evliliklerinde de boşanma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁵ Çiftler, kendi problemlerini halletme yolunu ailelerinden öğrenmektedirler. Aileleri çözüm olarak boşanmayı düşündükleri için kendileri de bu tür bir kararı daha rahat almaktadırlar. Ayrıca parçalanmış bir aileden gelen çocuk, ana-baba sevgisi ve şefkatinden yoksundur ve bu onun üzerinde negatif bir etki yaratır. Çoğu zaman kendisini eksik ve güvensiz, ayrıca bütün ailesi bir arada kalmadığı için önemsiz hisseder.¹⁶ Bu psikoloji ile yetişen bireyin evliliği de çoğunlukla sağlam psikolojik temeller üzerine kurulmaz.

Evliliği etkileyen ama etkisi düşük bir sosyal faktör olarak farklı etnikler arası evliliği söylemek mümkündür. Eski Yoruba toplumunda etnikler arası evlilik yoktu ama modern Yoruba toplumunda buna rahatlıkla rastlanabilmektedir. Şüphesiz farklı iki kültüre sahip insanların bir araya gelmesi aileyi tehdit eden bir faktör olarak düşünülebilir.¹⁷ Karı kocanın farklı değerleri, saygı kuralları ve yeme, içme, giyinme gibi maddi kültür öğelerindeki farklılık potansiyel bir çatışma sebebidir. Ancak günümüzde modern hayat tarzının ortak bir kültür oluşturması ve farklı etniklerin bir arada yaşayıp birbirlerinin kültürlerini daha yakından tanımaları bu problemi önemli olmaktan çıkarmıştır.

Son olarak din farklılığının boşanma konusunda her zaman için bir potansiyel risk taşıdığını söylemeliyiz. Yoruba halkı dinî pratiklere çok düşkün olmasa bile, genel anlamda dinlerine yüksek saygı gösterirler, çocuklarının aynı din üzerinden hayatlarını devam ettirmelerini arzu ederler. Dolayısıyla kendi kabilelerinden de olsa çocuklarının farklı din mensuplarıyla evlenmelerini kolay kolay onaylamazlar. Sosyal hayatta Müslüman ve Hıristiyan Yorubalar arasındaki ilişkiler çatışmaya dönmeyen barışçıl ve uyumlu bir yapıda olmasına rağmen, bu durum aynı biçimde aile içi ilişkilere yansımaz. Bu yüzden farklı dinlere mensup çiftler arasındaki boşanma oranı aynı dine

¹⁵ Chudi, C., *Family and Education*, Pacific College Press Ltd, Onitsha, 1996, s. 182.

¹⁶ Lindsay, G., *Problems of Adolescence in The Yoruba Societies*, Room Hell Ltd, Lagos, 1983, s. 55.

¹⁷ Henslum, a.g.e., s. 230.

mensup çiftlere göre daha yüksektir. Farklı din mensuplarının evliliği aslında modern bir olgudur. Zira geleneksel yapıda böyle bir evliliğin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu tür evliliklerde problem çiftlerin dindarlık düzeylerine ve ailelerinin yaklaşımlarına göre farklılık arz eder. Mesela dindarlık düzeyi düşük çiftlerde dine bağlı uyumsuzluklar daha az görülmektedir. Karı-kocanın birbirlerini kendi dinlerine dönüştürme çabaları ise –özellikle dindar çiftlerde- evliliğin devamı açısından çok olumsuz etki yapmaktadır. Aileler bu konuda oldukça etkilidir zira başta bu evliliğe onay vermek istemezler. Eğer evlilik yine de gerçekleşmişse bu kez çocuklarının eşlerinin kendi dinlerine dönmesi, bu da olmuyorsa bir başkasıyla evlenmesi için sürekli baskı yaparlar. Burada özellikle erkek çocuk üzerinde baskı yoğunlaşır ve neticede ailesi ile sürekli çatışmayı göze alamayan erkek boşanma yoluna gider.¹⁸ Araştırmalara göre, farklı dinlerden evlilik yapan çiftlerin yaşı da çok fark etmektedir. Evlendiklerinde yeterince olgun iseler bazı durumları kontrol altında tutmayı başarmaktadırlar ama çok genç ve tecrübesiz iseler problemleri idare etmekte zorlanmaktadırlar.¹⁹

II) BOŞANMA NEDENLERİ

Yoruba Kabilesi'nde boşanma nedenleri üzerine farklı araştırmacıların farklı görüşleri olduğu görülür. Örneğin Nigeria Tribune araştırmacılarından Adebayo Adegbite'ye göre boşanma sebepleri arasında en çok rastlanan karı koca arasındaki sürekli kavgalar, yani geçimsizliktir.²⁰ Chudi ise boşanmaları daha genel olarak ailevi düzensizliğe bağlar. Buna göre kocanın karısına kötü davranmasından ortaya çıkan boşanma olduğu gibi, her iki tarafın ya da birinin ailesine ilgisizliğinden, zina etmesi, hırsızlık yapması gibi hareketlerden boşanmalar olmaktadır.²¹ Chudi'nin gösterdiği diğer sebepler ise cinsel hayattaki tatminsizlik ve aileler arasındaki anlaşmazlıktır.²² Bunların dışında çiftin birbirlerine karşı saygısızlık etmesi, komşuların karı koca arasına girmesi, çocuğun olmaması ve kadının kocasının ailesini hor görmesi gibi sebepler

¹⁸ Charles, W. S., *The Minister as Marriage Counsellor Nahsa*, Abingdom Press Publication, Üçüncü Baskı, Ilorin, 2003, s. 78; Augustine, N., *Marriage and Family Counselling*, University of Jos, Fab Education Books Publication, Jos, 1991, s. 52.

¹⁹ Okediji, O. O., *Marital Stability and Social Structure in an African City*, Facon Ventures International Publisher, Isabo, Abeokuta, Ogun, 1996, s. 30.

²⁰ Adegbite, Adebayo, "Reasons for Divorce", *Nigeria Tribune*, ed., Oyemola Kushimo, Tribune Press Ltd, Abeokuta, 14 / 04 / 1999, s. 4.

²¹ Chudi, a.g.e., s. 19.

²² Chudi, a.g.e., s. 20.

bulunmaktadır. Sunday Sketch araştırmacılarından Wale Ariwoola'ya göre ise, evlilikten önceki kısa süreli tanışma boşanmanın sebeplerinden bir tanesi olmaktadır. Evlilik çok ince ve hassas bir kurumdur, yani evlenmeden önce her iki tarafın birbirini tanınması ve anlamasını gerektirir.²³ çeşitli boşanma sebepleri ve bunların Yoruba toplumundaki durumunu daha geniş olarak maddeler halinde ele alabiliriz.

a) İletişimsizlik ve Kişilik Çatışması

İletişim, insanlar arasında gelişen hisler, düşünceler, korkular, istekler, motivasyonlar, anlaşmazlık, dargınlık, küskünlük vb. duygu ve düşünceleri ifade etmeye yarar. İletişim karşılıklı diyalogtur ve ailede karşılıklı güveni tesis eder. şüphesiz iletişim, sadece iki kişi arasındaki sözlü diyalogla değil, aynı zamanda duygu ve düşünceleri ifade eden jest ve mimiklerle de gerçekleşir. Yoruba zerine çalışan araştırmacıların çoğuna göre iletişim, evliliğin başarısızlığının temel sebeplerinden bir tanesidir. İletişim bozukluğu, aile bütünlüğünün en büyük düşmanıdır ve her zaman dikkate alınması gereken bir konudur.²⁴ Fadeiye'ye göre, karı koca arasında güzel ve sağlıklı iletişim kaybolunca, aile içerisinde elişi ve uyumsuzluk başlar, anlaşmazlık erkeğin karısına şiddet uygulamasına yol açar, bunun sonucu ise genellikle boşanma olmaktadır.²⁵ Yoruba erkeklerinin genlerinde hala geleneksel kültürün izleri görülür. Buna göre, evin erkeği diğer aile üyelerine göre daha fazla saygıyı hak eder ve söz sahibidir. Bu anlayış içindeki erkek karısıyla normal diyaloğa girmeyi arzu etmez ve şiddete ynebilir. şüphesiz modern Yoruba ailesi geçmişe göre daha demokratiktir. Modern Yoruba erkeklerinin bazıları ne kadar yüksek eğitim alırsa alsın, geleneksel ailede olduğu gibi daha çok söz sahibi olmak isteseler de, yüksek eğitim almış bazı kadınlar buna pek müsaade etmek istemez ve aile içerisinde her şeyin ortak bir kararla olmasını arzu ederler.²⁶ Bu durumda, yukarıda bahsettiğimiz biçimde erkekler, kendi yetiştikleri ailelerde annelerinin babalarına davrandığı gibi karısının kendisine aynı

²³ Ariwoola, Wale, "The Common Reasons For Divorce" *Nigerian Sunday Sketch*, ed., Adegboyega Adedapo, Sketch Press Ltd, Ibadan, 25 / 3/ 1999, s. 7.

²⁴ Silas, Ngozi Eke, *Enjoy Your Family*, Oshodi Lagos Broadmark Ltd Publishers, İkinci Baskı, Lagos, 1999, s. 535.

²⁵ Fadeiye, J. B., *Social Studies Handwork*, Olufemi Printing Press, Ilesha, 1978, s. 65.

²⁶ Uzoagulu, Paul, C., *Social Studies for Schools and Colleges*, Onitsha African Education Publishers Nigeria Ltd, Onitsha, 2001, s. 148.

şekilde davranmasını ister. Bu gerçekleşmezse hak ettiği saygıyı görmediğini düşünür ve bu şekilde karısıyla arasında iletişim problemi ortaya çıkar.

Bu iletişim problemi kişilik çatışmasıyla baş başa yürür. Don Odunze, Yoruba toplumunda kişilik çatışmasının, eğitilmiş ya da eğitimsiz çiftler için önemli sorun yarattığını ve yaratmaya devam ettiğini söylemektedir.²⁷ Kişilik çatışmasının merkezinde ise yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rollerin geleneksellikten modernliğe doğru değişmesi yatar. Geleneksel Yoruba anlayışında “Okò ni olori aya: Erkek karısının baş tacıdır,” ama günümüzde modern batı eğitiminden dolayı zihniyet değişimi yaşadığından bazı Yoruba kadınlarının ev içerisinde daha fazla söz sahibi olma yolundaki gayretleri, kocalarını –sakin tabiatlı insanlar olsalar bile toplumsal baskılardan hareketle- daha otoriter tutumlara yöneltmektedir. Bu durum problemi çözmekten ziyade daha yıkıcı bir hale getirmektedir. Don Odunze’ye göre, politikada, hükümette, toplumda, bakanlıkta ve okulda bile, diktatörler görevlerinin başında uzun süre kalmazlar. Diktatörlük hayatı kolaylaştırmaktan ziyade zorlaştırır.²⁸ Evin reisi görünümünde olan bazı erkekler, aynı zamanda fiziki anlamda da güçlü oldukları için ailelerini diktatörce idare edebileceklerini düşünmektedirler. Bu tür erkekler kuralları sadece kendine göre belirler ve karısının mutlak itaatini ister. Geleneksel yapıda Yoruba erkeğine mahsus görünen “gurur” artık kadınlarda da aynı şekilde görüldüğünden diktatörce bir tutum Yoruba kadınları tarafından kabul edilebilir değildir. Bu çatışma süreci içinde ideal olan, bazı konularda aile üyelerine danışmak ve önemli kararlara onları dâhil etmek iken²⁹ bu başarılmadığı takdirde aileler parçalanmaktadır.

b)Kısırlık / Çocuksuzluk

Daha önce de bahsedildiği gibi, Yoruba toplumunda çocuk çok önemlidir. Ayrıca Yoruba halklarına göre çocuk evliliğin meyvesi, bir evliliğin olmazsa olmazıdır.³⁰ Don Odunze, Yoruba toplumunda çocuğun önemini daha iyi bir şekilde

²⁷ Odunze, Don, *The Devoted Husband*, Enugu Family Circle Publications, İkinci Baskı, Enugu, 2005, s. 84.

²⁸ Odunze, a.g.e., s. 39.

²⁹ Yoloye, E. A., *The Role of Home and School in Helping The Individual Towards Self Realization and Maximization of His or Her Potential*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 2002, s. 28.

³⁰ Klein & Owen, a.g.e., s. 411.

izah eden şu Yoruba sözüne yer verir: “Çocuklardan daha büyük bir gelecek yoktur çünkü onlar yarınki liderlerdir ve biz gittikten sonra bizim yerimize geçeceklerdir.”³¹

Yoruba toplumunda, geleneksel ya da modern, yeni bir çift evlendiği zaman kendileri, akrabaları ve komşuları çocuğun gelmesini dört gözle beklerler. Evlendikten en fazla bir yıl sonra yeni çift çocuk sahibi olmazsa her iki ailede endişe duyulmaya başlanır. Aile içinde böyle bir şey olduğu zaman çok büyük bir sorun yaratmaktadır. Çocuğu olmayan kadının Yoruba toplumunda değeri düşer, çeşitli ortamlarda bu durum yüzüne vurulur.³² Bazı modern erkekler bu duruma aldırmaz ya da sorun olarak görmezlerse de akrabaları ve komşuları bunu sorun olarak görürler ve onların konuya karışması aile içi ilişkileri olumsuz etkiler. Bu durumda erkeğin ailesi, genellikle çocuklarının başka bir kadınla ikinci evlilik yapması için baskı kurar. İlk gelin genelde sevilir ama çocuksuzluk aile için tahammül edilemeyeceğinden bu gelinin yanında başka bir gelin arzu edilir. Erkeğin bazı akrabaları ve arkadaşları ise ilk eşini boşaması için ikna etmeye çalışırlar. Erkek kısır olsa bile, sorumlu genelde kadın kabul edilir. Bu zor durumda kalan kadınlar çocuk sahibi olabilmek için sürekli tıbbi tedavi görürler, hatta yeni dinî inançlarına aykırı olsa bile geleneksel Yoruba tedavisine başlarlar. Çocuksuzluğa çözüm bulunmadığı takdirde, çoğu zaman boşanma gerçekleşir.

c) Poligami

Bir adamın aynı anda birden fazla kadınla evli olması anlamına gelen poligami, yapılan araştırmalara göre birçok Yoruba ailesinin parçalanmasına yol açmaktadır. Eunice'a göre poligami, çoğu zaman kadınları alt statüye sokmaktadır ve bundan dolayı tahsilli kadınlar bunu şiddetle reddetmektedir. Bu sebeple poligaminin geleceği, erkeklerin düşüncelerine değil de Afrika kadınlarının tepkilerine bağlı olacaktır³³.

Poligami, daha çok zenginlerin başvurduğu bir evlilik türüdür. Günümüzde gün geçtikçe poligam evliliklerin sayısı azalsa da hala önemli oranda toplumda yer almaktadır. Çok kadınla evlilik doğal olarak, aile üyeleri arasında ayrımcılık, yan tutma ve adaletsizlik, ayrıca eşler arasında kıskançlık, nefret ve kavgaya neden olmaktadır.

³¹ Odunze, Don, *The Marriage Killers*, Enugu Family Circle Publications, Enugu, 1995, s. 29.

³² Fajuke, O., *Social Studies Handcut for Colleges*, Federal College of Education Oyo, Oyo. 1990, s. 71.

³³ Eunice, T. A., *The Impact of Western Education on Marriage Institution*, Nancy Publications, Lagos, 1990, s. 28.

Dahası kadınların diğerlerini küçültmek ve kocalarının en sevdiği kadın olmak için birbirlerine komplo kurmalarına ve iftira atmaktan çekinmemelerine yol açmaktadır. Bu da aile içinde huzursuzluk, sevgisizlik, saygısızlık, düzensizlik ve otoritesizliğe neden olmakta; ayrıca aile içinde disiplinsizlik ve gençlerin görevlerini ihmal etmelerine fırsat vermektedir.³⁴ Poligam aile içinde farklı annelerden dünyaya gelen çocuklar arasında da nefret, kavga ve ayrımcılık çok hızlı bir şekilde yayılır. Durum böyle olunca, bu tür aile büyük bir kargaşa içine düşer ve son olarak parçalanır. Poligami yüzünden parçalanmış binlerce aile bulunmaktadır.

d) Sorumluluk Üstlenme Problemi

Fadeiye'ye göre en yaygın olan boşanma nedenlerinden bir tanesi aile içerisindeki sorumsuzluktur. Genelde geleneksel Yoruba toplumunda babalar ailesine yemek getirip her ihtiyaçlarını gidermeye çalışır, annelere ise çocuk yetiştirme görevi düşerdi. Çocuklarla ilgili her şey anneler tarafından bilinirdi.³⁵ Başta özellikle kız çocukları olmak üzere bütün çocuklarla daha çok onlar ilgilenirdi. Günümüzde ise erkeklerin sadece eve para getirmeleri yeterli değildir, aynı zamanda anne kadar çocuklarıyla ilgilenmesi gerekmektedir. Müslümanlar arasında da yaygın olarak bilinen İncil'deki bir ifadede "To omo re si ona toto ki oma ba şegbe tabi parun ni ojo ola," yani "Çocuğunun doğru yoldan gidebilmesi için çok iyi yetiştir ki büyüdüğünde bu yoldan sapmasın"³⁶ denilir.

Bazı modern Yoruba erkekleri, eski geleneksel yapıya bakarak bu yeni rolleri kabul etmek istemezler ancak modern Yoruba toplumunda yetişmiş bir kadınla evlendiği için modern bir baba olarak evde kalıp çocuğuyla ilgilenmesi gerekmektedir. Bir Yoruba atasözünde "Ki a fi owo we owo ni owo fii mo, ajoji owo kan ko gberu dori"³⁷ yani "iki el ovuşturularak daha temiz yıkanır, yük iki elle daha kolay başa konulur" denilerek bu ortak sorumluluğun gerekliliği anlatılır. Geniş ailede özellikle kadınlara düşen pek çok sorumluluk çekirdek ailede sadece bir kadına yüklenince, doğal

³⁴ Kumuyi, W. F., *Marriage and Family Life Getting The Best*, Zoe Publishing and Printing Company Ltd, Lagos, 1995, s. 17.

³⁵ Eunice, a.g.e., s. 24.

³⁶ Daniel, B. A., Mathew, S. A., & Resnick, M. L., *Bible, King James Version*, Reedemed Organization Press, England, 1990, s. 370, Proverbs 22: 6.

³⁷ Fadeiye, a.g.e., s. 97.

olarak erkeğin bu sorumlulukların bir kısmını karşılaması gerekmekte, ancak erkeklerin bu konuda yeterince yardımcı olmaması aile içi problemlere sebep olmakta ve boşanmalar görülmektedir. Sorumluluk paylaşımından kaçınma daha çok erkeklerde görülmekle birlikte bazen de kadınlarını kocalarının bu kaçınmasına paralel olarak temel görevlerini yapmak istemedikleri görülmekte, bu da aile içi gerginliği hızla boşanmaya doğru götürmektedir.

e) Toplumsal Telkinler

Toplumun Yoruba ailesi üzerinde çok güçlü bir etkisi vardır. Bu etki ailenin devamlılığı açısından pozitif olabildiği gibi negatif de olabilir. Yapılan bir araştırmaya göre birçok Yoruba farkında olmadan ya da istemeden kendi ailelerinin toplum tarafından parçalanmasına izin vermiştir. Burada kastedtiğimiz toplum birincil ilişkiler kurduğumuz yakın akrabalar ve komşulardan oluşan insanlardır.³⁸ Yoruba toplumunda özellikle anneler, çocuklarına evlenmeden önce ve evlendikten sonra bakmaya çalışırlar. Ana sevgisi ve şefkati onu her zaman çocuğunun evine çeker, bu ilgi torunları olduktan sonra daha da artar. Çocuklarının evlilikleriyle sürekli ilgilenen aileler bunu özel görevleri olarak kabul ederler. Genç karı-koca arasındaki ilişkiler konusunda sürekli bilgi sahibi olmak isterler ve bunu kendi zamanlarıyla kıyaslamaya çalışırlar. Bu ise kendileri ve gelinleri-damatları arasında sorun yaratmaya başlar.³⁹

Karı koca arasında sorun olmayan bir mesele, yakın çevre tarafından büyütülüp dayanılmaz bir sorun haline getirilir. Mesela çocukları olmayan çiftlerin çoğu kaderlerine razı olur, mutlu olmaya çalışırlar ama toplumun araya girmesiyle baş ettikleri bu problem tekrar alevlenir. Genelde bu durumda erkeğe başka bir kadınla evlenmesi için baskı kurulur. Çok nadir olarak, kocasını kaybetmek istemeyen kadına başka adamdan çocuk sahibi olması konusunda tavsiye verildiği de görülür. Her halükarda toplum tarafından yapılan bu müdahaleler aile içinde krizlere sebebiyet verir. Bu müdahaleler yakın çevreden değil de, bizatihi genç karı-kocanın ailelerinden, özellikle annelerden gelebilir. Annenin bu konudaki rolü önemlidir zira modern Yoruba toplumunda karı koca çalıştığı için, çocuklarını birine teslim etmek zorundadırlar.

³⁸ Nyingi, a.g.e, s. 37.

³⁹ Olayide, F. O., *The Impact of Parental Literacy on Children Achievement in Marriage*, B. A. Educational Project , Lagos, 2004, s. 18.

Genelde anneler bu görevi üstlenir ve torunlarına bakmak için çocuklarının evine yerleşir veya sürekli gidip gelirler. Bu doğumu takip eden ilk altı ay veya bir yıl için çok yaygın bir uygulamadır. Her ne kadar toplum anaokulu, kreş ve benzeri kurumları organize etme yoluyla bu tür problemlere çözüm bulmuş, yani çalışan çiftlerin işe giderken çocuklarını bırakabildikleri yerler oluşmuşsa da⁴⁰ bazı yaşlı annelerin çocuklarının ilgi ve şefkatine ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla bir taraftan ilgi, diğer taraftan çocuğun bakımıyla birleşen annelik rolü yeni evlilerin mutlaka çocuk sahibi olmasına bağlı gibidir. Torunları olmayan kadınlar bu yüzden çocuklarına bir başkasıyla evlilik yapma konusunda baskı yaparlar. Her şeye rağmen Yoruba toplumunda anneler sempattir ve çocuklarının evini parçalamaktan ziyade düzeltirler ve onları rahatsız etmeden yardımcı olurlar. Her zaman karı koca arasındaki olaylara dostça yaklaşan ve iyi niyetli bir şekilde sorunlarını halletmeye çalışanlar daha fazladır.⁴¹

Ayrıca normalde karı koca arasında sorun olmayan ekonomik yetersizlik, bir süre sonra yakın çevrenin müdahaleleriyle problem olmaya başlar. Konu özellikle kadınlar arasında önem taşır zira kocası kendisine çok fazla bir şey alamayan bir kadın, arkadaşlarının maddi durumu ve bunların karşısında kendi durumunu çeşitli telkinler neticesinde bir takıntı haline getirdiği anda aile içinde sorun başlar. Kocasını yetersiz olarak gören ve çeşitli sözlerle erkeklik gururunu rencide eden kadının bu davranışları çoğu zaman boşanmaya neden olmaktadır.

f) Yoksulluk

Bir insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için gereken şeylerden yoksun olması anlamına gelen yoksulluk Olayinka'ya göre, insan için aşağılayıcı değildir ama rahatsız edicidir.⁴² Yoruba toplumunda yoksulluk yüzünden birçok aile parçalanmıştır. Aile reisi olan erkek, kendisinin ve diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayamadığında, kadın bu şiddetli açlık ve mahrumiyete katlanamaz ve aileyi terkeder. Yoruba kadınları genelde ailelerini koruma konusunda tahammüllü ve sabırlıdırlar ancak belirli bir aşamadan sonra bu tahammül kırılır ve aile parçalanır.

⁴⁰ Akinware, a.g.e., s. 75.

⁴¹ Tunde, J. O., *The Mother's - in-Laws Among The Yoruba and The Stability of The Family*, Pihyicia University Publications, Pihyicia, 2003, s. 27.

⁴² Olayinka, a.g.e., s. 95.

Ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailenin yaptığı işi ve piyasada çocukların muhtemel mesleklerini de etkilemektedir⁴³. Sosyo-ekonomik durumu yüksek düzeyde olan ailenin çocukları çok daha rahat ve tatminkâr iş bulurken sosyo-ekonomik durumu düşük düzeyde olan aileler arzu ettikleri işleri bulmakta zorlanırlar.

Yoksulluk işsizlik, düşük gelire sahip olmak, iflas etme gibi nedenlerden kaynaklanır.⁴⁴ Yoruba toplumu refah içerisinde bir hayat sürmese de asgari ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayan bir yapı arzeder. Bu yüzden toplumda çok yoksul kişiler daha küçük bir sosyal kategoriye oluşturur. Sosyal, ekonomik ve psikolojik etkileriyle yoksulluk hem toplum hem de aslında bireyin kendisi tarafından istenilmeyecek davranışlara sebep olmaktadır. Örneğin kocasından yeterince para alamayan kadının, ihtiyaçlarını gidermek için daha zengin bir kişiyle gayri meşru ilişkiye girmesi görülebilmektedir. Şüphesiz kocasının bunu öğrenmesi ile birlikte boşanma kaçınılmazdır.

Gururlu Yoruba erkeği ailesine iyi bakamamaktan dolayı bir kompleks içine girer ve aile içindeki normal davranışları bile kendisine karşı yapılmış bir hakaret ya da suçlama gibi algılamaya başlar. Karısına karşı normal zamanlarda bile aşırı tepki gösterir, sürekli müdahale etmeye başlar. Bu süreç aile içi gerginliğin ortaya çıkmasına veya zaten varsa kronik hale gelmesine sebep olur.

g) Cinsel Problemler

Yoruba toplumunda cinsellik çok önemsenen bir olgudur ve yapılan araştırmalara göre çiftler arasında tatminsiz ya da hareketsiz cinsel hayat boşanma nedenlerinden bir tanesidir.⁴⁵ Yorubaların cinsel ilişkiye düşkün dereceleri birbirlerinden farklıdır. Bu yüzden erkeğin cinsel ilişkiye çok düşkün olması ve tam tersi olarak karısının bundan pek fazla hoşlanmaması birçok aileyi parçalamaktadır zira bu duruma dayanabilen çok az Yoruba erkeği görülmektedir. Bu durumda çoğu zaman erkek, cinsel tatmin olamadığı için arzu ettiği cinsel ilişkiyi dışarıda arar. Bu hareket ise

⁴³ Caldwell, J. C., *Family Observation For Measurement of The Environment*, University of Arkansas Press, Arkansas, 1984, s. 468.

⁴⁴ Adekoya, B. A., *A Successful Marriage, All it Takes and The Societal Affects*, Ambassador Publication Ltd, Abeokuta, 1992, s. 110.

⁴⁵ Olayinka, a.g.e., s. 104.

büyük oranda ailenin sonunu hazırlamaktadır. Büyük oranda diyoruz, zira ekonomik anlamda kendine bakacak gücü olmayan ya da ailesi tarafından boşanmama konusunda baskı uygulanan kadınlar bu duruma katlanmak zorundadırlar. Ancak bu şartlar söz konusu değilse, genelde boşanma olur. Burada dikkat çekici bir husus erkeklerin gayri meşru ilişkilerinin kadınların gayri meşru ilişkilerine göre daha bilinir olmasıdır. Toplumca bilinen bu husus erkeğin karısı tarafından kolay kolay bilinmez. “Didi etioloro maa ndi: Hakkında konuşulan kişinin kulağı duymaz.” Yoruba’da çok yaygın bir uygulama olarak bir kişi hakkındaki söylentiye en yakın arkadaşları bilse bile kolay kolay onun kulağına gitmemesi için büyük çaba gösterilir.

Cinsel uyumsuzlukta erkek için söz konusu olan kadın için de söz konusu olabilir. Yani kadın cinsel ilişki konusunda kocasından daha arzulu olup istediği biçimde cinsel tatmin yaşayamazsa gayri meşru cinsel ilişkiye başvurur. Bazen de kocası çok seyahat yapan kadının çok uzun zaman için tek başına kalması çok büyük sorun yaratır.⁴⁶ Yoruba’da bir kadının cinsel açıdan arzulu olması ve bunu kocasına karşı açıkça hissettirmesi gayet normal karşılanan bir durumdur. Ancak kadının gayri meşru cinsel ilişkisi ortaya çıktığı zaman hiç bir zaman tolere edilmez ve hemen boşanmayla sonuçlanır.

Aslında görüleceği gibi boşanma cinsel uyumsuzluğun hemen kendisinden değil, aldatma gibi gayri meşru görülen uygulamalardan kaynaklanır. Dolayısıyla mahkemelerde cinsel uyumsuzluk bir boşanma gerekçesi olarak gösterilmez.

III) BOŞANMA SONUÇLARI

Daha önce temas ettiğimiz üzere Yoruba toplumunda boşanma kelimesinin güzel hiçbir çağrışımı yoktur. Geçmişte tamamen tabu olarak görülen boşanma günümüzde bir evlilikteki başarısızlık ve becerisizlik kabul edilmektedir.⁴⁷ Boşanmanın ailenin bütün bireyleri için sorun yarattığı herkes tarafından bilinir. Ancak bazı durumlarda boşanmanın kaçınılmaz olduğu anlaşılır. Bu açıdan bakıldığı zaman, Allah’ın

⁴⁶ Akintekun, N. A., *Current Attitudes of Male and Female Adolescents Towards Marrying*, Hassan Publication, Oro, 1992, s. 140.

⁴⁷ Adekoya, a.g.e., s. 114.

boşanmayı onaylaması, tamamen kötü bir şey olmadığına bir göstergesidir.⁴⁸ Zira boşanmanın hukuken ya da toplumsal olarak kabul edilmediği durumlarda aile içi geçimsizlik şiddet, intihar hatta cinayete kadar ulaşabilmektedir. İstenilmediği halde gerçekleşen boşanma, başta karı-koca, daha sonra çocuklar ve akrabalar olmak üzere toplumun bir bölümünü mutlak surette etkiler. Bundan dolayı boşanma sonuçlarını iki alt başlık altında eşlere yönelik ve çocuklara yönelik sonuçlar olarak inceleyeceğiz.

a) Eşlere Yönelik Sonuçlar

Bir aile parçalandığı zaman ilk etkilenen eşler olur. Boşanmadan önce çiftlerin yaşadığı sıkıntılar, bazen boşandıktan sonra daha da artar. Zira problemleri de olsa alışılmış düzenin dışına çıkıp yeni bir hayat düzeni kurmak her halükarda zordur.

Yapılan araştırmalara göre, eşler arasında boşanmadan en çok etkilenen kadındır çünkü genelde çiftler boşandığı zaman çocuklar annelerinin yanında kalırlar.⁴⁹ İki kişinin yükünün tek bir kişi tarafından, özellikle kadın tarafından taşınması oldukça zordur. Zira kadın -eğer varsa- işine dönemez ya da artık part-time olarak çalışmaya başlar. Ayrıca boşanmış kadın, eşinin malları üzerindeki hakkını da kaybeder çünkü artık o aileye ait değildir. Yoruba toplumunda boşanmış kadın bir başkasıyla tekrar evlenebilir ama bu her zaman kolay değildir. Genelde boşanmış kadın, karısından boşanmış ya da karısı vefat etmiş dul bir erkekle evlenir. Bu durumda kadın, kendi çocuklarının yanında yeni evlendiği erkeğin çocuklarıyla ilgilenmek zorunda kalabilir. Tekrar evlenemeyen kadın ise, ailesinden destek bulamazsa ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayabilir. Ayrıca toplum içinde boşanmış kadın hakkında bazen kötü düşünülmektedir. Çünkü her boşanmada kadın suçlu görülür.

Konu erkeklere gelince durum biraz farklılaşır, zira boşanmış da olsa bir erkek tekrar evleneceği bir kadın bulur. Erkek ekonomik problemlerden çok psikolojik problemlerle yüzleşmek zorundadır. Örneğin, çocukları eski karısının yanında kalıp da mahkeme tarafından görülmelerine izin verilmezse çocuklarını özler, onları tamamen kaybetme korkusu yaşar, ayrıca sürekli yeni eşini eski eşiyile kıyaslar, bunun sonucunda

⁴⁸ Kumuyi, W. F., *How to Know The Will of God in Marriage*, Zoe Publishing and Printing Company Ltd, İkinci Baskı, Lagos, 2000, s. 7.

⁴⁹ Ogunyemi, Wale, "Children and Women in Nigeria", *Unicef Magazine*, Unicef Press Ltd, Lagos, 1990, s. 15; Dizard, J. E., & Gadlin, H., a.g.e., s. 164.

zaman zaman pişmanlık duygusuna kapılır, bazen de yakın çevresi arasında bir aile birliğini sağlayamamakla suçlanır.⁵⁰ Şüphesiz ekonomik problemler de söz konusudur zira yeni bir evlilik düğün masrafı demektir ve erkek ilk eşiyle evlenmek için yaptığı harcamaları tekrar yapmak zorundadır. Yoruba toplumunda ikinci evlilik de olsa, evliliğin gerektirdiği bütün hazırlıklar yapılmalıdır. Bu da zaman zaman erkekler için problem olmaktadır.⁵¹

b) Çocuklara Yönelik Sonuçlar

Boşanmanın etkisi çocukların hayatında olumsuz anlamda çok daha etkin olarak görülür. Yoruba toplumunda boşanmanın en önemli etkisi, çocuğu yoksulluk ve duygusal rahatsızlığa itmesinde görülür. Bu iki problemi ayırt etmek oldukça zordur çünkü ebeveynlerinden birinden, özellikle babadan mahrum kalan çocuk yaşam standardında düşüş yaşar. Boşanma, çocuğun sadece yaşam standardını etkilemekte kalmayıp, aynı zamanda örneğin eğitim standardının düşmesi gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri kısa vadede kendini hemen gösterir, uzun vadede ise hayat boyu devam eder. Akanbi ve Oladele'ye göre boşanma, çocukları öncelikle psikolojik ve duygusal yönden etkilemektedir.⁵² Boşanma öncesi aile içi şiddet gösterilerine şahit olan, hatta buna maruz kalan çocuk evin dışında fırsat bulduğu ölçüde saldırganlaşır, otoriter bir tutumla karşılaştığında ise pasif ve ürkek bir tutum içerisine girer. Özellikle sözlü şiddete şahit olan çocuklar bu tutum ve konuşma tarzını bir model olarak alıp uygulamaya çalışırlar. Dolayısıyla potansiyel olarak her zaman şiddete dönük ve tahkir edici bireyler karşımıza çıkar.⁵³

Ailesi parçalanmış bazı çocuklar yakın veya uzak akrabalarının birinin yanında sığıntı gibi kalmak zorunda da kalabilmektedirler. Anne-baba şefkati ve desteğinden yoksun

⁵⁰ Klein & Owen, a.g.e., s. 437.

⁵¹ Salawu, K. A., *The Family Sociological Studies Curriculum*, University Press Ltd, Ibadan, 2000, s. 29.

⁵² Akanbi & Oladele, a.g.e., s. 49.

⁵³ Oladele, J. O., *Fundamental of Psychological Foundations of Education*, Johnslod Publishers Ltd, İkinci Baskı, Lagos, 1999, s. 51.

büyüyen bu çocuklar⁵⁴ kaldıkları ortamda güvensizlik hissine kapılıp dışarıda güven duyacakları yerler ararlar. Böylelikle çeşitli suç çetelerinin üyesi durumuna gelirler.

Yapılan başka bir araştırmaya göre bazı modern Yoruba kadınlar, ayrıldığı eşlerinden nefret ettikleri için çocuklarının yanında onu sürekli kötüleyip çocukların da babalarından nefret etmelerini sağlarlar. Bazı durumlarda ise boşanmış ama başka biriyle evlenmiş kadınlar, ilk kocalarından olan çocuklarını baba tarafına göndermek ister, bu mümkün olmayıp da çocuklara mecburen bakmak zorunda kalınca onlara kötü davranırlar.⁵⁵ Böyle bir ortamda yetişen çocuk ya babasından nefret edip annesini örnek alır ya da tam tersi bir reaksiyonla annesinden nefret edip babasını örnek alır. Babasından nefret eden kız çocuk ise, bütün erkeklerden nefret etme ve hiçbir erkeğe güvenmeme ihtimali söz konusudur. Annesinden nefret eden erkek çocuk ise bu durumun tersi bir ihtimal vardır. Bu duygular içinde yetişen birey ya karşı cinsle evlenmekten kaçınır ya da soğur. Evlense bile psikolojik olarak eşine güven duymada zorlanır. Güvensizlik ise anlaşmazlık, çatışma ve neticede boşanmanın hazırlayıcısıdır.

Çocuklar üzerinde uzun vadedeki en önemli etkilenme ise öğrenim konusunda ortaya çıkmaktadır. Aile çocuğun sosyal ve törel gelişiminin temelini oluştururken, bu temel üzerinde en önemli tamamlayıcı öge okuldur. Okul çocukların ilk temel gruplarından biri olarak toplumsal değerleri öğretir.⁵⁶ Ancak ailesi parçalanmış olan çocuklar, düzenli bir eğitim alacak maddi imkânlardan, aynı zamanda da rehberlik ve psikolojik motivasyondan yoksun kaldıkları için yaşıtlarına göre öğrenim düzeyleri daha düşük ve daha başarısız olmaktadır.⁵⁷

Anlaşılacağı üzere, bir aile parçalandığı zaman, sadece karı koca değil, çocuklar da boşanmanın zorluğunu veya acısını çeker. Genel olarak da bundan etkilenen aslında toplumun kendisi olmaktadır. Zira duygusal açıdan örselenmiş, ekonomik yönden zayıflamış ve grup kimliğini yitirmiş bireylerden oluşan toplum zayıf bir toplum olarak karşımıza çıkacaktır.

⁵⁴ Biler, H. B., *Father Absence and Personality Development of Children*, Bolaji Press Ltd, Ijebu, 2000, s. 12

⁵⁵ Berry, S. S., *Father & Mother-Child Relationships and Changing Lifestyle in Yoruba Land*, University Press Ltd, Ibadan, 2002, s. 155.

⁵⁶ Chudi, a.g.e., s. 54.

⁵⁷ Avoseh, O. O., *Educational Opportunity and Academic Performance*, Fagbile Publishers, Lagos, 2003, s. 82.

SONUÇ

Sosyolojiye göre aile, toplumu oluşturan temel kurumlardan biri olduğu gibi, aynı zamanda sosyolojinin incelediği en temel ve küçük kurumdur. Bazı sosyologlara göre aile, yeni doğan çocukların sosyalleşme fonksiyonunu üstlenen evrensel enstitüdür. Bazı sosyologlara göre ise aile aynı ev, aynı ekonomi birliği ve reproduksiyonu nitelendiren sosyal gruptur. Başka bir ifadeyle aile kan bağı, evlilik ve çocuk edinme yöntemiyle bir araya gelen insanların temel sosyal grubudur. Aile sosyalleşmenin ajanlarından bir tanesidir ve bu aile içinde her çocuk, daha geniş toplumun kendisinden beklediği istekler, beklentiler ve davranış tarzlarını öğrenmektedir. Tarihsel olarak aile kendi hayat devri olan, sürekli değişen, gelişen ya da evrim geçiren bir kurumdur.

Aile kelimesi, Yoruba Kabilesi'nde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yoruba halklarının inancına göre, her insanın dünyaya gelmesinin temel amacı ve ana görevi, aile kurmak ve korumaktır. Yoruba halkları, kendi aile düzenlerine çok dikkat eder ve soylarının devam etmesi için yapılması gereken her şeyi yapmaya çalışırlar. Aile kurmak, evliliği gerektirdiği için evliliğe de çok büyük önem vermektedirler. Ayrıca Yoruba Kabilesi'nde çocuk sahibi olmak son derece çok önemlidir. Toplumda çocuk sahibi olmayan ya da olamayan insanın değeri düşüktür. Bu sebeple ne kadar zengin olursa olsun, hak ettiği kadar saygı göremez.

Eskiden ergenlik dönemine girmiş gençler, aileleri tarafından uygun eşlerle evlendirilir ve evlilik sırasında, bütün hazırlıklar aileye göre yapılırdı. Bu yüzden bakire gelin, damat ailesi tarafından tercih edilmekteydi. Ama günümüzde büyük bir değişimle birlikte gençler, kendilerince uygun bir eş seçip evlenmektedirler. Aileye düşen, gençlerin kararlarını sadece kabul edip onlara destek olmaktır. Bakirelik, gittikçe önemini yitirmektedir.

Geleneksel Yoruba Kabilesi'nde daha ziyade çok eşli evlilik tercih edilirdi ve bu yüzden daha çok geniş aile tipi bulunmaktadır. Günümüzdeki Müslümanlar arasında rastlanan geniş aile tipini saymazsak, geniş aile tipi gittikçe varlığını kaybetmektedir. Modern Yoruba Kabilesi'nde en çok rastlanan aile tipi, çekirdek ve çözülen ya da parçalanmış aile tipidir. Yoruba Kabilesi'nde her aile içinde aile içi ilişkiler ve üyeler

arasında rol paylaşımı vardır. Aile içinde aile reisi babadır. Eve ekmek getiren, ailenin ihtiyaçlarını karşılayan odur ve aile içinde onun sözü geçer. Eskiden kadınlar çalışmaz, sadece ev işleriyle ilgilenen kocalarına ve çocuklarına bakardı. Ama günümüzde kadınlar artık erkekler gibi okumaya ve çalışmaya başlamıştır. Ayrıca günümüzdeki kadınların çalışması, eskiden olmayan bir kurumu, hizmetçilik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Kadınlar, artık erkekler gibi sabahtan akşama kadar çalıştığı için, evini temizleyecek ve çocuklarına göz kulak olacak birine ihtiyaç duymaktadırlar ve hizmetçiler burada devreye girmektedir.

Bu gelişme, birçok ailede sorun yaratmaktadır çünkü kadınlar artık maddi anlamda kendi ayakları üzerinde durabildikleri için, kocalarına saygı göstermemekte ve bu davranış, Yoruba ailesinde çok ciddi bir tehlikeye yol açabilmektedir.

Hem yurt içinden hem de yurt dışından birçok araştırmacı, Yoruba Kabilesi'nde boşanma nedenleri ve sonuçlarını araştırmış ve hala araştırmaya devam etmektedirler. İletişimsizlik, ekonomik problemler, din ve yaş farklılığı, karı koca arasında saygısızlık, toplumsal telkinler, hareketsiz cinsel hayat, aldatmak ve şiddet uygulama boşanma nedenlerinden birkaç tanesidir. Boşanma sonuçları ise sadece boşanmış çifte yönelik değildir. Boşanma çocukları çok büyük ölçüde etkilediği gibi, onlar vasıtasıyla aynı zamanda toplumu da olumsuz etkilemektedir.

Genel bir sonuç olarak Yoruba ailesinin büyük bir değişim geçirmekle birlikte geleneksel değerlerin bir kısmını hala devam ettiren güçlü aile bağını yitirmediğini, din, bekâret, sadakat gibi değerlerin ikincil öneme inip çocuk sahibi olma endişesinin merkezi önemi kazandığı bir çekirdek aile yapısının hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Abiola, E. O., *West African History*, Tunbosun Management Press Ltd, Ibadan, 1996.
- Adeboye, O. Babalola, *Ibagbepo Eda*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 1985.
- Adegbite, Adebayo, "Reasons for Divorce", *Nigeria Tribune*, ed., Oyemola Kushimo, Tribune Press Ltd, Abeokuta, 14 / 04 / 1999.
- _____, "The Value of The Traditional Marriage", *Nigeria Tribune*, ed., Oyemola Kushimo, Tribune Press Ltd, Abeokuta, 28 / 07 / 2001.
- Adekoya, B. A., *A Successful Marriage, All it Takes and The Societal Affects*, Ambassador Publication Ltd, Abeokuta, 1992.
- Adeleke, Adebola, *Iwa ati Aşa Awon Yoruba Aye Ojoun*, Wepcom Publisher Nigeria Ltd, Lagos, 1972.
- Adeleye, Adedeji, *Aşa İdana ni İle Yoruba*, Alausa Publishers Ltd, Ilorin, 1998.
- Adeniyi E. O., & Egunjobi, R. A., *Educating People With Peculiar Needs in Nigeria*, High Shoulders Publishers, Lagos, 2005.
- _____, *Essential of Educating People With Special Need*, Abeokuta Satellite Publishers, Abeokuta, 2000.
- Adeoye C. L., *Aşa Ati İşe Yoruba*, Oxford University Press, London, 1979.
- _____, *İgbagbo Ati Esin Yoruba*, Ibadan University Press, Ibadan, 1985.
- Adeyemo, P. O., *Principle and Practice of Education*, Omolayo Standard Press and Bookshop Company Ltd, Lagos, 1978.
- Adigun, Ajibade, *Eto İkomojade ni İle Yoruba*, Komolafe Books Publishing Ltd, İkinci Baskı, Ijebu, Ogun State, 1994.
- Adu, Sade, "The Roles of Women in Yoruba Society", *Journal of Women in Colleges of Education*, c.: 2, Lagos, 1998.
- Afolabi, A. S., Orenuga, R. A. & Adejobi, A. O., *Social Cultural Issuee in Social Studies*, Samab Calvary Printers, Akure, 2002.

- Agibu, Kemer, *Cognitive and Affective Aspects of Infant Development in Nigeria*, Oodua Press Ltd, Lagos, 1984.
- Ajayi, J. F., & Espie, I. A., *A Thousand Years of West African History*, Macmillian Nigeria Publisher Ltd, Lagos, 1998.
- Akanbi, G. O., & Oladele, R. O., *Sociology of Education*, Positive Press Old, Ife Road, Ibadan, 1994.
- Akinade, E. A., *Improved Academic Performance Via Shyness Reproduction Among Some Nigeria Student Education Perspective*, Excel Publishers, Lagos, 1993.
- Akinleye, Michael Olu, *Aṣa Iran Ara Eni Lowo ni Ile Yoruba*, Oxford University Press, Glasgow, 1966.
- Akinsanya, Olufunmilayo Rebecca, “The Socio-Cultural Implications of Family Planning Concept Among The Yoruba”, *Family Planning in Nigeria*, Federal Teachers College Publishers, Oṣiele, Abeokuta, 2005.
- Akintekun, N. A., *Current Attitudes of Male and Female Adolescents Towards Marrying*, Hassan Publication, Oro, 1992.
- Akinware, M., *Child Care and Development in Nigeria*, World Information Publishers, Lagos, 1992.
- Aranson, D. R., *The City is Our Farm*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980
- Ariwoola, Wale, “Boṣanma Nedenleri” *Nigerian Sunday Sketch*, ed., Adegboyega Adedapo, Sketch Press Ltd, Ibadan, 25 / 3/ 1999.
- Arokin, *Nigeria in Perspectives*, Namson Management Press Ltd, Lagos, 1999.
- Atobiju Yoruba Dictionary, Excel Press Ltd, Abeokuta, Nigeria, 1980.
- Avoseh, O. O., *Educational Opportunity and Academic Performance*, Fagbile Publishers, Lagos, 2003.
- Awolalu, J. O., & Dopemu, P. A., *West African Modern and Traditional Acts and Deeds*, Onibonoje Press, Ibadan, 1979.
- Aworinde, I. A., *Virginity in Yoruba Land*, Lagos State University Press, Lagos, 1988.

- Ayisi, O. Eric, *An Introduction to Study African Culture*, Heinemann Educational Book Ltd, London, 1977.
- Babalola, E. O., *Islam in West Africa*, University Press Ltd, Ibadan, 1994.
- Babatunde, E. D., *Culture, Religion, Family and Self*, New York Press, New York, 1992.
- Badmus, L. A., *Family Living for Nigerian Primary School*, Badmus Publishers, Abeokuta, 2003.
- Bakare, Oluşola Deborah, "Orişirişi Itoju Aboyun ni İle Yoruba", *Omo Bibi ni İle Yoruba*, Federal Teachers College Publishers, Oşiele, Abeokuta, 1996.
- Balaman, Ali Rıza, *Evlilik, Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Bankole, D. A., *Eto İgbeyawo L'ode Oni*, Ajişafe Press Ltd, Ibadan, 1999.
- Barbara, v.dğr., *Effects of Peer Faculty and Parental Influences on Students Persistence, Sociology of Education*, Eagle Publishers Ltd, Enugu, 1981.
- Bashir Sambo & Mohammad Higab, *Islamic Religious Knowledge for West African School Certificate*, Islamic Publication Bureau, Kaduna, 1980.
- Bell, Alan, *The Black Sexuality; Fact & Fancy*, Belmon Press Ltd, California, 1978.
- Bernard, Jerssia, *Marriage & Family Among Negroes*, Englewood Ciffs Publishers, New Jersey, 1963.
- Berry, S. S., *Father & Mother-Child Relationships and Changing Lifestyle in Yoruba Land*, University Press Ltd, Ibadan, 2002.
- Beth B. Hese v.dğr., *Sociology*, Macmillian Publishing Company, New York, 1982.
- Biler, H. B., *Father Absence and Personality Development of Children*, Bolaji Press Ltd, Ijebu, 2000.
- Bilton, T., *Introductory Sociology*, Macmilian Educational Limited, London, 1981.
- Bledsoe, C., *Transformations in Sub-Saharan African Marriage and Fertility*, Annals Press, England, 1990.

- Burstein v.d.ğr., *The Multilevel Effect of Background on Society Achievement*, Eagle Publishing Ltd, Ijebu, 1992.
- Caldwell, J. C., *Family Observation For Measurement of The Environment*, University of Arkansas Press, Arkansas, 1984.
- _____, *The Changing African Family and Series*, Australian National University Press, Australia, 1976.
- Callan, J. & Clark, L. H., *Foundations of Education in Africa*, Macmilian Educational Ltd, London, 1977.
- Chamber R., *Five Love Needs of a Man & Woman*, Igwe Publishers, Enugu, 1993.
- Charles, W. S., *The Minister as Marriage Counsellor Nahsa*, Abingdom Press Publication, Üçüncü Baskı, Ilorin, 2003, s. 78; Augustine, N., *Marriage and Family Counselling*, University of Jos, Fab Education Books Publication, Jos, 1991.
- Chudi, C., *Family and Education*, Pecific College Press Ltd, Onitsha, 1996.
- Clemson, Josephine, *Living and Becoming*, Nelgon Brollers Press Ltd, Üçüncü Baskı, 1996.
- Conklin & Dailey, *Does Consistency of Parental Education Encouragement Matters for Secondary School Students?*, Olumo Publishers, Abeokuta, 2002.
- Cullen, Margaret, *Feeding The Family*, Heineman Education Books Ltd, London, 1971.
- Curan, H. U., *Nigerian Children Developmental Perspective*, Kegan Publishing Ltd, Portharcourt, 1992.
- Daniel, B. A., Mathew, S. A., & Resnick, M. L., *İncil, King James Version*, Reedemed Organization Press, England, 1990, s. 370, Proverbs 22: 6.
- Daramola, Olu, & Jeje, A., *Aşa ati Orişa ile Yoruba*, İbadan University Press, Ibadan, 1990.
- Delano, Tope, *Meaning and Usage of Proverbs*, University Press Ltd. Ibadan, 1983.
- Dizard, J. E., & Gadlin H., *The Minimal Family*, University of Aunherst Press, Aunherst, 1990.

- Dopemu, P. A., *Traditional Values: A Means to Self-Reliance*, Orita Ibadan Journal of Religious Studies, Orita Publishers, Ibadan, 1993.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984.
- Eades, J. S., *The Yoruba Today*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- Embassy of Nigeria, "Nigeria at a Glance", *Facts About Nigeria*, Embassy Press Ltd, Ankara, 2001.
- Eunice, T. A., *The Impact of Western Education on Marriage Institution*, Nancy Publications, Lagos, 1990.
- Ezewu, E. E., *Sociological Foundation of Education in Nigeria*, Heinemann Publishers, Ibadan, 1988.
- Fadeyiye, J. B., *Social Studies Handwork*, Olufemi Printing Press, Ilesha, 1978.
- Fadeyi, Kola, J., *Akomolede Oduduwa*, University Press Limited, Oxford House, Iddo Gate, Ibadan, 1978.
- Fadipe, N. D., *The Sociology of The Yoruba*, The Caxton Press West Africa Ltd, Ibadan, 1970.
- Fajuke, O., *Social Studies Handcut for Colleges*, Federal College of Education Oyo, Oyo. 1990.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau' Ulumi'd-din*, Çev. Mehmet A. Müftüoğlu, İpek Yay., İstanbul, 2002, c.2.
- Gelles R. J., *Violence in The Family*, Bolton Press, Bolton, 1980.
- Ghalwash, A., *The Religion of Islam*, Academy Press Ltd, Sokoto, 1978.
- Glick, P., & K. Millls, *Marriage Patterns And Living Arrangements*, Atlanta University Press, Atlanta, 1974.
- Goode, W., *World Revolution and Family Patterns*, Glencoe Free Press, Glencoe, 1963.
- Gough & Kathleen, *The Origin of The Family*, Dorsey Press, Lagos, 1971.
- Hallgren, R., *A Study of The Traditional Religious Culture of The Yoruba People and Their Family*, New York Press, New York, 1991.

- Henslum, J., *Marriage in Changing Society*, Collier Macmillan Publishers, London, 1980.
- <http://www.worldchristiandatabase.org/> (13-01-2007)
- Jimoh, F. A., *Awon Eewo Idile ni Ile Yoruba*, Yemkem Press Ltd, Lagos, 1995.
- Kafidipe, T. A., *Yoruba Aye Ojohun*, Bola Publishers Ltd., Ile Ife, 1989.
- Kayode, Bunmi Atinuke, *Ajoşepo ati Irepo ni Ile Yoruba*, Samab Calvary Printers, Beşinci Baskı, Ibadan, 2002.
- Kayode, J. O., *Understanding African Traditional Culture*, University of Ife Press Ltd, Ife, 1984.
- Kleener, R. H., *Marriage and Family Relationship in Nigeria*, Harper and Row Publishers, New York, 1970.
- Klein, N. H., & Owe C. R., *Parent-Child Relationships and Changing Lifestyle in Yoruba Land*, Fagunwa Press Ltd, Ibadan, 1997.
- Koenig Samuel, *Sosyoloji; Toplum Bilimine Giriş*, Çev. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- Komolafe, B. A., *Akojopo Awon Aşa Ile Kaaro Oojire*, University of Ibadan Press Ltd, Ibadan, 1985.
- Kumuyi, W. F., *How to Know The Will of God in Marriage*, Zoe Publishing and Printing Company Ltd, İkinci Baskı, Lagos, 2000.
- _____, *Marriage and Family Life Getting The Best*, Zoe Publishing and Printing Company Ltd, Lagos, 1995.
- Ladele T. A., & Mustapha O., *Akojopo İwadi İjinle Aşa Yoruba*, Macmillan Nigeria Publishers Ltd., Lagos, 1986.
- Lapidus, Ira M., *A History of Islamic Societies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Lindsay, G., *Problems of Adolescence in The Yoruba Societies*, Room Hell Ltd, Lagos, 1983.

- Lloyd, B. B., *Yoruba Mothers*, New York Press, 1970.
- M. Fortes, E. Evans & Pritch E.E., *Introduction to Africa Political Systems*, Oxford University Press, London, 1940.
- Minette, P., *Child Care and Development Among Ancient Yoruba*, John Murray Publishers Ltd, Oyo, 1985.
- Mitchell & G. Ross, *Child Health in Community*, Longman Group Ltd, Lagos, 1980.
- Mohmodu, Dele, "How Safe is the Nigerian Mothers", *Classique Magazine*, Classique Magazine Publishers, Calabar, 1990.
- Nicol T. L. & Bryson J. B., *Inter Sex & Intra Sex Stereotyping in Nigeria*, Ben Publishers, New York, 1977, s. 182; Soyinka F., *The Sexual Behaviour Among University Students in Nigeria*, University Press, Ibadan, 1979.
- Nwaogugu, E. I., *Family Law in Nigeria*, Heinemann Educational Book Nigeria Ltd., Ibadan, 1974, s. 48.
- Nyingi, Nelson, *Contemporary Public Issue*, Facon Ventures International Publisher, Isabo, Abeokuta, 2003
- Obawunmi, Oluwaseun, & Oyetunde, Oyetundun, *Factors in Selecting Marriage partners*, FCE Publishers, Abeokuta, 2004.
- Obbo, Christian, *African Woman & Their Struggles for Economic Dependence*, Toskad Publisher, Chicago, 1980, Üçüncü Baskı.
- Odanye, Dele, *A Handbook of History of Nigeria*, Holad Press Ltd, Ibadan, 1994.
- Odetola T. O. v.dgr, *Men & Society in Africa*, Longman Nigeria Ltd., Lagos, 1983.
- Odunjo, J. F., *Aşa İgbeyawo ni İle Yoruba*, Badejo Press, Ile-Ife, 1970. s. 58.
- Odunze, Don, *The Devoted Husband*, Enugu Family Circle Publications, İkinci Baskı, Enugu, 2005.
- _____, *The Marriage Killers*, Enugu Family Circle Publications, Enugu, 1995.
- Ogunbowale, P. O., *Awon Aşa ati Irunmole ile Yoruba*, Evans Brothers Nigeria Publishers, Ibadan, 1962.

- _____, *Awon irunmole ile Yoruba*, Evans Brothers Nigeria Publishers Ltd, Ibadan, 1962.
- Ogunjimi, Babajide Ajibola, *Eto Gbigba Alejo ni Ile Kaaro Oojire*, Mustard Publishers, Ogbomosho, 1965.
- Ogunyemi, Wale, "Children and Women in Nigeria", *Unicef Magazine*, Unicef Press Ltd, Lagos, 1990.
- Okafor, J. O., *Principle of Healthful Living*, Erudite Publishers, Onitsha, 4. bs., 1998.
- Okediji, O. O., *Marital Stability and Social Structure in an African City*, Facon Ventures International Publisher, Isabo, Abeokuta, Ogun, 1996.
- Okozie, Ben, *The proverbs of The Yorubas*, Abiola Bookshop Press Ltd., Lagos, 1998.
- Okwudili, O., *Traditional Not Against Family Planning*, Nigeria Population Publishers, Lagos, 1993.
- Olabisi, Moromoke, *Aṣa Igbeyawo ni Aye Atijo*, Moṣebolatan Book Industry Ltd, Oyo, 1980.
- Oladele, J. O., *Fundamental of Psychological Foundations of Education*, Johnsled Publishers Ltd, İkinci Baskı, Lagos, 1999.
- Olajubu, Oludare, *İwe Aṣa İbile Yoruba*, Longman Nigeria Publishes Ltd, Ibadan, 1975.
- Olayide, F. O., *The Impact of Parental Literacy on Children Achievement in Marriage*, B. A. Educational Project , Lagos, 2004.
- Olayinka, M. S., *Sex Education & Marital Guidance Lantern Book*, Literamed Publications Ltd, Lagos, 1997.
- Olukoya, Olubisi, *Marriage and Family Relationship*, Top Island Publishers, Lagos, 1999.
- Olusanya, P. O., *A Study of Household Structure, Female Employment and The Small Family Idea in African Metropolis*, O. O. U. Press, Ago Iwoye, 1981.
- _____, *Notes on Some Factors Affecting The Stability of Marriage Among The Yoruba of Western Nigeria*, University of Lagos Press, Lagos, 1970.

- Onaolapo, Adebisi, *The Believes of The Yorubas*, Abuja University Press, Abuja, 1990.
- Onigu, Otite, v.dğr., *Reading in Nigeria Rural 62. Society and Rural Economy Ibadan*, Heinemann Educational Books Nigeria Ltd., Ibadan, 1990.
- Orenuga, S. A., *Fundamental of Family Living*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 1998
- Oyerinde, O., *Eto Obi Lori Omo ni Ìle Yoruba*, Maga Publishers, Abeokuta, 1997.
- Peter, L., *Marriage and Construction of Reality*, Macmillan Publishing Co. Inc., New York, 1971.
- _____, *Marriage and Construction of Reality*, Macmillan Publishing Co. Inc., İkinci Baskı, New York, 2001.
- Richard, B. A., Longman Dictionary of Contemporary English, Longman Press, London, 1999, s. 435; Hobby, S. A., Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, Oxford University Press, London, 1974.
- Salawu, K. A., *The Family Sociological Studies Curriculum*, University Press Ltd, Ibadan, 2000.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi (Ailenin Toplumdaki Yeri)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- Shaw, T., “Archaeology and Nigeria’s”, Inaugural Lectures, University Ibadan, 2006.
- Silas, Ngozi Eke, *Enjoy Your Family*, Oshodi Lagos Broadmark Ltd Publishers, İkinci Baskı, Lagos, 1999.
- Staples, Robert, *The Black Family*, Wadsworth Publishing Comp., California, 1986.
- Supreme Council For Islamic Affairs, “Essentials of Islamic Series”, *Islamic Religion*, Supreme Council Publishers, Abuja, 1994.
- Trimingham, J. S., *A History of Islam in West Africa*, Evans Brothers Nigeria Publishers Ltd, Ibadan, 1988.
- Tunde, J. O., *The Mother’s - in-Laws Among The Yoruba and The Stability of The Family*, Pihyicia University Publications, Pihyicia, 2003.

- Uzoagulu, Paul, C., *Social Studies for Schools and Colleges*, Onitsha African Education Publishers Nigeria Ltd, Onitsha, 2001.
- Ware, Susan, *Modern African Women*, The Dorsey Press, Chicago, 1989.
- Whiton, A., & Milner, P., *The Education Experience of Nigerian Infants*, Boston Press Ltd, Boston, 1994.
- Wilkins, E. J., *An Introduction to Sociology*, Macdorial and Evans Publishers, Second Editions, Lagos, 1976, s. 98; Onigu, Otite W., *An Introduction to Sociological Studies*, Lawson Educational Book Nigeria Ltd, Ibadan, 1981.
- Williams, Richard, *Redemption Digestion Effective Family Relationship*, Redemption Church Publishers, Lagos, 2003.
- Wilmot, Daniel, *Sociology a New Introduction*, London Longman Publishers, London, 1985.
- www. Demographics of Nigeria - Wikipedia, the free encyclopedia. Htm. (13-01-2007).
- Yoloye, E. A., *The Role of Home and School in Helping The Individual Towards Self Realization and Maximization of His or Her Potential*, University of Lagos Press Ltd, Lagos, 2002.

ÖZGEÇMİŐİM

1982 yılında Ogun eyaletinin başkenti Abeokuta şehrinde doğdum. İlköğrenimimi Abeokuta North Local Government Özel Okulunda, okulun birincisi olarak tamamladım. Liseyi 1998 yılında Premier Grammar School'da üçüncülük derecesi ile tamamladım. Liseyi bitirdikten sonra Kwara State Polytechnic Üniversitesi Tıp Fakültesini kazandım. Burada iki sene okuduktan sonra 2001 yılında Türkiye'ye, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geldim. 2005 yılında buradan mezun oldum ve aynı yıl Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda yüksek lisansına başladım.